

ONOMASTICON DACIAE

NUMELE DE PERSOANE IN INSCRIPTIILE PROVINCIEI

Un vechiu desiderat al studiilor noastre istorice și arheologice e adunarea întregului material onomastic pe care-l oferă inscripțiile din Dacia Traiană și cercetarea lui în vederea cunoașterii mai apropiate a compunerii etnice a populației din această provincie în epoca romană, ceeace — alături de alte elemente: istorice, arheologice, lingvistice — ar da puțința unei înțelegeri mai ușoare a caracterului romanității de aici și a românismului oriental în genere. Materialul epigrafic ce stă la îndemână în Dacia și în alte provincii cu privire la această regiune e destul de bogat, și s'a observat chiar că e mai abundent decât în alte părți, ca de ex. în Moesia superioară învecinată, unde e localizat de unii centrul de formare, sau de alții leagănul exclusiv al Romanilor carpatici și a celor balcanici. Textele epigrafice: inscripții pe piatră și marmoră, pe cărămizi și alte obiecte mărunte, pe tablele cerate, etc. din Dacia Traiană oferă un considerabil număr de numiri personale, de care s'a ținut seama —• în bună parte — de către învățații care au scris despre această provincie. A lipsit însă o sistematizare integrală a acestui material documentar, și o clasificare riguroasă după obârșie a numelor și a purtătorilor lor, care să dea o ușoară privire de ansamblu asupra elementelor etnice ale populației provinciale, în măsura în care neamul lor poate fi stabilit pe baza numelor personale sau a altor indicații precise.

Pentru realizarea unei asemenea încercări, destul de dificile, se cere nu numai o deplină orientare în epigrafia și antichitățile romane, ci mai ales cunoștințe precise, experiență și o vastă documentare în problemele de onomastică antică, fără de care orice efort e iluzorie și nu poate da rezultate exacte și utile, ci îngrămădiri de material și interpretări lacunoase și unilaterale.

Din îndemnul și sub supravegherea cercetătorului istoric și arheolog budapestan A. Alföldi, și însufletit de dorința de a aduce un serviciu științei antichității, un tânăr studios ungar, Andrei Kerenyi a adunat din inscripțiile găsite între hotarele Daciei sau în afară numirile de persoane care au locuit aici ori au avut vreo legătură cu acest pământ în cursul sec. II-III d. C.¹⁾. E o lucrare de proporții destul de întinse și prezentând un material abundent, care formează, teza de doctorat a unuia dintre elevii lui Alföldi. Intenția acestui învățat, când a încredințat lui K. studierea unei asemenea probleme, va fi fost aceea de a pune la îndemâna tuturor un repertoriu complet, sistematic, alcătuit pe baze strict științifice al materialului onomastic al Daciei romane, care să servească apoi ca îndreptar pentru studiul problemelor etnografice și istorice ale provinciei. Ideea este într'adevăr frumoasă și de mare însemnătate pentru trecutul acestui pământ; dar felul cum a înțeles și a izbutit să o ducă la îndeplinire K. lasă foarte mult de dorit și rămâne cam departe de valoarea ideii și intenției care l-au îndemnat la muncă, și mai ales de proporțiile osteneții ce și-a dat. E de relevat, ca o primă impresie, sârguința laudabilă cu care au fost adunate inscripțiile din *CIL* III și din numeroase publicații ulterioare; era necesar să fie utilizate toate publicațiile ce conțin material privitor la Dacia, ceeace K. n'a făcut decât în parte. E interesant de remarcat că nu cunoaște câteva reviste destul de importante în care se găsesc numeroase inscripții romane, mai ales din Oltenia²⁾, și din care ar fi putut lua un număr de circa 40 de nume personale, în mare parte romane (mai jos, I) și câteva grecești. Materialul adunat e împărțit pe capitale, după naționalitatea sau originea numirilor: I romane, II illirice și celtice, III tracice, IV grecești, V orientale, VI de origine nesigură, și la fel în apendicele cuprinzând

¹⁾ Kerenyi András, *A Dáciai szemelynevelc (Die Personennamen von Dazien)*, Dissertationes Pannonicae, I fase. 9, Budapesta 1941, 303 p., in 8° [apărută în 1942].

²⁾ Pe cari le putea găsi fără prea multă căutare: *Arhivele Olteniei, Buletinul Comisiunii monumentelor istorice* (neutilizat, deși e cuprins în repertoriul bibliografic dela pag. 290), *Buletinul Muzeului național militar* din București, I 1937—IV 1941. Băreăcilă *Drubeta* și *XI-ne velle daco-romaine: Drubeta*, și alte publicații mai mici, din ultima vreme (ea Ștefulescu *Gorjul istoric și pitoresc*), citate acum în urmă și cu materialul de inscripții reproduș în suplimentul epigrafic al Olteniei la D. Tudor *Oltenia romană*, București 1942, p. 323—355.

nume de persoane din afara Daciei, având vreo legătură cu această provincie. Valoarea criteriilor și precizia metodei le vom vedea, pe scurt, mai jos. Urmează apoi în partea II-a (p. 223—285) clasificarea pe categorii sociale și ocupații a persoanelor, în cadrul repartizării după origine etnică făcută în capitolul anterior. La sfârșit, considerații de ordin statistic și istoric, pe baza datelor obținute din categorisirea stabilită.

Ceeace contează mai mult la o asemenea lucrare e în primul rând repartizarea sistematică și valorificarea materialului onomastic după criterii temeinice. În această privință e necesar a preciza delat început că la K. sârghiunța arătată la adunarea materialului de inscripții nu e nici pe departe întregită de tot atâta, sau măcar o apropiată pricepere, competență și claritate în clasificarea sistematică a numirilor, deși precizia filologică e, mai ales aici, condiția de căpetenie a reușitei unei încercări destul de gingașe ca cea făcută de K. E adevărat că, în această privință, el are grije să-și califice singur lucrarea ca „o adunare de material brut" (rohe zusammenstellung), cu oarecare modestie, care — mai ales față de modul categoric în care trage concluzii în privința continuității etnice din Dacia (nota 6), — poate fi interpretată ca o falsă modestie, și oricum, cuvintele „rohe zusammenstellung" sunt din nenorocire adevărate, mai ales *roh*. Lipsit de cunoștințe exacte asupra onomasticeii antice în general, despre care și-a format numai idei aproximative și foarte vagi (pentru a nu mai vorbi de unele cunoștințe de lingvistică și filologie comparată, necesare și acestea, când se cercetează un material de limbă atât de prețios cum sunt numele de oameni)^{*)}, — K. a realizat o masivă complicație de numiri, așezate alfabetic^{†)}, împăr-

*) Complet strein, de asemenea probleme, K. nu se limitează, totuși, la înșirarea materialului de numiri, ci uneori vrea chiar să le analizeze pentru studiu fonetic și morfologic, de ex.: n. 1633 pentru numele illiric (de fapt: tracic!) *Dades* el compară illir. *Dases*, *Dazas*; pentru *Dizo* n. 1650 cf. *Bisena*, *Bis-ius*, *Biza-tus*, *Biso*; pentru *Denzi* n. 1764 amintește „asemănătoarele" *Deus-us*, *Deus-a*, *Deus-o*, *Deus-ara* (!) — greșeli de amator de filologie, pe care nu și le poate permite nici un student din anul I dela Epigrafie, și cu atât mai puțin un doctor în disciplinele clasice. Asemenea „observații" — cum face adesea K. — trădează o totală desorientare în studiul numelor, pe care nu-l poate ignora cine are pretenția de a da repertoriul onomastic al Daciei romane.

†) Ordinea alfabetică lasă, deasemenea, foarte mult de dorit, cu numeroase greșeli și frecvente sărituri și așezări de nume nelalocul lor, mai ales la

țite în câteva capitole, și însoțite de texte epigrafice reproduse integral în repetate rânduri (adică aproape la fiecare număr), ceea ce a dat proporții impresionante unor simple cataloage de numiri personale.

În ce privește clasificarea numelor după popoarele de origine — în special cele barbare — K. s'a limitat la compilarea vechilor repertorii, al lui Holder pentru Celți, Krahe pentru Iliri, Tomaschek pentru Traci, și uneori punând la contribuție lucrări mai recente ca ale lui Mateescu (pe care-l citează mereu, fără să-l utilizeze în aceeași măsură, mai ales pentru emendări de inscripții cu nume tracice din Dacia); pentru Italici utilizează lucrarea fundamentală a lui Schulze și pe Forcellini, iar pentru Greci și orientali în genere nu cunoaște decât vechiul și în ce privește izvoarele literare excelentul dicționar de nume proprii al lui Pape. Încercarea de a da o clasificare după origine a numelor din Dacia ar cere mai multă orientare și experiență personală în materie. Dar lipsa acestora putea fi compensată prin utilizarea mai atentă, la maximum, a rezultatelor la care s'a ajuns prin munca altora, ceea ce K. n'a făcut decât în măsură relativă, cât i-a îngăduit graba inexplicabilă cu care a compilat listele de nume. De aici gravele lacune în repartizarea după obârșie a materialului onomastic; de ex. nume sigure și de multă vreme recunoscute tracice ca *Dizo*, *Pirusus*, sunt trecute de el între Iliri, nume orientale ca *Farnax*, *Sarapio*, *Themo* cuprinse între cele

cele romane, de ex.: n. 577 Cassius, 578 Catullus, 579 Caecilia, 581 Calpurnia, 584 Candida, 586 Cassia; 841 Iulianus, 842 Ianuaria, 845 Ingenua, 847 Iulius; 1580 Vitalianus, 1581—3 Vitalis, 1584 Victoria, 1585 Victorina, 1587 Viria, — dar și la cele barbare: 1652 Epifecatius, 1653—8 Epicadus, 1659 Geldo, 1660 Gallicanus; 1775 Mucapuis, 1777—8 Mucapor, 1780 Mucasenus; 1943 Eucharistus, 1944 Encolpus, 1945 Euctichus, 1963 Eutychia, 1964 Evangelus, 1965 Euanthus; 2046 Pilipis, 2047 Phamp., 2048 Philetus; 2131 Barsimsus, 2132 Bericio, 2133 Bassus; 2172 Surillio, 2173 Syrillio, 2174 Surus, 3176 Suria, 2177 Surilla, 2178—9 Syra, 2180 Syrus, eite. — Lucrul nu poate fi atribuit vreunor neajunsuri de natură tipografică, întrucât număratoarea e respectată, ci ușurinței superficiale cu care lucrează K. și lipsei de control, de care se resimte lucrarea lui, atât în chestiuni de amănunt, cât și în problema principală a clasificării materialului onomastic. Greșeli ca cele semnalate aici sunt mai mult de natură formală și nu au prea mare importanță, deși pot deruta pe cercetătorul care ar căuta vreun nume din Dacia în repertoriul lui K. fără a urmări cu atenție spre a observa eventualele scăpări și erori în ordinea alfabetică.

grecești," în timp ce — lucru mai grav — numele celtice sunt puse devalma cu cele illirice (ca nume „illiro-celtice”), — pentru a nu aminti decât erorile cele mai mari^{*)}.

Procedând, astfel, după criteriile adesea foarte subiective — și nu arareori după bunul plac —, K. a dat o clasificare în bună parte greșită a numelor scoase din materialul pe care l-a utilizat. La acestea se adaugă însă nu puține lipsuri în documentare (în afară de cele semnalate mai sus), de ex. neutilizarea unor publicații mai recente, cuprinzând inscripții emendate, cu nume personale barbare (cazuri mai jos, III 9, VI 36, IV A 18, etc), ori — mai grav pentru un cercetător ungar — ignorarea unei inscripții cu nume trac, emendată și într'o publicație ungurească cunoscută, se pare, autorului nostru[^] căci o citează la repertoriul bibliografic (mai jos, IV 3). Aceste și alte motive — pe care ar fi greu și fără folos a le înșira aici și care sunt arătate, în oarecare măsură, la fiecare capitol mai jos, — l-au dus pe K. în chip firesc la rezultate generale greșite cu privire la numărul și raportul dintre ele a diferitelor categorii de nume din Dacia romană, ca și apoi — consecință fatală a acestor calcule — la con-

^{*)} Dar inadvertența autorului nostru nu se limitează la domeniul onomasticeii antice (pentru care ar putea eventual să invoce scuza că e cazul unei materii cu totul „speciale”), ei se extinde, cu mai mare gravitate, la lucruri ceva mai elementare din domeniul epigrafiei: simpla citire a inscripțiilor. Un singur exemplu va fi lămuritor: inscripția onorifică *CIL* III 1464, pusă în capitala Daciei, lui TJJpius [Victor] (pentru a cărui carieră cf. Stein *Dacien nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus*, 1942, 6—9), fost proc. Aug. [prov.] Dac(iae) Apul., a(gens) v(ices) p(raesidis), item proc. prov. Porol., etc, item proc. ad bona Plautiani, trib(unus) mii. leg. II Part., praep. vexill. auxiliar. Pann. infer., praef. coh. VII Breucor.; așadar, după ce fusese tribunus militum în leg. II Partica, Ulpius Victor a ocupat funcția de procurator ad bona Plautiani, în urma prăbușirii acestui praefectus praetorio al lui Septimius Severus și socru al lui Caracalla, întâmplată în Ianuarie 205. Ce a scos K. din această inscripție? Citind: proc. ad bona Palutiani trib(uni) mii. leg. II Part., praep(ositi) vexill. auxiliar. Pann. inf., praef(ecti) coh. VII Breucor., face din potentatul dela Eoma Fulvius Plautianus un tribun în leg. II Partică, praep. vexill. etc, și totodată cetățean al Daciei (n. 1149), iar apoi îl face Ulpius [Plautianus] proc. Aug. [prov(ineiae)?] Dac. Apul. (n. 2472), — fără să-și fi dat osteneala măcar să se uite cu atenție la nota pusă de Mommsen după textul inscripției: „item Plautianus, cuius bonorum curator Ulpius fuit, socer est Caracallae interfectus imperante Severo a. 203”. Nu mai e necesar a spune cu câtă precauție e de consultat, în toate privințele, cartea lui K. Dar A. Alföldi trebuia să controleze mai cu grijă asemenea noi „lecturi” de inscripții propuse de elevul său.

cluzii și „considerații” de natură istorică-etnografică unilaterale în ce privește alcătuirea etnică a populației din această provincie*), și în fond tendențioase, vădit influențate de preocupări politice streine științei obiective, care nu poate fi servită prin asemenea interpretări incorecte a unui material documentar greșit studiat și clasificat.

Din cauzele expuse aici, pe scurt, lucrarea lui K. a trecut cam mult limitele „greșelilor” admisibile cu cea mai largă bunăvoință în această materie. Afară de partea cu numele romane și grecești (v. mai jos, I, II), restul lucrării, privitor la foarte importante nume personale „barbare”: illirice, traco-dacice, orientale și celtice, este inutilizabilă și astfel inutilă, bună poate numai ca o încercare pregătitoare (ca ceea ce neamțul numește o „vorarbeit”), dar nici decum ca un repertoriu real sau destul de apropiat de realitate[^]), care să dea o idee aproximativă asupra elementelor de origine etnică sigură din Dacia romană. Dar nu numai sub raport onomastic-lingvistic e de puțin folos cercetătorilor cartea lui K., ci mai ales din punctul de vedere etnografic-statistic al provinciei dacice. Un material documentar de numiri atât de bogat trebuia să fie utilizat în primul rând pentru a da o iconă cât mai aproape de realitate a stărilor demografice și a raporturilor etnice între diferitele categorii de neamuri, care pot fi identificate în inscripțiile locale. Ar fi fost necesar să se urmărească nu numai singuratecele nume (care de altfel sunt cam eronat clasificate de K., precum s'a spus și se va vedea mai jos), ci toate persoanele după apartenența etnică ce poate fi stabilită

^{*)} La p. 286 găsim o asemenea concluzie scoasă din raportul grupelor de numiri personale: „cea mai redusă posibilitate există pentru o continuitate daco-romană în Dacia. Exprimat în cifre: e de două ori mai mare puțința ca ;TM Dacia să fi existat o continuitate illirică și celtică, decât una tracică (înțelegând, deasemenea, și pe Tracii balcanici din Dacia); de altă parte, de patru ori și jumătate e mai mare posibilitatea unei continuități grecești și aproape mai mult de patru (!?) ori mai mare a continuității de viață siro-orientale, decât a supraviețuirii populației autohtone dacice, extirpate (de Eo-mani), după mărturia obiectivă (!) a materialului de nume”.

[^]) La unele capitole, aproximația rezultatelor obținute de K. este foarte departe de măsura realității. Astfel, la numele traco-dacice nu dă decât 42 din totalul de 67 existente. Asemenea erori duc, evident, la consecințe istorice cu totul deplasate ca cele semnalate în nota precedentă, și nu pot decât să deruteze nu numai pe cititorul nespecialist, ci chiar și pe cercetătorii neavertizați.

prin datele în legătură cu originea și relațiile lor familiare: la rubricile pe naționalități a numirilor trebuiau cuprinși toți indivizii cari au nume romane ori grecești și sunt de neam barbar (trac, oriental, illiric, celtic). Gruparea trebuia făcută nu numai după numele (nomina sau cognomina) — e vorba mai ales de cele barbare — ci, pe cât posibil după legăturile familiare, spre a grupa la o singură naționalitate pe toți aparținătorii unei familii, încât alături de repertoriile de nume, alese după criterii riguroase, erau necesare tot odată repertorii cuprinzând toate persoanele de neam barbar și cari poartă nume bune romane sau grecești; ceea ce a făcut K. la p. 252—3 („persoane cu nume romane, cari nu sunt de neam roman”) este prea puțin, și nu contribuie aproape de loc la ilustrarea procesului de romanizare, ce se poate urmări, cu oarecare aproximație, după schimbarea numelor personale dela o generație la alta, avându-se în vedere și desfășurarea în timp a acestui fenomen etnic și cultural-istoric, fără a pierde din vedere faptul că în acest domeniu, față de sărăcia documentară, statisticile sunt departe de a avea valoare absolută^{*)}. Materialul onomastic, destul de abundant, al Daciei romane trebuia studiat, integrat după asemenea criterii, și cu preocuparea desinteresată de a înțelege organic procesul istoric al vieții provinciale de aici și a fenomenului de romanizare; e destul de regretabil că autorul nostru nu s'a putut emancipa de sub teroarea ideii inveterate — care a prejudiciat mult studiile privitoare la trecutul acestui pământ — despre „stârpirea” elementului autohton din Dacia, pe de o parte, și a dispariției oricărei urme a românismului în regiunile carpatice, de alta. Pentru a înțelege procesul istoric al românismului din Dacia e necesară o valorificare deplină și deplin obiectivă a unui material documentar — relativ redus, e adevărat, dar cu atât mai prețios —, și nu a-l interpreta cu anumite preocupări, după ce "l-ai clasificat greșit sau l-ai nesocotit, cu tendențiositate sau din nepricepere, — amândouă motive destul de condamnabile^{*)}.

*) Rezervă justificată își exprimă asupra valorii unor asemenea statistici C. Daicoviciu *Le probleme de la continuité en Dacie* 28, și în speță, asupra cărții lui K., ca urmare a unei prime examinări, în *Sieberbürgen im Alttertum* Buc. 1943, p. 105, nota 1 și p. 116, nota 1 (cf. și *La Transilv. nell'antichità*, 1943, p. 107, nota 1 „Il lavoro di A. Kerényi, *Die Personennamen*, sui cui risultati si basa l'Alfoldi, non e, oltre a tutto, esente da gravi errori”).

*) In recensia foarte judicioasă pe care o face în *Deutsche Literatur-*

Aceste câteva considerații sumare arată că e absolut necesară, în primul rând, o reexaminare și o nouă clasificare a materialului onomastic al inscripțiilor din Dacia, făcută după criterii precise, care să prezinte o icoană mai fidelă a numărului și raportului dintre categoriile de provinciali, a căror obârșie etnică poate fi stabilită în baza numirilor personale. În cele ce urmează sunt date, integral, repertoriile de nume „barbare”, împărțite pe capitole, alfabetic, în ordinea importanței numerice: Illirii, Traco-dacii, Orientalii și Celții, precum și Dacii cu nume naționale din inscripțiile aflate în afara patriei lor de obârșie. Acest repertoriu nu are pretenția de a fi definitiv și nu e decât o repartizare a numelor personale după originea etnică, făcută cu mai multă acribie, în măsura îngăduită de posibilitățile de informare și de stadiul cunoștințelor de azi în această materie, care e încă destul de nesigură în unele privințe. Vor fi cuprinse, astfel, la toate categoriile, toate numele barbare de persoane amintite în inscripții și care au făcut parte din populația provinciei, chiar dacă din documentele respective ar rezulta că unele personaje nu e probabil să fi stat vreodată în Dacia, cum ar fi de pildă părinții militarilor din timpul cuceririi Daciei sau din anii imediat următori, considerând că nu se poate face o distincție absolută între locuitorii permanenți ai provinciei și cei cari sunt amintiți numai întâmplător în textele epigrafice de aici. Scopul acestui mic „onomasticon Daciae”, cuprinzând numai numele personale barbare, este acela de a clasifica materialul de nume deocamdată după criterii filologice-lingvistice¹⁰⁾; căci numai după ce avem

zeitung 64, 1943, 184—7, H. U. Instinsky observă, între altele, că cercetarea lui K. nici nu oferă un tablou clar al raporturilor etnice din Dacia, nici nu urmărește procesul de romanizare în succesiunea cronologică și în formele lui diferențiate. Obiecția din urmă, pe cât de justă, e pe atât de nelalocul ei: se cere adică urmărirea și punerea în lumină a fenomenului de romanizare a Daciei, tocmai din partea unui cercetător crescut într-o școală arheologică-istorică, în care irealitatea românismului și lipsa lui de putere vitală în Dacia Traiană are valoarea de dogmă și e o veche deviză ce trebuie salvată eu orice preț.

¹⁰⁾ Subliniem din nou: *numai pe cele barbare* (adică de altă origine decât romană sau grecească), și nu toate personajele de neam illir, trac, etc, a căror origine etnică poate fi stabilită cu siguranță după legăturile familiare ori după alte criterii precise asupra naționalității lor, fiind știut că foarte mulți locuitori ai provinciilor imperiului, de obârșie neromană, poartă nomina Eomana. Astfel nu vor fi cuprinse în repertoriile de mai jos cazuri ca: Illirii

o asemenea împărțire mai riguroasă va fi cu puțință o repartizare după ocupații și stare socială a provincialilor din Dacia, precum și o cercetare mai aprofundată, pe temelii solide, a dificilei probleme a romanității dacice, în care trebuie integrată și una din chestiunile cele mai obscure ale antichității Europei sud-estice: soarta elementului autohton traco-dacic în această provincie și în restul imperiului roman, ca și romanizarea lui prin limbă și credință*).

I. NUME ROMANE

Aspectul caracteristic și general al provinciei cucerite și organizate de Traian e romanitatea ei remarcabilă, recunoscută de

Maximus fiul lui *Bato* (III 14), September fiul lui *Plator* (III 71), Crescens fiul lui *Plator* (III 77), Maximus fiul lui *Verso* (III 108), Traco-dacii *Cesorinus* tatăl lui *Mucasevus* (IV 38), *Aurelius Bassus* și *Aurelia Bassina* din familia traco-dacieă a lui *Aurelius Denzi* și *Aurelia Prisoata* (IV 52), *Sex. Eufius Achilleus* fiul lui *Sex. Eufius Decibalus* (IV A, 10), *Orientalii G. Iulius Dius* și *Irenieus* frații lui *Farnax* (V 16), *Zenon* fiul lui *Tarasus* (V 44), *Marcus*, *Antonius* frații lui *Nai* și fiii lui *Thaemo* (V 45), *Gaius Gaianus* et *Proculus Apollofanes* *Suri negotiatores*, *CIL* III 7915, 1431 (cf. *Instinsky l. e.* 186), *Oelții* *Cl. Montanus* tatăl *Claudiei Amba* (VI 5), *Ulpia Constantina* fiica lui *Ulp. CongonAus* (VI 14), *C. Iul. Paternus* fiul lui *L. Iul. Leuganw* (VI 23), *Aur. Fabius* fiul lui *Aur. Beburus* (VI 37), *Vitalis* fiul lui *M. Ulp. Saceus* (VI 38) *C. Eusticinus*, *C. Iulius Kusticus* fii, *Antonia Protogenia* nora femeii *Antonia Sisiata* (VI 41), etc. Asemenea, cazuri, ce trebuie să fi fost extrem de frecvente printre provincialii din întreaga lume romană, pot fi observate numai când respectivul „Eoman” aparține unei familii în care se constată vreun neîndoielnic nume barbar, sau când se precizează că e vorba de un (nazione) *Syrus*, *Daeus*, *Thxax'*, ori (mai puțin sigur) „domo —”. Clasificarea tuturor locuitorilor Daciei după naționalitate, nu numai pe baza onomastice, ci și după criterii de altă natură, nu poate fi făcută în cadrul acestui repertoriu onomastic; ea trebuie să formeze obiectul unei cercetări aparte, care să fie totodată o revizuire integrală și temeinică a materialului epigrafic din Dacia și din imperiul roman, privitor la provincia noastră. Numai o asemenea lucrare de ansamblu va putea permite să se tragă concluzii de natură etnică și istorică în legătură cu populația provincială din Dacia și cu romanitatea ei.

*) Se cuvine a exprima aici cele mai vii mulțumiri d-lui prof. C. Daicovicu, istoricul Daciei Traiane și cel mai bun cunoscător al problemelor acestei provincii, pentru sollicitudinea constantă cu care a întâmpinat lucrarea de față, pentru unele sugestii de ordin bibliografic în legătură cu redactarea ei, ca și pentru faptul de a ne fi pus la îndemână câteva publicații necesare din biblioteca sa personală de specialitate.

aproape toți cercetătorii mai vechi și mai noi; e un fenomen oglindit în marele număr de inscripții latinești (peste 2000, față de care cele grecești sunt abia două duzini), în monumentele și resturile arheologice cu caracter roman-occidental, în felul de organizare și în viața provincială, care toate lasă o puternică impresie de intensitatea romanizării și a pătrunderii limbii latine în această regiune¹¹⁾. Compunerea etnică a populației sale nu era, însă, în aceeaș măsură romană sau în general italică, întrucât — cum se poate stabili documentar — ea cuprindea numeroase elemente alogene (v. mai jos). Aici e de relevat deocamdată faptul că s'a observat marele număr de nume personale italice în inscripțiile găsite pe întreg cuprinsul provinciei dacice, cece — deși lipsea o statistică precisă — a dus la conclusia generală că numirile de aici sunt în majoritate zdrobitoare de factură romană.

Materialul adunat de K. aduce o confirmare deplină pe baze statistice acestei realități. Din totalul de aprox. 2600 nume din inscripțiile Daciei, cuprinse în repertoriul lui, 1860 sunt romane sau de tip italic (p. 3—135, nr. 1—1590 și p. 195—211, nr. 2250—2496); în această cifră se cuprind toate personajele constatate în Dacia sau originare de aici și care poartă nume romane, chiar dacă despre unele există indicii peremptorii asupra originii barbare a purtătorilor (Illiri, Traco-daci, Orientali, Celți). Criteriul după care se face deosebirea numelor romane fiind în genere simplu și aproape fără echivoc, listele întocmite de K. pot fi socotite — grosso modo — valabile, și nu e necesară o nouă clasificare a materialului; e suficient deocamdată a face unele corectări și adăugiri de material omis de K.

Trebuie șterse câteva nume greșit trecute la Romani: n. 41 *P. Aelius Dacianus* (IV 11), 320 *Aulus* (=Aulusanus, IV 3), 503 *Aurelia Pirusi* (IV 51), 1126 *Panianus* (III 61), 1226, 1261, 2548 *Scervius* (III 86), 1341 *Trosius* (111 102), 1149 *Plautianus* (praef. praetorio!, v. nota 5), 1379a *L. Marius Perpetuus* (=2143), etc. și adăugate alte circa 29 nume romane, puse de K. la Illiro-celți: 1603 *P. Aelius Sept. Audeo(i)*, 1661 *P. Aelius Gemelus*, 1713 *Aur. Sedatus*, 1714 *Aur. Sedatus*, 1759 *Volusius Titianus*, și mai numeroase la orientali: 2133—2142 *Bassus*, 2143 *Bassa*, 2144—2149 *Bassinus*, 2150 *Bassius*, 2160 *Aurelia Marina*^ 2161 *Aurelius Marilianus*, 2162—2165 *Marinus*; apoi aprox. 40 de nume în inscripții necunoscute lui K.: *Aurelius Cassianus* et *Veteranus* (*Arch. anz.* 1909, 299) din Potaisa, și mai ales privitoare la Oltenia, în publicațiile citate mai aua

ii) Vezi în special C. Daicovicu *Le probleme*, p. 22 ss., și *Sieberib.* 131 ss., ca și Fr. Altheim *Die Soläterikaiser* 265.

p. 187, n. 2, și pe care le reproducem după Supplementura epigraphicum din *Oltenia romană* de I. Tudor: Apuleusia [ser.]vil. nr. 5, M. Ouspi|[dius ...] 10, Ca. Aerni|[lia]nus 11a, Lupus tribunus 11b, Gratae Vita|[lis] 15, Aur[eli]us ...] 20, Val. V[i]b[ius] Iul. Pae[ti]nus? V[al?]|enus 28, M. Arrius Saturninus, Arria Saturnina soror 29, [*?Aelia] Marciaii[a] soția lui [?M.] Va[l.] Alexander 30, Iulius [...m]ariu[.] 31, Aurelius Mercurius milis coh. I Sagitt., Aurelius Iulianus 40, Germaims, Super 59, [?Mar]cel[us?] 70, Voluss[ianus], L. Val[er]iua... 71, JA]el. Lucius, Ael. [Do]mitius Pul[clier] 72, Mareiana et Quintilianus 118, L. Aureli[us...] 120 (primul), ... Ceselinus 121 (primul), 174 M. [Tiber]ius [Mar]cian[us] 174, [Sept]imius, Septimius et Peregrinus 175, M. Cassius Herculanus 185, A[eli]us Ger[jinanus] 186, C. Ant. Iulianus 187, P. Iulius Vitalianus 203, Marc. Martinus 204, Aurelius [...] 212, [... Domi]t[io] C. f. [...]ctrie, [...]a]nuarijus 233, P. Aenius Cos. IV. Citius Pastor 253; sau în alte publicații, ca *Kozlemenyek* Erd. muz. I 1941, 111 P. Ael. Marcianus, Steino. c. 4 T. Fl(avius) Saturninus și T. Flavius Valentinianus, la Porolisum, etc. — Cu aceste îndreptări și adausuri minime, se poate spune că totalul numelor romane din Dacia trece de 1920 — deci cu aprox. 60 mai multe decât a afirmat K. O revizuire mai atentă a materialului utilizat de K. și a celui trecut cu vederea, ea și adăugarea celui inedit sau în curs de publicare (de ex. Ael. Cornelius vet. vix. ann. LXXX, Aelia Primitiva eoniugi b. m. p., și Ulp. Vitalio, Fab. Hatius (?), Valentina în două inscripții descoperite de M. Macrea în săpăturile dela Castrul roman dela Mehadia) ar putea arata că numele romane trec aici de cifra rotundă de 2000, care e deosebit de elocventă pentru românismul provincial al Daciei Traiane.

Cei mai mulți dintre purtătorii de nume romane în Dacia nu sunt — la fel ca în alte provincii — Romani de neam sau Italici în genere, ci provinciali romanizați, și desigur numeroase elemente autohtone din Dacia. E remarcabil aici marele număr de persoane cu nomen gentile *Ulpus* 95 cazuri, *Aelius* 240, *Aurelius* 280 (fără a socoti pe cei cu cognomen barbar), având numele și cetățenia respectivă dela împărații Traian, Hadrian și Antoninus Pius ori Severi¹²⁾. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul semnificativ că între purtătorii de cognomina barbare, foarte mulți și-au alcătuit numele după sistemul roman, cu praenomen și nomen gentile romane, sau cel puțin cu un element latin în nomenclatura lor; mai puțini sunt în această categorie Mirii: 23 din totalul de 116, și mai numeroși ceilalți: 34 din 67 Traco-daci, 17 din 37 Daci, 34 din 55 Orientali și 28 din 51 Celți (câteva exemple de schimbări de nume semnalate în nota 10). Aceste cifre și raporturile dintre ele nu pot fi cu totul întâmplătoare, și oglindesc în oarecare măsură gradul de romanizare a populațiilor și a provinciei în general, ori în măsură diferită conservatismul și rezistența la procesul de romanizare.

II. NUME GRECEȘTI

Un repertoriu bogat al numelor personale grecești, ea și al tuturor numelor barbare din izvoarele literare ellenice, e vechiul și excelentul *Worterbuch der griech. Eigennamen* al lui W. Pape, ed. III de G. E. Benseler, Braunschweig, 1884. Pentru studiul sistematic și etimologic al tuturor numelor grecești: Fr. Bechtel *Die hist. Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

După numele romane, cel mai important e numărul celor grecești sau grecizate (ca Alexander, Beronice) în inscripțiile din Dacia, și importanța lor numerică a fost observată și pusă în relief mai de mult de către cercetători. Lucrarea lui K. întărește pe deplin această impresie mai veche. La p. 155—182, n. 1799—2125, și 215—218, n. 2516—2544, el adună un total de 355 nume grecești, cifră care e foarte aproape de realitate.

Din aceasta trebuie scăzute vreo 13 nume, ca: n. 1806 Affia, bitinie-asiatic, 1857 Arimo, oriental, 1859 Arplioc[ras], egiptean, 1909 Dades, tracic, 1966—7 Famax, orientali, 1973 Hammonius, egiptean, 2004 [...]marus, poate celtic, 2069—70 Sarapio, egiptean, 2087 Tliemo, oriental, 2113 [...]zeno, care « terminație de nume tracic, 2125 [...]dochus, deasemenea; și adăugate câteva nume de tip greeesc-oriental, la D. Tudor *Oltenia romana*, suppl. epigr. n. 5, 14, 23, 28, 30, 64, 72, 233, etc.

Rămân, astfel, 343 nume grecești sau de tip general ellenic ca Achilleus, Adamas, Alexander, Anicetus, Antipater, Apollonius, Artemidorus, Asclepiades, Beronice, Callisthenes, Callistus, Chrestus, Demetrius, Diogenes, Dionysius, Eupator, Eutyches, Hermes, Myro, Nice-, Onesimus, Philetus, Socrates, Theodorus, Timotheus, Zenon, etc. Numele grecești deosebindu-se fără nici o greutate de cele romane și barbare, repertoriul lui K. se poate considera ca aproape în întregime valabil; deci cam 340 sunt elementele onomastice ellenice- cognomina sau numai un singur element onomastic. Nu tot atât de simplă e problema obârșiei etnice a purtătorilor de nume ellenice în Dacia: nimeni nu i-a considerat de neam grecesc, întrucât se știe că în întreg imperiul roman, ca și mai înainte în perioada ellenistică foarte mulți barbari orientali, asiatici (semiți), traco-frigieni, egipteni, iranieni, macedoneni, etc. ori provinciali de alt neam, și uneori chiar italici și romani, poartă nume sau numai cognomina grecești, ca o urmare a puternicei influențe politice, culturale și religioase ellenistice. De aceea, purtătorii de nume grecești în Dacia trebuie considerați, cum s'a observat de multă vreme, nu în întregime ca Greci de neam, ci ca provinciali din Orient, Balcani sau Asia

¹²⁾ Cf. C. Daicoviciu *Le probleme* p. 28 ss.

occidentală, veniți aici mai ales ca elemente comerciale și industriale, și în genere ca populația care a suferit în oarecare măsură influența civilizației și modei grecești¹³⁾.

III. N U M E I L L I R I C E

Pentru nume de persoane illirice se pot consulta eu folos repertoriile întocmite de R. Vulpe *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana* în *EDB* III 1925 și H. Krahe *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, deși (mai ales cel de al doilea) au numeroase lacune. V. și în acest *Anuar*, p. 82—146.

Între numele barbare din inscripțiile Daciei, cea mai numeroasă categorie o formează cele illirice, și cu toate că a lipsit un repertoriu critic și complet al lor, s'a observat de către toți cercetătorii marea afluență de Illiri în compunerea etnică a provinciei. Dar această observație e justificată numai întrucât se întemeiază pe date precise, supuse unui control riguros, lucru pe care nu l-a făcut decât în mod cu totul neîndestulător K. în lucrarea sa.

În cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 și p. 212—3, n. 2497—2506 sunt înșirate nomina Illyrica et Celtica. Titlul însuși — fără alte considerente de metodă (ca de ex. absența unui criteriu riguros de alegere a numelor „illiro-celtice”) — arată o gravă eroare principiară: confuzia ce se face între două sisteme de nomenclatură, celtică și illirică, a două popoare total deosebite, cari nu au comun decât străvechea înrudire indoeuropeană. K. se pare că nu știe eă numele personale illirice pot și trebuie să fie deosebite limpede și aproape fără echivoc de cele celtice. Astfel clasificarea, numerotarea și considerentele ce face autorul nostru în legătură eu aceste nume „illirice și celtice” sunt fără valoare, pentru dublul motiv că 1) nu a deosebit ce e illiric de ce e celtic, și 2) a cuprins în repertoriul său o mulțime de nume de altă origine: romane ca Audeo (?), Comatius (1,626—9), Gemelus (1661), Sedatus (1713—4), Volusius (1759), etc. și nu puține tracice, ca Aulucentus (1604), Babus (1605), Balias (1608), Dades (1633), Disius (1647), Dizo (1650), Pirusus (1685), Tetula (1733), Butus (p. 212), Scorilo (p. 213), și poate altele. De aceea cifra, sa de 184 nume „illiro-celtice” e falsă și inutilă, dovadă și aceasta a redusei familiarizări a autorului eu problemele de onomastică antică.

Prin confuzia între numele illire și cele celtice — comodă pentru D-sa, dar greșită și inadmisibilă azi, după îndelungate cercetări comparative —, K. a dat un repertoriu foarte puțin folositor de nume amestecate. De aceea e necesară o nouă alegere, după criterii mai riguroase, a numelor de persoane illirice din Dacia, purtate de numeroșii Illiri veniți din Dalmația, sau din unele

regiuni ale Pannoniei. Numărul total de Illiri cu nume naționale în inscripțiile din Dacia e de 116, din care 106 sunt cuprinse, iar 10 (număr mic față de omisiunile din alte capitole) sunt omise din listele lui K., fie din cauza lecturilor eronate ale inscripțiilor, fie din cauza criteriului greșit în clasificare ori a neglijenței cam frecvente la tânărul nostru cercetător.

Numărul relativ mare de nume illirice (aproape de două ori decât cele traco-dacice și mai mult decât dublul celor orientale și a celor celtice) nu trebuie interpretat ca un indiciu că pe toată întinderea Daciei romane existau masse compacte de coloniști illiri. Locul și felul documentelor unde apar numele lor sunt deosebit de semnificative sub raport statistic: din totalul de 116, un număr de 76 de nume illire sunt din regiunea Alburnus maior, și anume 69 chiar în această localitate (Roșia), 5 în Abrud, 1 în Zlatna. Din cifra de 69, *-k* sunt în contractele și actele păstrate în tablele cerate dacice (43 de nume), iar celelalte în inscripții pe piatră, puse de persoane de aceeași origine și ocupație ca cele din tăblițele cerate. E vorba, cum s'a observat de multă vreme, de coloniștii illiri, mineri și oameni de afaceri, mai ales Pirustae (cf. vicus Pirustarum la Roșia *CIL* III p. 944, cer. VIII, a. 159), și Baridustae (cf. C. Daieovieiu *Dacia* VII-VIII, p. 302 sq. și *Sieb. im Alt.* p. 126: „Collegium Baridusta(rum)”), stabiliți în regiunea auriferă a Munților Apuseni, unde ei formau masse compacte în câteva localități. Aceștia reprezintă așadar, două treimi dintre Mirii inscripțiilor din Dacia. Restul de 40 nume illire se găsesc răspândite în restul provinciei, purtate mai ales de elemente militare, și fiind cam în aceeași proporție cu elementul celtic și cu cel oriental, și relativ mai reduse decât numele tracice.

Aepicadus, v. Epicadus n. 39.

1. Ael(ia) **Andena**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1488: Ael. Andenae Ael. Maerinus Epidianus qui et Epidius Au[g.] col. et Macrinia Marcia filii. posuerunt. — K. 1595.

2. **Ândueia**

ALBURNUS MAIOU (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Andueia Batonis (filius). — p. 928, cer. II [Andujeia Batonis. — K. 1597.

3. **Anduenna**

ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162): Anduenna Batonis (fil.). — K. 1598.

¹³⁾ V. C. Daieovieiu, *Le probleme* p. 28 ss., *Siebenb. im Alt.* p. 116 și 145.

4. **Andunocnes**

ibid., *CIL* III p. 938, eer. VI (a. 139) : Anneses Andunocnetis. — K. 1599.

ibid., *CIL* III 1272: D. M. Gai. Val. Viatori an. XVI, And. Titi et Val. Teren. fii. b. m. p. — K. 2499 scrie And(enaf), fem.; dar e mai curând And(es), nume illir de bărbat.

6. **Annaeus**

ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159) : Batonis Annaei. — K. 1600.

7. **Anneses**

ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139) : Anneses Andunocnetis. — K. 1601.

8. **Atenus**

MICIA (Vetel, j. Hunedoara), *CIL* III 8075^v, stampilă pe cărămidă. K. 1602. (nume illir?).

Slatina (j. Mehedinți), *CIL* III 8008 (= 1559): D. M. P. Aelio Arior-to(?) IIIIvir. an. m(unic.) D. interfec. a latronib., vix. an. LVII, Ulp. Digna eon. pientissimo et P. Ael. fii. et P. Ael. Val. e[*t*] Audarus n(epotes) b.[*m.*] p. — K. 1743 serie Udarus, după vechea lectură greșită din *CIL* III 1559, deși îl putea găsi cu lectura corectă în repertoriul lui Krahe p. 12.

10. **Baedarus** (cf. **Bedarus**)

Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (= 1585): Ulcudius Baedari. — K. 1606.

Abrud (j. Alba), *CIL* III 1270: Planio Baezi. — K. 1607.

12. **Bato**

ALBUENUS MAIOE (Eoșia, j. Alba), *CIL* III p. 928, cer. II, [An-*du*]eia Batonis, p. 944, cer. VIII: Andueia Batonis. — K. 1610.

13. **Bato**

ibid., *CIL* III p. 930, aer. III (a. 162) : Anduenna Batonis. — K. 1611.

14. **Bato**

ibid., *CIL* III p. 936, cer. VI (a. 139) : Maximus Batonis. — K. 1612.

15. **Bato**

ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159) : Batonis Annaei. — K. 1613.

16. **Bato**

ibid., *CIL* III p. 952, eer. XIV: [B]ato Liani. — K. 1614.

17. **Bato**

ibid., *CIL* III p. 934, cer. V (a. 162) : Batonis Pr[...]*vi*, Tovetis. — K. 1615.

18. **Bato**

Bologa (j. Cluj), *CIL* III 7649: Bato [...]*nis* f. [...]*hie* situs? est[...]*s* p[...]. — K. 1609.

19. **Bedarus** (cf. și **Baedarus**)

POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uuantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus liber-

tus patrone benemer. — K. 1616. — Aia Nandonis și Andrada Bituvaatis sunt nume celto-pannonice, Bricena poate fi celtic ca și illirie, în timp ce Bedarus e nume sigur illirie.

20. **Bers...**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)eenobarbi eq. alae Ba[t]avorum ex n. sing., Bers...NCENTJS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — Cf. ill. Bersaius, *CIL* V 3516, Krahe 21.

21. **Beucus(?)**

ALBUENUS MAIOE (Eoșia, j. Alba), *CIL* III 7830 (= 1263): D. M. Arria Mama vix. ann. XXV, pos. Beucus ser. coniugi b. m.

22. **Beus.**

ibid., *CIL* III 7824: [Ia]no gem. Ael. Baeb. et Beus. Plato v. s. l. m. — K. 1617.

23. **Beusas**

ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164) : Titus Beusantis qui et Bradua. eer. XI. — K. 1618. — Poate acelaș personaj în cer. XIV: [Bra]dua Beusantis. — K. 1619.

24. **Beusas**

ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131) : Verzoni Beusantis. — K. 1620.

25. **F. Bisius Scenob(arbi?)**

Abrud (j. Alba), *CIL* III 1266: D. M. Cassiae Peregrinae integ[r]a[e] vix. an. XXVII, F. Bisius Scenob(arbi?) Sard(ias?) coniug. b. m.

26. **Biso**

ALBUENUS MAIOE (Eoșia, j. Alba), *Dacia* VII-Vin 1937—40, 302: Seneca Bisonis. — K. 2500.

27. **Carp(i)us**

ibid., *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159) : Platoris Carpi. K. 1623.

28. **Dasa**

ibid., *CIL* III 1262: Aviliae Pietatis domo Aeq. vix. annis XXXX, Dasa Suttinis coniug. piiss. f. c. — K. 1634.

29. **Dcisiiis**

Dâlma (j. Mehedinți, din Drobeta), *CIL* III 14485 (= 13792): D. M. Dasas Capito v. an. LV, t. p. f. p. h. s. e. — K. 1635.

30. **Dasas**

ALBUENUS MAIOE (Eoșia, j. Alba), *CIL* III p. 956, cer. XX: Dasantis Loni (fiii) qui et... — K. 1636.

-31. **Dasatus Scenobarbi** (sau **Dasas, -tis**)

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi (fii.) eq. alae Batavorum ex n. sing. stip. XV an. XXXI, Bers...NCENUS de[c]. ex n. eodean erres posuit. — K. 1637.

32. **Aur(elius) Dasius**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. Auluc[ent]us — Aur. Basianus et Dasius [be]jnem. e[*t*] s. m. fa. curarunt. — K. 1638.

33. **Dasius (=Dassius) Breucus**

ALBUENUS MAIOE (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 940, cer. VII (*. 142) : Dassius, Dasius Breucus. — K. 1639.

an. X[L], Ael. Iulianus socer et her(es), Ael. Silvana con. be. m. f. e. — K. 1728. — Numele Tato poate fi și celtic, Holder II 1752—3.

95. **C. Iul(ius) Tato**

Cigmău (j. Hunedoara), *CIL* III 7880: C. Iul. Tato D(eo) et(e)rno T. p. — K. 1729.

96. **Tattario**

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870 (între „nomina Asianorum”). — K. 1730.

97. **Temaius**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315: Temai Dassi f. an. XX. — K. 1730.

98. **Titius Primitius**

ALBURNUS MAIOE (Eoșia, j. Alba), *CIL* p. 934, cer. V (a. 162). — K. 1735.

99. **Titus**

ibid., *CIL* III 1272: And(es?) Titi. — K. 1736.

100. **Titus**

ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua; p. 949, cer. XI: Tito Beusantis qui et Bradua. — K. 1739.

101. **Treusenus?**

ibid., *CIL* III 7829: Tr[...] Treuseno posuit. — K. 1741. — După locul descoperirii, numele pare a fi mai curând illiric decât celtic (Holder II 1912), sau oriental (?); în orice caz pentru tema Treus- lipsește un exemplu celtic sau illiric. Ar putea fi nume geografic, epitet al unei divinități.

102. **Trosius Crispus**

POTAISSA (Turda), *An. Inst. St. clas.* III 1941, 327: Herculi Invicto sacrum Trosius Crispus (eenturio) leg. V. Mac. p(iae) c(onstantis) v. l. s. m.

103. **Țutor Silvani**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1197: D. M. Tutor Silvan[i] [eque]s a[l]iae Bos[p.] ex n. Ill[y]r. sti[p.] XXIII vix. ann[os] XLIII h. s. [e.] — K. 1742.

104. **Ulcudius**

Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (= 1585): [. . .] interfeeta a latro. et vindicata, Ulcudius Baedari et Sutta Epicadi p. p. fii. tit. p. D. I. M. Ulcudius B(ae)dari v(i)xi. an. L. — K. 1744.

105. **Varius Capitonis**

Reșca (j. Eomanați), *CIL* III 8036 (= 1595): Pliciae Var. Capitonis Ulpus Pulcher einer (= gener?) b. m. — K. 1745. — Nume illir?

106. **C. Venetius Privatus**

Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1515: D. M. C. Venetius Privatus aug. col. Sa[r]miz. me[tr]opolis vixit annis L, Ulpia Patricia coniux. — Greșit trecut de K. 1541 la nomina Eomana. — Cf. Venetus.

107. **Venetus**

ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Maximi Veneti principis. — „Nume de trib întrebuițat ea nume personal”, Krahe 125. Greșit trecut de K. 1542 între Romani; probabil e un Pirust, în orice caz illir.

108. **Veranes**

ibid., *CIL* III p. 928, cer. II (a. 159): Maximi Veranis. — K. 1748.

109. **Verzo**

ibid., *CIL* -III 1271: Platinonis Verzonis K. Anao. — K. 1749.

110. **Verzo**

ibid., *CIL* III p. 936—8, cer. VI (a. 139): Dasius Verzonis Pirusta. — K. 1750.

111. **Verzo**

ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Plani Verzonis Selaietis. — K. 1751.

112. **Verzo**

ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): ab Verzone Beusantis. — K. 1752.

113. **Verzo**

ibid., *CIL* III 1269: Lavius Verzon(is). — K. 1753.

114. **Verzovia**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1217: Verzoviae Saturninae [e]q. R. f. C. Numm. Certus eq. R. augur col. Apul. patr. coli. fab. matri pos. — K. 1755.

115. **Vezipant (...?)**

ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III 7825: I. O. M. sacr. Vezipant. v. s. l. m. — Nume illir, după K. 1754. Dar cf. și dacicul Oustjtva, Dio Cass. LXXVII 10 (?).

116. **Vinens**

DROBETA (Turnu Severin), *IV. NUME TRACO-DACICE* iccaius Vinentis. — K. 1756.

Pentru onomastica tracică se pot consulta cu folos repertoriile bogate, deși învechite și cu multe lipsuri, făcuta de W. Tomasehek *Die alten Thraker U i Sitz.-ber. Akad. Wien*, 131, 1894, G. G. Mateescu *I Traci nelle epigrafi di Soma*, *EDB* I, 1923, *Nomi traci nel territorio soito-sarmatico*, *EDB* II 1924, *Granița de apus a Tracilor*, *Anuarul Institutului de ist. naț.*, Cluj III, 1924—5; cf. și în acest *Anuar*, p. 81—146.

Se admite aproape unanim de către cercetători că în materialul de nume personale în inscripțiile Daciei partea cea mai mică o formează cele tracice, sau mai bine zis traco-dacice, a căror raritate a fost relevată cu multă insistență și în repetate rânduri, cu deosebire de către cei ce tăgăduesc existența sau valoarea numerică a elementului etnic autohton în această provincie”),

14) În ultima vreme de A. Alföldi *Daci e Romani in Transilvania*, 1940, condus de rezultatele modeste ale cercetării elevului său Kerenyi, despre care vezi mai jos. Cf. însă observațiile lui C. Daievovieu, *Le probleme*, p. 26 sqq. și *Dacia* VII-VIII, p. 456—459.

— față de abundența celorlalte nume neromane: grecești, illirice, orientale (semitice-siriene). Explicația numărului redus de nume tracice în inscripții era, natural, presupunerea că în Dacia populația traco-dacică autohtonă era extrem de puțină, dacă nu chiar cu totul inexistentă (v. mai jos, IV A). Această impresie e rezultatul unei superficiale observări a materialului documentar cunoscut, care arată că realitatea faptelor trebuie să fi fost alta. Într'adevăr, inscripțiile n'au fost cercetate cu destulă atenție și competență în materie, spre a se scoate *toate* numirile traco-dacice de persoane atestate aici. O primă încercare, destul de târzie, în acest sens e capitolul „nomina Thracica” din lucrarea lui K. Dar ceea ce a făcut el e cam departe de realitatea documentelor.

Foarte gravă e desorientarea lui K. în această compilație preliminară de nume tracice din Dacia, mai cu seamă că la graba superficială se adaugă, pe cât se pare, reaua credință a tendențiosității. În cap. III p. 151—154, el dă o serie de 42 nume socotite tracice în Dacia romană: e maximum pe care-l îngăduie competența sa în materie, iar la p. 213—5 câteva nume de Daci, atestate în afara acestei provincii (v. mai jos, IV A). Felul de a proceda al lui K. e cât se poate de subiectiv și puțin științific. De relevat mai întâiu omisiunea unei considerabile cantități de nume evident tracice: 26 — et pour cause! —, care n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o lucrare ce se pretinde a fi o statistică, chiar intitulată modest „rohe Zusammenstellung”, dar cu pretenția de a prezenta „die wichtigsten Tatsachen” și „den wirklichen siedlungsgeschichtlichen Sachverhalt”. Se observă apoi câteva amănunte ce trădează incorectitudinea în felul de a lucra. Nume autentice și unele exclusiv tracice ca Dizo, Dades, Pirusus, relevate de Tomaschek acum 50 de ani și de Mateescu, sunt trecute la nume celtice, iar Dula, amintit de Mateescu, e pus la nume „originis ineertae”. Sunt ignorate inscripții emendate după *CIL*, cu arătarea formei corecte a numelor ca Aulusanus, corectat și într'o revistă ungurească (!), precum și o inscripție apărută în altă revistă ungurească cu numele traco-dacie Mucapa, ori numele Daciscus într'o publicație recentă utilizată de autorul nostru, etc.

Astfel reușește să adune un total de 42 nume tracice în Dacia¹³⁾ (corect 41, căci n. 1771 Gorius Stibi e Dac în Moesia înainte de cucerirea Daciei de către Romani), ceea ce — cum s'a spus — reprezintă numai 2/3 din numărul de 67 (mai apropiat de realitate) de nume traco-dacice, care sunt reproduse mai jos, cu eventuale observații necesare. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că

¹³⁾ A. Alföldi o. c. 17 se grăbea cu afirmația că „i nomi di tipo trace sono poco piu di venti. Manca dunque completamente quella „riche recolte de noms thraco-dacae” chei alcuni si attendevano e supponevano”.

dintre numirile cuprinse în acest capitol multe sunt de aspect sud-tracic și în parte purtate de Traci din Moesia și Tracia, cum sunt: Aulenus, Aulucentus, Bessa, Brasus, Dil[. . .], Eptala, Eptidius, Heptapor, Isius, Mucapor, Mucatra, Seuthes, Sola, Traibithus. Cf. deasemenea numele bitinic-anatolian, omis din repertoriul nostru de mai jos, Affia (*CIL* III 1324: I. O. M. Asclepius et Asclep. cives Bithinum. vix an. XXX, Affia coniux b. m. p.; — K. 1806 nume grec?). Dar o parte trebuie să fi aparținut populației traco-dacice autohtone: în ce măsură, nu se poate preciza deocamdată, lipsind criteriile sigure pentru a deosebi ce aparține respectiv onomasticeii tracice și celei daco-getice (numele de Daci din restul imperiului roman vezi-le mai jos IV A)¹⁴⁾.

1. Aulenus

Nova-Zagora (Bulgaria), *CIL* XVI 90 (a. 144): coh(ortis) II Gallorum Pa[nn(onicae)], in Dacia superior(iore), — ex equite Auleno Her[. . . f(ilio)]. — Alföldi *Daci e Romani in Trans.* 18.

2. Aur(elius) Auluc[ent]us

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. AVLVCMSUS v. d. I m. VI an. XXXV, Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[st] sibi m. fa. curarunt. — K. 1604, 1759a propune întregirea Auluc[ent]us sau Aulutralis, Auluzanus, Aulupor; posibilă e numai cea dintâi, v. alte trei exemple pentru numele tracic Aulucentus în *EDB* I 203.

3. Aulusanus

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12568 = *AEM* XVI 1893, 253, n. 11, unde Cumont dă lectura corectă: [. . .] an. XV, Aulusanus eres benemerent posuit arbitranti Ingenuo. — Cf. Teglâs *Erd. muz.* XIX 1902, 265—6. Emendația a fost observată de Mateescu *EDB* I 165. K. 320 dă totuși la nomina Bomana: Aulus an. V ser. es?

4. Aur(elius) Babus

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 866: D. M. Aurelia [Ma]r[in]a vix. ann. XVII, Aur. Marinianus fii. eius vix. anno I, m. IIII, Aur. Babus vet. pater p. — K. 1605 îl dă greșit la numele illiro-celtice. Babus e nume traco-frigian, răspândit în Asia mică și, mai ales prin sclavi, în Grecia și în restul lumii antice. Un trac Babu Tarsa *CIL* X 3527.

5. (A)elius Balius

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 8064 (= 16293): Leg. XIII Gem. Elius Balius. — K. 1608 îl dă greșit la illira-celți. Numele e traco-dacic, cf. de ex. Arkwright *Journ. hell. st.* XXXVIII 1918, 56. Elementul onomastic *bal-* apare într'o serie de nume traco-dacice, ca Deebalus. Cf. *EDB* I 225.

¹⁴⁾ Vezi în această privință și părerea lui C. Daievieiu *Le probleme* 30 și *Siebenb. im Altertum* 105 ss., nota 1.

6. Iulia Bessa

Farcadin (j. Hunedoara), *CIL* III 1438: Deae Nemeși regm. Cornel Cornelianus dieifens. leeticar. et Iulia Bessa coixux eius ex voto pouser. — K. 1760.

7. Bithus

Cășeu (j. Someș), *CIL* III 829: [...].e Brit. [«milia]rensis [...].li Bithi [...].?de]funct[...]. — In indice la *CIL* III p. 2530 e eitit greșit Bithi... (=Bithyniaf). Dar e evident numele tracic Bithus la genitiv, ca patronimic al unui soldat, poate tot eu nume tracic, de ex. [Mucatra]li Bithi.

8. Blasa.

Vad (j. Someș), *CIL* III 7635: [D.]M. [...] Blasa eq. st. [...] Aur. Tsinta vix. [...]XXXI, Aur. Aeli[(.v.). — K. 1761, Mateescu *EDB* I 224.

9. Brasus

APULUM (Alba-Iulia), *Arch. ert.* XXXII 1912, 274 (= *Arch. anz.* 1913, 333) Mucatra Brasi (filius). — K. 1762.

10. Butes

Strei-Săcel (j. Hunedoara) *CIL* III 7893: Crispina, Vet[illa] Maxima, Butes (v. n. 58). — K. 1763.

11. P. Ael(ius) Dacianus

НАРОСА (Cluj), *CIL* III 867: D. M. P. Ael. Traiano vix. an. XXVIII, fii. et Ael. Libero alumno v. a. [İL]III, P. Ael. Dacianus dec. et aedil. col. f. c. — K. 41 îl clasifică între nomina Romana (P. Aelius —). Dar dacă inscripția e autentică (păstrată numai în mss.) și dacă numele nu e scris sau eitit greșit de cei ce au văzut piatra (ms. Vind. dă, în loc de DACIANVS, DATIANO), poate fi un numnj derivat dela Daci, Dacia, purtat de un atohton din provincie; dealtfel textul și numele din inscripție sunt suspecte, și Mommsen observă „vereor tamen ne interpolata sint tam patris quam filii cognomina; auctorem seilicet habet titulus eundem qui n. 860 pro Taviano dedit item Traianum”.

12. Iul(ius) Daciscus

DROBETA (Tumu-Severin), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 353: D. M. Iulia Kalligenia vix. an. XL, Iul(ius) Daciscus v[i]x. an.[...] Val. vix. an. L, Iul. Pae[...].enus aug. col. Drub. coniug[i] pienti[s]im(a)e et ami[c]is b. m. p.

13. Dades

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1181: P. Ael. Antipatro Marcello eq. R. dec. col. Ap. fii. P. Ael. Antipatii a mii. et Ilvir. col. s. s., et adoptivo P. Ael. Marcellii v. e. ex praef. legion. VII Claud. et I Adiut. Dades et Filetus actor(es). 1182: Publiae Aeliae Iulianae Marcellae s. p. fii. P. Ael. Iuliani eq. R. flam. et Ilviral. col. Ap. at adoptive P. Ael. Marcellii v. e. ex praef. legg. VII Cl. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). — K. 1633 îl trece greșit între numele illiro-celtice.

14. Aurel(ius) Denzi

Zutor (j. Cluj), *An. Corn. mon. ist.* 1930—1, 85—6: Aurel. Denzi (v. n. 52). — K. 1764.

15. Ael(ius) Dia[l]es

Pintic (j. Someș), *CIL* III 835 și p. 1377: D. M. Ael. DIAIES vis(it) an. LXXXV e[t] posui. Aurelius DITUGENIUS filiu(s) et heres pa[t]ri carissimo b. m. — Lectura corectă a primului nume pare a fi Dia[l]es, *An. Inst. st. clas.* III 153—5. — K. 1764a.

16. Marc(us) Turrani Dil...

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 1548 (în Caransebeș): Libero Patri pro salute Marc. Turrani Dil[...] et FI. Aeliae Nices, M. Turrani. Patroclus ex voto. 1549: S. I. N. M. pro salute P. Ael. Mars(i), Hermapio, act(or) Turrani(ii) Dil[...] v. s. I. m. — Probabil nume bitinic sau frigian din Asia mică, dar de neam trac, cf. numele bitinic ii/Urcopiș *Jahresh. osterr. inst.* XXVIII bbl. 107, *Inscr. Gr.* IV 112, etc, trac AIX&&EX[IIS] *Inscr. Gr.* XII, 795, MXXij Tupavvoo Nsi-xaisoj *Sborn. bulg.* XVIII 1901, 778, 85, AOp. 'Aptsuiavo; itXLTpiavos *BuM. corr. hell.* XVI 1892, 441—2, etc.

17. M. Disius

Daciae incertae (în muzeu, București), *CIL* III 8043 (= 1624a) : I. O. M. M. Disius G. aug. col. Ulp. OICI botun p. — K. 1647 îl clasează între celto-illiri. Numele e sig-ur tracic (variantă a lui Diza), dar poate să nu fie un personaj din (ori în) Dacia, căci nu e exclus ca inscripția să fie adusă din dreapta Dunării; iar OICI poate fi eitit Oesci, cum credea Mommaen (*CIL* 1624a).

18. Aurelius Ditucen[t]us

Pintic (j. Someș), *CIL* III 835 și p. 1377: Aurelius DITUGENIUS (v. n. 15). — Emendat Ditucen[t]us în *An. Inst. st. dl.* III 153—5. — K. 1764b.

19. Dizo

НАРОСА (Cluj), *CIL* III 870: Dizo („nomina Asianorum”). Dizo e cu toată siguranța nume tracic. Greșit cuprins de K. 1650 între illiro-celți.

20. Aur(elius) Dolens

POTAISSA (Turda), *CIL* III 6255: Aur. Dolens mii. leg. ex voto. — K. 1765.

21. Drebias

ibid., *CIL* III 889: I. O. M. DREBIAS miles leg. I Ita. — In *Arch. ert.* XXXV 1915, 49 St. Teglās citește: D REBIAS M LEG II ITA. — Sau trebuie citit D. Rebulasí — K. 1767. — In orice caz inscripția nu e din epoca lui Traian, când legiunea I Italica a luat parte la expediția din Dacia, Ritterling *BE* XII 1413.

22. AurCelius) Drebias

, ibid., *CIL* III 13768: I. OI M. Aur. Drfebias bot. ret. — K. 1768. — Cumont *AEM* XVII 1894, 21 presupune legătură între numele Drebias și localitatea dacică Drobeta, amintind și un Dribalus din Pannonia. — Aurelius Drebias ar putea fi identic cu n. 21.

23. [Aujrel. (?) Duda

НАРОСА (Cluj), *CIL* III 874: inscripție mutilată, în care se poate citi numele [Au]rel. Duda, tracic Mateescu *EDB* I 1802, cf. tr. Dudis, Dydix, etc.

IV A. NUME DACICE IN IMPERIUL ROMAN

E sigur că dintre, numele tracice ale inscripțiilor din Dacia o parte a aparținut Tracilor originari din S Dunării, și nu se poate deosebi cu exactitate care și câte din ele sunt purtate de Daci de neam. Față de această incertitudine și de penuria izvoarelor în ce privește populația autohtonă a Daciei Traiane, pentru problema etnografică a acestei regiuni e de o însemnătate deosebită cunoașterea elementelor originare de aici și răspândite în alte provincii ale imperiului roman. Cu aceste știri vom putea avea o idee, cât de vagă, asupra destinului acelei părți a populației autohtone dacice, care s'a risipit în imperiul roman, îndată după distrugerea regatului lui Decebal, ca și în cursul sec. II și III.

Opinia acreditată în sec. trecut — mai ales printre latiniștii Școlii ardelenene, apoi la învățații de nuanță roesleriană, și (cum e firesc) la toți cercetătorii unguri, până azi — cu privire la soarta Dacilor după ocuparea țării lor de Traian, e că fiii acestui brav popor au fost, chiar în a. 106, în cea mai mare parte exterminați, alungați din țara lor sau duși în robie la Roma, ori încorporați în cadrele formațiilor auxiliare, ale și cohorte de Daci; între hotarele noii provincii romane au rămas foarte puțini băștinași, o infimă minoritate, sau poate nici unul. . . Aceste puține elemente n'au putut avea — după aceeaș concepție — nici un rol în viața socială și economică a provinciei romane, neaducând, astfel, nici un aport la procesul de formare a romanității din Dacia. Această concepție de factură romantică¹⁷⁾ are la bază fie — mai recent — o superficială examinare, fie — mai demult — o totală necunoaștere a izvoarelor documentare: texte, inscripții și materialul arheologic, ieșite la iveală mai ales în ultimele decenii, — ca și viziunea de coloratură medievală și apocaliptică a „exterminării” totale sau aproape a poporului dac, idee ce obsedează pe adversarii continuității daco-romane¹⁸⁾.

¹⁷⁾ uDie romantische Sage von der radikalen Ausrottung der Daken", C. Daieovieiu *Siebenb. im Altert.* 107.

¹⁸⁾ Ideea stârpirii poporului dac e susținută mai în urmă eu multă insistență de istoricul budapestan A. Alföldi *Daci e Bomani in Transilvania* 1940, care vorbește cu atâta convingere de acel „sterminio dei Daci” pe care-l consideră lucru evident, și pe eare-l acreditează ca pe o dogmă, justificată, între altele de impresia lui că Eomanii, în unele cazuri, „erano inesorabili e

Cunoscându-se, treptat, tot mai multe inscripții și material arheologic nesocotit mai demult, concepția „stârpirii” poporului dac a început a se destrăma. Cu multe decenii în urmă, numeroși învățați români și streini au arătat — în baza câtorva izvoare documentare și conduși de bunul simț necesar oricărei cercetări științifice — netemeinicia vechei teorii care își propusese a reduce la nimic sau aproape nimic poporul dac, după a. 106. împotriva acestei absurde teorii a exterminării s'a ridicat mai ales recent, cu temeinice argumente, profesorul dela Cluj C. Daieovieiu, combatând-o și dovedind contrariul pe baza unor date de ordin epigrafic, istoric și arheologic (v. *Le probleme*, 24 și urm. (cap. III) și *Siebenb. im Altertum*, 102 și urm.; cf. și 145 ss.). Deoarece până acum s'au avut în vedere numai o parte din izvoarele documentare privitoare la sfârșitul Daciei libere și la soarta Dacilor în imperiul roman, ar fi necesară o grupare și o examinare în ansamblu a tuturor acestor știri disparate. O asemenea cercetare ar arăta cum izvoarele documentare sunt categoric împotriva teoriei „exterminării” Dacilor, teorie clădită pe cutare frază pompoasă și necontrolată a unui scriitor târziu din antichitate, și confirmată în viziunea artificioasă a cutărui istoric de azi, pripit și nu arareori tendențios. Până când se va face adunarea integrală a acestui material, nu e lipsit de interes un repertoriu cuprinzând atestările de elemente dacice sau originare din Dacia, constatate în cuprinsul imperiului roman. Un bun început de acest fel e repertoriul alcătuit de A. Dobo¹⁹⁾, cuprinzând inscripțiile cu elemente militare și civile originare din Dacia. Cu mici omisiuni²⁰⁾, sunt înregistrate (p. 97—106, nr. 1—80), în aprox. 52 atestări epigrafice 92 nume de militari, și în alte circa 30 vreo 40 de persoane civile de origine din Dacia: natione Dacus, domo D'acia, sau din vreo localitate de aici. O mică parte dintre acești provinciali au nume naționale dacice; cei mai mulți

non consevano pietă” (p. 22). Cu câtă satisfacție ar fi eicit această argumentare propovăduitorii romanității noastre pure de acum un secol și mai bine.

¹⁹⁾ *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earum-ăem provinciarum pertinentes*, Dissert. Paan. ser. I, fasc. 1, ed. II 1940.

²⁰⁾ De ex.: Salona, *Vjesnik arh. hist. Dalm.* XLVII-XLVIII 1924—5, 58: Aurel. Max[imo? natio]ne Daco qu[i vixit an....] — Eutyche[es. . .] benemerenti [...]; — Ulpius Dacio (mai jos n. 6); — Salona, *ibid.* 44: C. Nertonio Sperato vet. ex dec. ex Dacia, (Nertonius nume celtic); M. (H)ostilius Conconius, mai. jos VI 14.

poartă nume de cea mai bună factură romană (ca: M. Aur. Lucianus, P. Aelius Victorinus, C. Iulius Herculanius, C. Marius Gemellinus). Dar și despre aceștia din urmă se poate spune, cu destulă certitudine, că erau în cea mai mare parte de neam traco-dacic, deși lucrul nu se poate proba în aceeași măsură ca pentru cei cu nume barbare. Înainte de a încerca o precizare în problema etnografică a Daciei romane, trebuie deosebite numirile personale dacice (în inscripțiile din afara Daciei), care sunt mult mai numeroase decât se crede, fiind și mai ușor identificabile.

O asemenea încercare a făcut K. p. 213—5, care dă într'un supliment de nomina Thracia, printre care câteva nume de Daci, și câteva mențiuni de Daci cu nume romane. Dar și acest capitol nu e decât o compilație, fără valoare, de astădată după repertoriul lui Dobo/ din care alege fără critică și fără criteriu, o serie de nume, unele fără nici o legătură cu Dacia (ca Bazi, Dizala, Tutia). Și aici, omisiunile (intenționate) sunt din cele mai grave și numeroase, menite par'că să deruteze pe cercetătorul de bună credință. Va fi suficient, pentru a observa procedeele lui K., să amintim un singur exemplu: pe *Scorilo*, libertus, domo Dacus, deci un dac cu nume național, care-și spune limpede obârșia etnică, K. îl trece la nomina Illyria et Celtica (p. 213), cu observația foarte ciudată că e „vorba de un sclav dac în Pannonia, al cărui nume nu aparține în cadrul statisticii sale” (!).

Vom da în acest capitol un repertoriu completat în măsura în care ne-au fost accesibile publicațiile streine, cuprinzând numele dacice purtate de Dacii (câțiva din sec. I d. Cr.) răspândiți în diferitele provincii ale imperiului roman și la Roma. E un material onomastic și de limbă, ce se poate atribui Dacilor cu mai multă certitudine și fără primejdia de a comite grave erori, și e un criteriu sigur pentru cel ce studiază problema istorică a Dacilor în imperiul roman și etnografia Daciei Traiane. Acest capitol nu poate lipsi din cadrul cercetării de față și trebuie avut în vedere când se vorbește de Daci, considerând că elementele amintite mai jos sunt în strânsă legătură cu provincia noastră, fiind persoane originare de aici, în cele mai multe cazuri născute chiar în Dacia, și cari au trăit aici o parte din viața lor, având legături de înrudire cu populația autohtonă a provinciei²¹⁾.

²¹⁾ Nu e locul nici timpul pentru a căuta aici mijloacele documentare menite să clarifice definitiv o problemă istorică atât de importantă ca aceea a destinului pe care l-au avut Dacii în imperiul roman și mai ales în țara lor de baștină cucerită de Traian. Chestiunea aceasta va putea și va trebui să fie lămurită cercetându-se mai atent *intreg* materialul documentar: istoric, arheologic și antropogeografic, dar mai ales cel lingvistic, prin studiul aprofundat al compunerii lexicale a limbii române (etimologiile cuvintelor obscure!),

1. Aptasa

ROMA, *CIL* VI 28848a: L. Vibio Zurozi, Aptasae filio.

2. Aelius Bitus

LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 al2 (a. 144): Aelius Bitus Napoca, miles Leg. III Aug. — K. 2508.

3. [.. ? B]itus

ibid., *CIL* VIII 18085 f6: [... I B]itus, Napoca, aqu(ilifer), leg. III Aug.

4. Butus

Dalgodeltzi (Bulg.), *CIL* XVI 13 (a. 71): Tutio Buti f(ilio), Dacus.

5. [A]ur(elius) Calminus

ROMA, *CIL* VI 32563 fr. 1—3, 9 (=2388): Aur. Calminus d. Malve (miles praetorianus). — K. 2509.

6. Ulpius Dacio

SALONA (Dalmația), *CIL* III 1305S (=9424): D. M. Ulpio Dacioni, Aurelia Victorina marito b. m. p.

7. Daciscus

TOMI (Constanța, din Valul lui Traian), *CIL* III 7573: [...] Mefatimunus supplevit Pia et Daciscus fratres filii eius memoriae gratiam posuerunt.

8. Dacus și Dacia

Ca nume personal sau ea signum, e purtat de mai multe personaje, aprox. 12, în diferite regiuni ale imperiului roman, K. p. 213—4 după Dobo p. 101—106: Q. Decimius *Dacus* (v. Mocazia), Val. *Dacus* D(obo) n. 39, Aurel. Lneianus *Dacus* (n. 42), P. Aquillius P. 1. *Dacus* (n. 54), *Dacus* insularius (n. 55), Pontienus Samar. *Dacus* (n. 56), Fortunatus qui et *Dacus* (63), C. Aulus C. O. 1(ib.) *Dacus* (64), *Dacus* (66—68), L. Avilius *Dacus* (69); Dacia: Vibia *Dacia* (v. Zurozis), Nonia *Dacia* (73), Julia *Dacia* (74), *Dacia* (76); aproape toți *Dacus* și *Dacia* trebuie să fie din Dacia Traiană, și de sigur cei mai mulți din ei de origine etnică Daci, romanizați, păstrându-și distinctivul obârșiei lor ca ethnicon sau ca supranume.

9. Decibalus

AMBOGLANNA (Birdoswald, Britania), *CIL* VII 866 (=539): D. M. Deciba[...] DIEPI[...] et BRAE[...] ST. AXET[...] frat[... ?]. —E fără îndoială un ostaș din cohorta I Aelia Dacorum, care-și avea garnizoana aici. Despre această unitate de Daci, înființată de împăratul Hadrian, v. B. Mitrea *Eev. ist. rom.* IX 1939, 269, cu literatură. —

unde e încă un foarte însemnat punct neclarificat: așa numitele elemente „albaneze” ale vocabularului nostru, și nu puțin cuvinte vechi, de „origine necunoscută” sau de pretinsă obârșie latină (romanică), veche germană sau veche grecească. E aici o lacună penibilă a istoriei noastre antice pe care n'au înlăturat-o variatele încercări făcute de filologi de a le explica din latină, greacă, germanică, ori graiuri „turco-tatare” o sumă de cuvinte autentice și străvechi românești (preslave), care nu pot veni decât din fondul nostru autohton, prelatin, și ca atare traco-dacic.

Numele daco-gatic Decebalus, devenit celebru prin eroul național al Dacilor, se întâlnește și în teritoriul traco-getic din dreapta Dunării, purtat de localnicii de aici: Nieopolis ad Istrum *CIL* III 7437 I., (= 6150): Crescens Deceb(ali), lângă Târnovo *Bull. Inst. arch. bulg.* VIII 1934, 94—97, n. 1, fig. 81, 1: AixE^aXo; AtxsSou, Durostorum *CIL* III 7477: Valerius Decibal(us), P. Nicorescu *Bisexarchus* (An. Acad. Kom., sect. ist. III, XIX, 15) p. 212 (= Lambrino *Rev. ist. rom.* X 1940, 334): Decebalus exarchus (sec. IV). — Exemplele de persoane cu numele Decebalus, amintite mai jos, sunt mai curând Daci din stânga Dunării, decât Traco-geți din Moesia.

10. Sex. Rufius Decibalus

EOMA, *CIL* VI 25572: D. M. Sex. Rufio Achilleo vix. m. VII, d. VIII, Sex. Eufius Decibalus fii(io) dulcissimo fee. — Mateescu *EDR* I 224—5.

11. Decebalus

EOMA, *CIL* XV 2797 (amphora Testacc), DECII L. — Cf. *EDR* I 217.

12. Decibalos

LATIUM (în apropiere de Via Latina), *Amer. Journ. Arch.* XXXVII 1933, pl. XXVIII r. 89, p. 228: AsxtgaXos unul dintre *tepoi* Pav-xot, într-o listă de mystae.

13. Iul(ius) Decibalus

SAVAEIA (Pann. sup.), *CIL* III 4150 I.: Iul. Decibalus, curialis (a. 188).

14. [. . . ? Dejobus

EOMA, *CIL* VI 32536 d11.: [. . . ? De]obus, Zerm(i)z(egetusa), (miles praetorianus). — K. 2510. Mateescu *EDB* I 97, 124.

15. Ael(ius) Dida

Denton-Hall (Britania), *Journ. Rom. St.* XXVII 1937, 247 (= Ann. epigr. 1938, 118): Coli(ors) T Dacor(um), (centuria) Ael(i) Didae.

16. Diuppaneus qui Euprepes

EOMA, *CIL* VI 16903: Dis Manibus MVPPANEVS qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Daeus, v. a. XVIII, optumus, sanctissimus, pientissimus, fidelissimus, sub hoc titulo situs est. P. Atilius Philetus karissimo suo b. m. fecit. — Mateescu *EDB* I 226. — K. p. 214.

17. Drilgisa

EOMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — Mateescu *EDB* I 103—4. K. p. 214.

18. [E]ptacentus

LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 e4 (a. 144): [E]ptacentus Nap(oca), vi[et]imarius? leg. III Aug. — Emendat de Mateescu *EDR* I 147. Greșit trecut de K 2430 Placentus, nume roman, după Dobo, p. 102, n. 46.

19. Gorius

NICOPOLIS ad Istrum (Bulgaria), *Journ. Rom. St.* XXIX 1939, 28: cohort. Musulamiorum, pediti Gorio Stibi f(ilio), Dacus (a. 88). — E un Dac din Moesia cf. Alfoldi *l. c.* 29—30, și Tutius, n. 34.

20. Mocazia Helpis

EAVENNA, *CIL* XI 28: P. Arrius P. f. Montanus, Mocazia Helpis uxor, P. Arrius Pollux, Q. Decimius Dacus opt. de III Pinnata, Moca-

zia Iucunda [...], P. Arrius P. I. Primigenius, P. Arrius P. I. Castor. — K. p. 214. — E o familie de Traco-daci, probabil originară din Moesia dunăreană, regiunea Nieopolis ad Istrum, ca și Gorius n. 19, cum presupune pe bună dreptate A. Alfoldi *Journ. Rom. St.* I. c.

21. Mocazia Iucunda

ibid., v. n. 20.

22. P. Aelius Mucatra

LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a20 (a. 144): P. Aelius Mucatr[a, Nap(oca)], miles leg. III Aug. — întregirea [Napoca] e îndreptățită de faptul că toți soldații din această inscripție, purtând nume tracice care mai pot fi citite pe piatra deteriorată: doi Bitus, Eptacentus, Tarsa, sunt din Napoca, adică din regiunea acestei localități, cf. Daicovicu *La Transilvania nell'antichità* 1943, 98.

23. Natoporus

EOMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — K. p. 214.

24. Aurelia Piactu

HEEACLEA LTNCESTIS (Monastir, Maced.), *CIL* III 14406a: D. M. Aurelius Saza (?) centenarius PELECE hie iacio [q]ui vixi annis [q]uin-[q]uaginta et militavi annis XXX et sum natus in provincia Dacia et militavi inter e[qu]ites catafractarios Pictavensis suceura Eomani propositi, Aurelia Piactu coniux oVI posit titulo benemerenti caro marito. — K. p. 215. — Numele Saza e citit de Mowat DAZA, care e nume specific iliric; în acest caz poate fi din regiunea ilirică din Vestul Daciei Aureliane. Cf. totuși o femeie din Dacia Traiană cu numele Sassa, n. 27.

25. Pieporus

EOMA, *CIL* VT 1801: Ziai Tiati fii. Dacia, uxon Piepori regis Coisstobocensis. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 102—3.

26. Iul(ius) Pi[. •]tinus

TITNNOCELTJM (Burgli-upon-Sands, Britania), *CIL* VII 944: Iul. Pi[. •]tinus cives Dacus. — Dobo p. 104, n. 61.

SCAEBANTIA (Pann. sup.), *CIL* III 1435515. Hilarus L. et T. Semproniorum nat. Dalmata an. LXXXX et Sassa coniun(x) et conliberta nat. Daca LXX, h. s. s., Flaccus filius parent[i]bus pos[ui]t. — K. p. 215. — Cf. și Saza (Daza?), mai sus n. 24.

AQXJINCTJM (O-Buda), *CIL* III 13379+p. 232821; . . . il, Eessati libertus, domo Dacus, an. IXXXX h. s. e., item Annamae coniugi viv. et Mattoni filiae vivae t. p. Quintus et Ancula[t]a fiii patri pientissimo b. m. — Dobo p. 104, n. 58. K. p. 213 îl clasifică între numele illiro-celtice, deși vede bine că Scorilo e un libert de neam dac, din Dacia, eu autentic nume dacie.

29. Iulia Sisi

EOMA, *CIL* VI 2696: D. M. Aur. Domitianus nul. elior. Vili prt. (centuria) 'Fe[s]ti vix. an. XXXX, mii. an. XVII, nat. Dacus, Maximus

- Marinianus et Iulia Siai dolens b. m. f. — Mateescu *EDB* I 171—2. Soție sau fiică a unui pretorian din Dacia, Iulia Sisi, cu cognomen trac, e foarte probabil și ea din aceeași provincie și de același neam.
30. **Sterissa**
EOMA, *CIL* VI 16903: Diuppaneus qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus. — K. p. 215. Pentru numele Sterissa v. Mateescu *EDB* I 226.
31. **Stib(i)us**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulg.), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: Gorio Stibi f(ilio) Dacus.
32. **T. Flavius Tarsa**
LAMBÆSIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 al6 (a. 144): T. Flavius Tarsa, Nap(oca), miles leg. III Aug. — K. 2515.
33. **Tiatus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati filiae Dacae. — K. p. 215. Dobo p. 106, n. 80. Mateescu *EDB* I 102.
34. **Tutius**
Dalgodeltzi (reg. Lom, Bulgaria), *CIL* XVI 13 (a. 71): veteranis, qui militaverunt in classe Misensensi, — Tutio Buti f(ilio), Dacus. — K. p. 215. Cf. n. 19.
- ROMA, *CIL* VI 1801 (=ILS 854): D. M. Ziai Tiati filiae, Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis, Natoporus et Drilgisa aviae cariss(imae) b. m. fecer. — K. p. 215. Mateescu *EDB* I 99—102.
36. **L. Vibius Zurozis**
ROMA, *CIL* VI 28848a: D. M. L. Vibio Zurozi, Aptasae filio, Vibia Dacia mater infelicissima b. m. fecit, v. a. VIII, m. II, sibi et suisq(ue) eorum. — IC. p. 215.
37. **M. Aur(elius) [. . .]sprio**
ROMA, *CIL* VI 32624 d26: M. Aur. M. f. Ulp. [...Jsprio, Zermi(zegetusa), (miles praetorianus). — Dobo p. 98, n. 14a. — [...Jsprio poate fi sfârșitul unui nume traco-dacic ce nu se poate întregi din lipsa unei analogii.

V. NUME ORIENTALE (Semiți (Sirieni), Egipteni, Iranieni)

Cf. repertoriile de nume: *semitice*: Heinz Wuthnow *Die semitischen Menschenennamen in griechischen Inschriften imd Papyri des vorderen Orients* (Studien zur Epigraphik und Papyruskunde, Fr. Bilabel, I 4 Leipzig 1930), *egiptene* (in papyri): Fr. Preisigke *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen . . . Menschennamen*. . . Heidelberg 1922, *iranieni*: Ferd. Justi *Iranisches Namenbuch* Marburg 1895.

Se admitea, în general, de toți cercetătorii, că în Dacia romană elementele orientale (în special Semiții) aveau o importanță covârșitoare și în orice caz mai mare decât localnicii Traco-daci, nu numai în viața religioasă, ci chiar în compunerea etnică

a masselor populației, existând aici mulțimi compacte de coloniști veniți din Asia. Dacă în ce privește religia — care e legată în mare măsură de curente culturale, fiind în bună parte condiționată de moda timpului — „orientalismul” Daciei trebuie admis ca real²²⁾, până când s'ar dovedi contrarul, nu se poate spune același lucru despre elementul etnic oriental atestat în inscripțiile Daciei, și care, în realitate, e mult mai redus decât te-ai aștepta în această provincie atât de . . . orientală²³⁾. Până acuma a lipsit un repertoriu critic al numelor orientale din Dacia, din care să se vadă numărul lor real, iar încercarea lui K. nu e decât o schiță provizorie, de foarte redusă valoare. Materialul expus sub titlul „nomina orientalia” (p. 183—189, n. 2126—2187) oglin-dește mai bine decât celelalte capitole desorientarea autorului în această materie.

Din numărul de 67 nume socotite „orientale” de K., trebuie să se scadă cel puțin 29, între care multe nume bune romane, purtate de persoane ce nu par de loc a fi originare din Asia (Bassus, Basla, Basianus, Marinus, Marina etc), sau nume tracice (Melgidianus, Tarse, Zorn...). Din repertoriul lui rămâne un număr real de nume orientale de 38; la acestea se adaugă alte 17 omise de autorul nostru sau greșit clasificate între cele grecești: rezultă deci în total 55 nume de orientali. Greșala de calcul a lui K. e deci: 29 neorientali -) -17 orientali omiși, în total 46 față de 38 orientali clasați ca atare corect; socoteala lui nu atinge nici măcar pe jumătate măsura realității.

Aducând, deci, pe cât posibil, numărul orientalilor la justa lui valoare, se observă — contrar opiniei răspândite până acum și datelor eronate ale lui K. — că elementul oriental în inscripțiile Daciei era mai redus decât cel traco-dacic: față de 67 nume traco-dacice, apar numai 54 orientale. Astfel raportul e tocmai invers decât ar rezulta din socotelile tânărului cercetător ungar, încât nu poate fi vorba de mase mari de orientali, mai ales Semiți (Sirieni) în Dacia, ci de un număr destul de redus de asemenea elemente, și — în schimb — de o puternică modă orientală, mai ales în religie (divinități și culte semite-persane), ceea ce însă nu e un fenomen specific numai pentru Dacia, ci e general în imperiul roman, în sec. II-III (C. Daieovieiu, *o. c.* p. 144).

În privința originii etnice a numirilor „orientale” (asiatice și africane) se poate fixa o împărțire pe neamuri: 4 iraniene (Ari-

22) Oct. Floca *I culti orientali nella Dacia*, în *EDB* VI 1935, 204—239.

23) Clar a zărit acest „orientalism” ca modă trecătoare lipsită de rădăcini prea numeroase în fondul etnic al provinciei C. Daieovieiu *Siebenb. irnⁿAlt.* p. 143 și urm.

mo, Arzakeios, Farnax 2), 3 egiptene (Arphocras, Hammonius, Sarapio), iar restul de 48 semitice (în deosebi Sirieni).

1. **Addebar Semei**

AMPELITM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: I. O. M. D. et Deo Comma[g]eno, Aurel. Marinus [et] Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes v. 1. p. — K. 2126.

2. **Alapatha**

POEOLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaesus "Alapatha f. Palrnyr(a). — K. 2127.

3. **Aur. Arimo**

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12565: Hercul. et Silvano vexil(l)atio I. XIII G. Ant. I. Aur. Arimo v. m. p. immuni(s). — Greșit trecut de K. 1857 între numele grecești. E mai curând asiatic-iranian, decât eventual numele greco-macedonean 'Apij, lia (*EDB* VIII 173), care încă poate fi de origine asiatică.

4. **Iul. Arphocr[as]**

Sänmiclăuș (j. Cluj), *CIL* III 6254: Iul(ius) Arpoehrfas] Aug. mun. . . . Ael. H. . . . mar. . . . nt. . . . — Nume egiptean, clasificat de K. 1859 între Greci cu observația că „s'a putut răspândi și în afara Egiptului”.

5. **Arzakeios**

ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: äyjinxji; 'Aptecxei oc) Asi Napvjv(> su^v

6. **Bannaeus**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei (filius).

7. **Aur. Barbarcas**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315: D. M. Au[r](eliu)s Barsemia vix. annos XV, Ael. Artimidora et Aur. Barbarcas filibus (?) et fratri Me. . . — Lectura corectă e Bar<bar>cas, forma numelui fiind *Barcas* (Daieovieiu). — K. 2128.

8. **Lu(cius) Maximus Bars . . .**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: Lu(cius) Maximus Bars(emon?), saeerdos. — K. 2129.

9. **Au[r](eliu)s Barsemia**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315 (cf. n. 7). K. 2130.

10. **Barsimsus**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* XVI 107 (a. 157?) ex pedite coh. I Vindelicor(um) (miliariae), Barsimsus (Barsimius?), Callistenis f., Caes(are). — K. 2131.

11. **Aur. Bassinus**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1108: Deo Soli Hierobolo Aur(eliu)s Bassinus dec. col. Aquens. sacer. d. numinum v. s. 1. m. — K. 2147. Iar Ilibol-Hierobolus e divinitate palmireană, cum observă K., și de aceeaș origine poate fi preotul lui, care poartă nume curat roman.

12. **M. Bassi(us) Marinu(s)**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2150.

13. **P. A[e]l(ius) Bericio**

Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2132.

14. **Ael(ius) Bolhas**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei vet. ex. n. Palmur. (cf. n. 53). — K. 2151.

15. **Ael(ius) Boraees**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraees Zabdiboli mii. ex n. Pal. vix. arm. . . . et Valeriae . . . — K. 2152.

16. **G. Iulius Farnax**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 986: Auribus Aesc[u]lapi et Hygiae et Apollini et Dianae G. Iulii Dios, Farnax, Irenicius fratres, Aug. munic. Aur. Apli p. s. s. p., Pres. II et Condi. cos. (a. 180). — K. 1967 il clasifică între „nomina Graeca”, pentru motivul că <I>apvaM75 a trecut și în onomastica grecească.

17. **Aur(elius) Farnax**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 7688 (cf. n. 16). — K. 1966.

18. **Maximus Gora**

SARMIZEGETUSA (Grădiște j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: . . . m____/ . . . p. . . / [Pa]lmyr. . . / [I]abraen(us) Fl(orus?), M. Bass(ius) Marinu(s), [Max]imus Gora, Lu(cius) Maximus Bars(emon?) s[ace]r-dot(es) templum ex suo fecer(unt). — K. 2153.

19. **M. Fl(avius) Guras**

Caransebeș, *CIL* III 7999: D. M., M. Fl. Guras Iiddei (filius) [op]tio ex n. Palmur., [vi]xit ann. XXXXII, mii. [an]n. XXI, Ael. Habib(is) . . . tif. elt h. b. m. p. (urmează un rând de text în limba palmireană). — K. 2154.

20. **Ael(ia) Habib(is)**

Caransebeș, *CIL* III 7999 (cf. n. 19). — K. 2155.

21. **Hamasaesus**

POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeso Alapatha f(ilio) Palmyr(a). (veteran din Palmyreni sagittari, cf. Daieovieiu *Dacia* VII-VIII 1937-^0, 329—30).

22. **P. Aelius Hammonius**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *An. Inst. st. ci.* 1928—32, I 84: [I.] O. M., Iunoni [M]inervae, diis [c]onsentibus, Saluți, Fortunae [r]educi, Apollini, Dianae v[ic]trici, Nemeși, Mercurio, Hereuli, Soli invicto, Aesculapio, Hygiae deabusq(ue) immortalib(us), P. Aelius Hammonius [I]un(ior), proc. Aug. — Clasificat de K. 1973 între nomina Graeca.

Harphocras v. Arphocras

23. **[I]abraen(us) Fl(orus?)**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2156.

24. **liddeus**

Caransebeș, *CIL* III 79,99: M. Fl. Guras Iiddei (filius). — K. 2158.

25. **Aurelius Manneus**

Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838: Ti[b.] Ann[i]us (sau T[er]n[ti]ug) Marcellus [et] A[u]r[e]l[us] Man[ne]us [et] Mestrinius [F]irminus [et] A[u]r.

- [Vie]tor [et] Paeutianus [et] Maximus d(ederunt). Aurelius Manneus princeps po[s.]. — K. 2159.
26. **Nai, Ituraeus**
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110, cf. n. 45). Ca fiu al unui veteran din ala Ituraeorum din Dacia, poate fi considerat ca făcând parte din populația acestei provincii, cu toate că diploma a fost găsită în Ungaria.
27. **Iuni(us) Nedym(us)**
Zlatna (j. Alba), *CIL* III 1296: I. O. M. sacrum, luni. Nedym. K. 2166 cf. semitica eSsiNog.
28. **Aur(elius) Paeutianus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838 (cf. n. 25). — K. 437a îl dă între nomina Romana, cu Aurelii. Pare a fi nume oriental (egiptean romanizatf).
29. **Aelia Phamp ...**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2047 propune întregirea *Phamp[hile]*, scriere greșită a gr. Πα[μ]φ[η]λ[η] Dar se poate să fie un nume semit, cf. φ.
- Pharnax, v. Farnax.**
30. **Ramus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: Salmas Rami (filius). K. 2166a.
31. **Septimia Saba[tia]**
Petroșani (j. Hunedoara), *DolgozatoJc Erd.* VII 1916, 2 p. 73: .../vix. an. . . / Septimiae Sabafia] vix. ann. IIII, C. Septimius Constans fratri et uxori eius et nepti b. m. f. e. — K. 2167.
32. **Salmas**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: ...an. X . . . / f. vix. an. V . . . / Salmas Rami ex n(umero) P(almyrenorum) coiu[g]i et filio b. m. — K. 2168.
33. **C. Valerius Sarapio**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1003: Dianae Reginae C. Val. Sarap. v. 1. p. — 1054: [I], O. M. G. Val. Sarapio, a Carpis liberat[us] pro salute sua et suorum v. 1. p. — K. 2068, 2069 (nomina Graeca).
34. **Semeius**
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: Addebar Semei (filius).
' Gherla (j. Someș), *CIL* III 12541: [P]ro salute [L]ucilia[e] Mus[a]e Felicis n. (uxoris) Florentinus et Suriacus. — K. 2170.
36. **Suri[1]l. . .**
Blandiana (s. Cârna, j. Alba), *CIL* III 12561: . . . onis / . . . Suri[1]l. / . . . pos. — K. 2171.
37. **Aurelia Surilla**
MICIA (Veșel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: D. M. Aur. Maurus veteranus chor. Comagenoru. vix. an. L, Aur. Primanus vix. an. XVIIIII, Aur. Surus milis n. M. M. vix. an. XX, Aur. Eustina vix. an. bs. (?) XVII, Aurelia Surilla mater p. p. f. b. m. — K. 2177.
38. **Surillio**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693 (cf. n. 53). — K. 2172.

- 39. **Aur(elius) Surus**
MICIA (Veșel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: Aur. Surus milis n(umeri) M(aurorum) M(iciensium) (cf. n. 37).
40. **Ael(ia) Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976 (ef. n. 43). — K. 2178.
41. **Flavia Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1162: . . . [S]alv[i]us Aug. col. Apul. pro salute sua et Flaviae Syrae coniugis et C. Val. Flaviani filii et omnium suorum ex voto posuit. — K. 2179.
42. **SyrilHo**
Petroșani (j. Hunedoara), *DolgozatoK Erd.* VII 1916, 2 p. 75: D. M. Syrellioni aedituo qui vix. a. LXXVIII, Liberalis Augg. lib(ertus) a com(mentariis) et Ael. Victoria patri b. m. — K. 2173.
43. **P. Ael(ius) Syrus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Syrus Aug. m. Sep. Apul. et Val. Severa coniux et Ael. Syra filia ex voto porticum per pedes XXX [f.]. — K. 2180.
44. **Tarasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. Ert.* XXX 1910, 179 (—*Ann. Epigr.* 1910, 152): D. M. Zenoni Tarasi, miles n(umeri) Germ. vix. an. XXXIII, Iulia marito pientissimo.
45. **Thaemus**
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110): alae I Aug(ustae) Ituraeor(um) (in Dacia), ex gregale Thaemo Horati f(ilio), Ituraeo, et Nai f(ilio) eius et Marco f(ilio) eius et Antonio f(ilio) eius. — Cf. n. 26.
46. **P. Ael(ius) Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 7954: Diis patriis Malagbel et Bebellahamon et Benefal et Manavat P. Ael. Theimes Ilviral. col. templum fecit (a) solo et incendio suo pro se suisq(ue) omnibus ob pietate ipsorum circa se iussus ab ipsis fecit et culinam subiunxit. — K. 2181.
47. **P. Ael(ius) Theimes (s. Themes)**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1472: D. M. P. Ael. P. fii. [P]a[p.] Themeti ve[t.] et Ilvirali col. Sarm. [vix. ann.] LXXXVIIII et Aeliae [...] vix. an. LXXI et P[] leg. XX victric. [. .] P. Ael. Senec. gener. — K. 2182. Cf. n. 48.
48. **P. Ael(ius) Theimes**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587: D. M. [P. A]el. Theim[es] v[et](eranus) ex (centurione) c[oh. . .] et Ilvirfalis c[ol. D]ac[ae] Sarm[iz.] vixit ann(os) LXXXVIII [et] P. A[e]l(ius) Bericio vixit ann(os) XV [et] [P. A]el(ius) Zabdibol [vixit] ann(os) XI et A[e]l[ia] Phamp. . . — K. 2183. Cf. n. 47.
- 49. **P. Ael(ius) Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 7896: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Theimes. — K. 2184.
50. **Aurel(ius) Themaes**
Ilișua (j. Someș), *CIL* III 804: D. M. Aurel. Themaes librar(ius) al(a)e Fronto(nianae) vixit annis L, et Aelia Iulia coiug(i) (=coniux), et

Aelia Pupula vixit annis II. Aurel(i)us Thementianus filius parentibus bene merentibus posuit. — K. 2185.

51. **Aurelius Thementianus**

Ilișua (j. Someș), *CIL* III 804 (cf. n. 50). — K. 2186.

52. **M. Cocceius Themo**

Deva, *CIL* III 1346: I. O. M. M. Cocceius Themo v. s. l. m. — K. 2087 între nomina Graeca, socotindu-l variantă grafică a lui **TE(KOV)** În realitate e o variantă a numelor semitice-siriene Themaes, Theimes, Tliemes.

53. **Ael(ius) Tiiadmes**

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 7693: D. M. Ael. Tiiadmes Palmura vix. an. VIII, Surillio vix. an. XXV, Kufina vix. an. XX, Ael. Bolhas Bannaevi vet. ex n. Palmur. et Ael. Domestica coniux aei posuerant filiae pietissime et culcme (!) et liberto et menesteriis b. m. — K. 2186a.

54. **Zabdibol**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraes Zabdiboli (filius). — K. 2186c.

55. **[P. A]el(ius) Zabdibol**

Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2186b.

VI. NUME CELTICE

Pentru numele celtice v. în general vechiul și excelentul tezaur al resurilor de limbă celtică alcătuit de A. Holder *Alt-celtischer Sprachschatz* I-III, Leipzig, 1896—1914, care e și un extrem de bogat repertoriu de nume personale. Trebuie însă utilizat cu precauție în legătură cu materialul de numiri din afara teritoriilor cu populație celtică, întrucât cuprinde un mare număr de nume de locuri și persoane de altă obârșie, mai ales — în ce ne privește pe noi — illirice și tracice.

În componerea etnică a populației din Dacia intră, într-o propoziție mai redusă decât celelalte, și elemente celtice, care pot fi identificate după numele din inscripții. După rezultatele cercetărilor de filologie comparată și cu ajutorul materialului onomastic destul de abundent, numirile celtice se disting destul de ușor de către alte sisteme de nomenclatură, cum ar fi cel illiric, cu care de obicei sunt aduse în legătură (din cauza amestecului de populații illiro-celtice în Pannonia, Noricum, Venetia etc), sau chiar confundate de către unii cercetători. În ce privește Dacia Traiană, Celții pot fi net separați de către alte elemente etnice, și afară de câteva cazuri izolate, nu rămâne nici un echivoc asupra numelor celtice și a celor illire.

În repertoriul lui K., cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 și p. 212—3, n. 2497—2506, sunt confundate și amestecate numele de persoană celtice cu cele illirice din inscripțiile Daciei (mai sus, p. 198). De aceea e necesar un nou repertoriu, critic, al nu-

melor de Celți (originari din Gallia, Belgia, Britania, Spania, Noricum, Pannonia, etc). Totalul numelor celtice e de 51 (nu toate sigure, unele destul de dubioase), dintre care 41 sunt cuprinse, iar altele 12 sunt omise din listele de nomina Illyrica et Celtica ale lui K., din obișnuitele motive: necunoașterea unei părți din materialul epigrafic și graba superficială cu care a fost alcătuită întreaga lucrare. — Numărul relativ redus de Celți în inscripțiile Daciei se explică și prin depărtarea geografică a regiunilor celtice din centrul și apusul Europei față de Dacia, unde elementele celtice erau în cea mai mare parte venite din Pannonia învecinată, atât persoanele civile, cât și cele militare.

1. **Adcobrovatus**

POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VTII, 1937—40, 331: pediti M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). (a. 106). — K. p. 212.

2. **Ae(lius) Aeticua(?)**

Domnești (Bilac, j. Năsăud), *An. Com. mon. ist.* 1929, 308: I. O. M. et M(inervae?) [p]ro salute Ael(i) Mari fl(aminis) col(oniae) [c]onduc(toris) pas(cui) et salina(rum), Ae(lius?) Aeticua(?) gener(?) v. s. l. m. — K. 1591. — Nume celtic?

3. **Aia Nandonis**

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 917: D. M. Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uuantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1592. — Bedarus e nume illir, cf. III 19.

4. **Ulpia Amadusa**

Unguraș (j. Sălaj), *CIL* III 840: [... eq. al.] Sil. vix. an. XLVI, Arrun[t]ius Lucilianus fii. vix. an. XVIII, Arrun[t]ius Latinus [f]il. vix. an. V, Ulpia Amadusa coniux b. m. p. — K. 1593.

5. **Claudia Amba**

Reșca (j. Romanați), *CIL* III 1593: D. M. Claudia Amba vix. **annos** XX, fecit in Dacia a. V, Cl. M[o]ntanus imm. ex u. Snr. sag., pat. eius fecit. — K. 1594.

6. **Andrada**

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uuantis (filia), (cf. n. 3). — K. 1596.

7. **Au(relius?) Reatinus Birsii**

Mihaiu-Viteazul (Sânmișiu, j. Turda), *Jahresh. 6sterr. Inst.* V 1902, Bbl. 107: (= *CIL* III 13766+13767): Au(relio?) Reatino Birsii.

8. **Bituvans**

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uuantis (filia). — **K. 1621.**

9. **BI*1.C6U3**

POTAİSSA (Turda), *CIL* III 917: Bricena (cf. n. 3). — K. 1622.

10. **Busturio**
Palatovo (reg. Dupnița, Bulg.), *Klio* XXX 1937, 188 (a. 164): Cohort(is) I Batav(orum) (miliariae), [in Da]cia Porolissensi — ex pedite-Sexto Busturionis f(ilio) Pann(onio).
11. **Cavon(?) Vernuleius**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: I. O. M. Cavon(?) Vernuleius-veter. leg. XIII G. leg. ex de. vot. sol. — De origine celtică, după V. Christescu *Ist. milit. a Daciei* 1937, 212.
12. **Cittius Ioivai(?)**
Ilișua (j. Someș), *CIL* 807: D. M. Cittius Ioivai (?), eq(ues) al(ae)-Fro(ntoniana), s(tipend.) XVI, vix(it) [anjnos XXXVI, Iustus e(ques). a(lae) e(iusdem) her(es) et frater f. c. — K. 1625.
13. **C. Urbici(us) Condonus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1204: D. M. C. Urbici. Condonus m. L. XIII G. s. IX, v. a. XXX, Urbieia Ingenua v. a. XX, Urbic. Senil. v. a. X, P. Urb. Spec[t.] f. b. m. — K. 1630.
14. **Ulp(ius) Congonius**
ibid., *CIL* 1203: D. M. Ulpiae Constantinae quae vixit annis XVI, mensib. VIII, Ulp. Congonius vet. ex dec. et Aelia Valeria parentes infelicissimi filiae pientissim(ae). — K. 1631. — Un M. (H)os[t]ilius-C[on]neonius ex Daci[a], *CIL* VIII 19099 (Numidia).
15. **Cotu, Successi f(ilia)**
Șeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: D. M. Cotu Successi f(ilia) cives-Korica, vix. an. LV, CI. Elatinus posuit coniugi benemerenti h. s. e. — K. 1632.
16. **Cuupitus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: Seccia Cuupiti filia. — Holder I 1197—9: Cupitus(?).
17. **Iu(lius) Deiotarus**
ibid., și MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12615 (=80652* =1629*): Leg. XIII Gem. Iu(lius) Deiotarus. — K. 1645.
18. **Cl(audius) Elatinus**
Șeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: CI. Elatinus (v. n. 15). — K. 1651.
19. **[Ae]l(ius) Gal(l)ica[nus]**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 7736: [...] aeterno [Ae]l. Gal(l)iea[nus]J' ve[lt.] ex bf. cos. — K. 1660 il consideră nume celto-illiric, omițând săi. amintescă pe un T. Varenus Gallicarius, dec. eolleg. fabror. col. Sarmiz., *CIL* III 13779, clasificat cu nomina Romana (Varenus 1529).
Geldo
După toate aparențele e nume lliric, III 47.
20. **T. Fabius Ib[l]iomarus**
Petrești (Petrid, j. Turda), *CIL* III 1214: D. M. T. Fabio Ib[l]iomarc[us] domo Augus. Treve[r.] quond. decfur. k[an]abar. vix. annis LX, Fabii Pulcher, Romana Aquilensis per tutores suos pos. — K. 1662.
21. **Ioivai (?)**
Ilișua (j. Someș), *CIL* III 807; Cittius Ioivai (filius). — Holder II 63;

22. **Latasa**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. bsterr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavius et Latasa sorores (v. n. 36).
23. **L. Iul(ius) Leuganus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1158: Victoriae Aug. L. Iul. T. [f.] Galer. Leuganus Clunia, vet. leg. XIII G. M. v. aedis custos c. R. leg. XIII nomine suo et C. Iul. Paterni filii sui d. d. — K. 1665.
24. **Linda Severus**
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 14216*: Linda Severus h(eres), v. Liccaius III 52. — K. 1669. — Nume celtic sau illiric?
25. **Luonerus Molaci f(ilius)**
Domașnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): coh. I Ulpia Brittonum(miliaria), — ex pedite Luonereo Molaci f(ilio), Britt(oni). — K. 1673.
26. **M. Mociuncius Valentinus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1194: D. M. M. Mociuncius Valentinus lib. legați leg. XIII G. vixit ann[i]s XXVIII, posuit Val. Costas vet. leg. XIII G. et Floria In[g]enua mater filio b. m. — K. 1678. După rădăcină (*moc-*), numele e considerat tracic (sau dacic) de C. Daievoviu *Siebenb. im Alt.* 105. (Cf. Mateescu *EDB* I 107 s. 123, 152, 158, 163; II 234 s.).
27. **M. Aurel(ius) Moenenus**
Cășeiu (j. Someș), *CIL* III 822: I. O. M. M. Aurel. Moenenus co(n)s(ularis) leg. V[III?] Aug. [min]is[tr]ans? pro sal. sua suorumq. omnium v. l. m. — K. 1679.
28. **Molacus**
Domașnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): Luonereo Molaci (v. n. 25).
29. **Nando**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis (filia), (v. n. 3). — K. 1681.
30. **Naus(as?)**
St. Maria-Orlea (j. Hunedoara), *Dolgoetok Erd.* IV 1913, 99: ... an... / Emeritus Naus. filie pientis(s)um(ae). — K. 1682. Nume celtic?
31. **Neridon(?)**
Domnești (Bilac, j. Năsăud), *CIL* III 7625 (=An. Corn. mon. ist. 1929, 308): I. O. M. Dulceno P. Oaius Valerianus l(ibrarius) leg. X Fretensis Re... / ... Neridonis v. s. l. m. — Nume celtic? sau oriental?
32. **M. Ulpus Novantico**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 331 (a. 106): peditibus et equitibus, qui militant in cohorte I Brittonum miliaria Ulpia torquata p. f. eivium Romanorum, — M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). — K. 2503.
33. **[.] Jomarus**
POTAISSA (Turda), *Arch. ert.* XXXV 1915, 48: [...] / Sur[u]s [...] / omari ...li xe.
34. **Plicia**
cher ciner (=gener?) b. m. — K. 1700. Holder II 1014, celtic on illincii Reșca (j. Romanați), *CIL* III 8036: Pliciae Var. Capitonis Ulpus Pul-

III*
3§

35. Aurel(ius) **Pusinnus**

SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1534: D. M. [L]jieinae Valentinae vixit an. LX et Aureliae Maximinae vixit an. XX, Aurel. Maximus et Aurel. Pusinnus coniugibus dignissimis. — K. 1701. Nume celtic?

36. Au(relius?) **Reatinus Birsi**

Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. osterr. Inst.* V 1902, bbl. 107 (= C1X III 13766 + 13767): Au(relio sau Aelio?) Reatino Birsi militi coli. I B(atavorum) (v)ixit an. XXX, Marcia Tavius et Latasa sorones p. c. fratri s(uo) p(ient.). — Sau Areatinus? — Cf. Christescu *Ist. mii. Daciei* 217.

37. Aur(elius) **Reburus**

Gilău (j. Cluj), *CIL* III 847: [D. M.] Aur. [F]abius sig. al. Sil. vix. ann. XXVIII m. XI, Aur. Reburus vet. et [F]abia filio pientissimo p. set et sibi. — K. 1702.

38. **Saccus**

POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937¹⁰, 334 (a. 110): coh(ortis) I. Britton(um) (miliariae) Ulpiae Torquat(ae) c(i-vium) R(omanorum) — ex pedite M. Ulpio Sacci f(ilio) [L]ongino B[elgo] et Vitali f(ilio) eius. — K. 2505.

39. L. **Samognatius** [Tejrtius]

DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 8014: Dianae Aug. aram L. Samognatius [Te]rtius Trever v. s. 1. m. — K. 1705.

40. **Seccia**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: D. M. Seccia Cuapiti f(ilia) vix. a[n.] LX [f]ili et con. b. m. p. hi. s. est. — K. 1712.

41. Antonia **Sisiata**

Tuștea (j. Hunedoara), *CIL* III 1525: D. M. Antonia Sisiata vix. an. LX, C. Rusticinus vix. an. XL, Antonia Protogenia v. a. XXVI, C. Iul. Rusticus matri, fratri et coniugi karissimis p. — K. 1717. — Cf. dac. Sisi, IV A, 29.

42. **Suaemedus**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1120: Deo invicto Mithre Suaemedus ex voto posuit. — K. 1718, Holder II 1644. Nume celtic?

43. **Tan(nonius) Tertius**

Mureș-Port (Alba-Iulia), *CIL* III 7772: Silvano merit(o) a(nimo) li-be(n)s pos. Tan. Tertius. — K. 1727. — Sau: T. An(tonius) Tertius?

44. Marcia **Tavius**

Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. osterr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavius et Latasa sorores (v. n. 36).

45. **Tavius**

Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 6248: Silvano domestico Tavius f. c. — K. 1731.

46. C. **Togernius** Ingenu(s)

Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1510: D. M. C. Togernius Ingenus aug. col. Sarmiz. metrop. vixit ann. XXX, Petilia Vietorina mater posuit. — K. 1740.

47. **Velleci(us?)**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1247: D. M. Velleci fii. Ursina vix. annos XII d[. . .]. — K. 1746.

48. **M. Veponius Maximinus**

Nălați (j. Hunedoara), *CIL* 1516: M. Veponius Maximinus aug. col. Sarmiz., porticum [te]ctum ex solo de suo fecit. — K. 1747.

49. **Cavon Vernuleius**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: Cavon Vernuleius (v. n. 11).

50. **Flavia Vietaucus**

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 7870: D. M. Cesorinus Inc[. . .]as [..] XXV [..]eut. et uxor cara Flavia Vietaucus eius eu[. . .]it [..]t. — K. 1757. Nume celtic?

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1082: I. O. M. aeterno T. FI. Flavianus aug. m. S. Ap. et dec. coli. fabr. [c]um Aelia Vindia coniuge sua quod pro se et Flaviis Restuto, Flavino, Ianuario, Flaviano f[i]llis suis voverant v. s. 1. m. — K. 1758.

ION I. RUSSU

PRESCURTĂRI

AEM = Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen Oesterr.

a. = anul.

An. com. mon. ist. = Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, Cluj.

An. Inst. st. el. = Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.

Ann. epigr. = Année épigraphique (la fasc. pe Decembrie din Revue archéologique).

Arch. Anz. = Archaeologischer Anzeiger (Jahrb. arch. inst.).

Arch. ert. = Archeologiai értesítő, Budapesta.

Bul. com. mon. ist. = Buletinul comisiunii monumentelor istorice, București.

•CIL = Corpus inscriptionum Latinarum.

Dolgozatok Erd. = Dolgozatok az erdelyi nemzeti muzeum erem. es regiseg-tárából, szerk. Posta B., Kolozsvár.

EDR = Ephemeris Dacoromana, Roma.

Holder = A. Holder *Altceitisher Sprachschatz* I-III, 1896—1914.

ILS = H. Dessau *Inscriptiones Latinae selectae*.

j. — județul.

Jahresh. osterr. Inst. = Jahreshefte des osterr. arch. Inst.

K. = A. Kerényi *A Daciai ssemelynevelc*, 1941.

n. = numărul.

O cifră romană urmată de una arabă se referă la capitolul și numărul din repertoriul de nume, de ex. III 9 = cap. III nume illirice, nr. 9 Audarus.

Resturi de limbă scito-sarmată

^
te destul
Dacă istoria și civilizația popoarelor scito-sarmate^e s j n t
de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările lingv^{vi}^ rriate-
mai puțin avansate; aceasta provine din mai multe^{cauz} populații,
rialul de care dispunem, pentru cunoașterea limbii a^{ca}*o, flijse de
este sărac și nu întotdeauna sigur: câteva cuvinte^{ori} J j i orio-
scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă și n^o e^{re} cesti;
mastic și toponimic extras din inscripțiile orașelor pontif^o j. sud,
în sfârșit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei și Ruș^{ed} cu alte
din antichitate și din zilele noastre, îmbogățește^{te} g j l ling-
câteva nume. Apoi, când vrem să interpretăm acest¹¹¹ a n jce, în
vistic, ne lovim de un alt neajuns: istoria dialectelor,¹¹¹ g v i s t u l
special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscut^a > j r e m M t
trebuie să opereze cu informații fragmentare, și, de^{ca} l e a j e vecine,
ori, să se adreseze, pentru comparație, la grupuri diale^{ca} a r a v e a
în neputința de a cita forma veche a dialectului de car f i i t e,
nevoie; posibilitatea reparației, mulțumită unei descop^{er} t a r e î n -
a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă de^{ca} justifică
viera recentă a tokharicei și a grupului iranice¹¹¹
această nădejde.

Scopul articolului de față nu este de a relua, ¹¹¹ t e a fost
examenul resturilor de limbă scito-sarmată: această l^{ca} e f i c i e n t ă
întreprinsă și dusă la bun sfârșit de alfi cercetători, J* a cuvinte
autoritate; mă voiu mulțumi, deci, să examinez, rapid, c^o a j u n s în
caracteristice și să indic care sînt rezultatele la care s^{ca} i e r n e i cu-
această materie; îmi propun să insist, apoi, asupra P^o o j c e, și în
vintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile rotn* c a r e ' t r e -
special în romînă. Cu acest prilej, vom examina m^{ca} ? ^ - > a dispune
bue urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvis^{ca} u f i d e n t e:
astăzi de o metodă riguroasă și de mijloace de control c t e e j i n t ă",
încrederea în metodă presupune, firește, un „act de /

—jutvA dest-

1. Am tratat acest subiect într'o conferință ținută la In\$
dii sud-est european; v. Neamul romanesc din 12 mai 1929 „omînă: gr.
ABREVIĂȚIUNI. a/6.= albanesă; au.=avestică; dr.^&\zm\pers.
=greacă; <>.=iranică; //t=lituană; oss.= ossetă; ot.= (turcă) £ * j.= slava;
=persană; proa—provansală; r.=rusă; retoroM'^ retororrtta";
sp.=spaniolă; M<g'.=ungară; v.=vechi.

danubian countries, Cambridge, 1928 (sinteză clară și elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. și M. Rostovtzeff, *L'art greco-sarmate et l'art chinois de l'epoque des Han*, în *Arethuse*, Paris, 1924, p. 81 urm. și Id., *L'art chinois de l'epoque des Han*, în *Revue des arts asiatiques*, Paris, 1924, n-1 3, p. 11 urm. Cf. H. d'Ardenne de Tizac, *L'art chinois classique*, Paris, 1926, p. 7. urm.; W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten*, Berlin, 1928.

AGATHIRȘI. C. Patsch, *Die Volkerschaft der Agathyrsen*, *Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger*, 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleași rezultate ca și Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek (*Alani*), din *Pauli-Wissowa, Real-Encyclopedie der classischen Altertumwissenschaft* 1, col. 1282 urm., merită să mai fie consultat.

SACI. *Stwâiul* lui G. Hiising, *Volkschichten in Iran*, în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*, 46, 1916, p. 199 urm., trebuie consultat cu multă critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populații constatăm două lucruri :

1. Toate numele se explică prin iranică.

Alani ('AA*vot) <Arya (cf. gr. ('Apsav^), potrivit legii fonetice *-ry->-l- care caracterizează grupul de nord 1; cf. oss. //• „Osseți, țara Osseților" <av. *airya*.

Aorsi ('Aoptsqi), nume dat Alanilor, cf. av. *aurusa* „alb”.

J^sai ('Aaatoi) „Alanii dela Don”, cf. av. *asav-* „iute, rapid” (av. *asu-aspa* „calul iute”). *As*, nume dat Alanilor, după sec. al IX-lea; cf. 'AXavopaC, la Ptolemeu <'AXavo£ -f- 'Aopvoi.

Aaoupswi „Dacii albi” din Dalmația <Aofot „Daci” + 'AopsL (*Pârvan*, *Getica*, p. 38-39); cf. Aaoț, la *Olbia*.

Massageți (Maw«Y^«t) „Geții mîncători de pește”, cf. av. *masya-* „pește”.

Roxolani ('Pw^oXavpi) „neam sarmat” (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxsna-* „luminos, lucios” -f- 'AXavo(= „Alanii blonzi”. Redarea lui xs și sprin gr. £ e normală: cf. av. *axsaena* = gr. <x&woc, și av. *asa-* (-4-pa#a) „pe drum” = gr. 'E£a|Mtaioț „Bugul” (Hypanis; Herodot) 2.

Saci (2«xai), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus (*Amudar*a) și *Jaxarte* (Syrdarja), în inscripțiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare” și „cei dela est”; cf. v. pers. *Saka-*, „Scit”.

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleași populațiuni, iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, și porecle (cf. *Massageți*, *Roxolani*, etc). Numele na-

J. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. III.

2. Densusianu, *Grai și suflet*, IV, 1929, p. 146—147.

țional al acestei populații este *Scoloți* (I*6XOTOI), *Asguzaai*, în inscripțiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciți* (Zxu#ai) „populația iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică și dela Marea de Arai”, extinzînd, astfel, asupra întregii populații iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka-* de Perși, Zofoat, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: oaxafo „sărbătoare scită”) i. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localități (cf. *Sacidava*, lângă Durostorum și la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciți 2.

Caracterul iranic al acestei populații este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceiece știm cu privire la civilizația scito-sarmată, care reprezintă avangarda civilizației iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoașterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Aceasta nu înseamnă, firește, că Scito-Sarmații erau toți Irani: ceiece pare sigur, este că aristocrația, care domina această populație era iranisată: Scito-Sarmații vor fi încorporat în organizația lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă” (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puțin, justificată. Trebuie relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceasta se explică mulțumită strînselor relații dintre Thraci și Scito-Sarmați, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării; mai întăiu, cîteva nume proprii culese în inscripțiile din orașele pontice grecești: Olbia, Tanais, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C:

îptS«?, cf. oss. dig. *fidă* „tată”. <fo6ptaț, cf. oss. *furt* „fiu” (cf. numele de persoană *Furduh*, într'un document din 1323 provenind din Ungaria). Xs-navo;, cf. oss. *liman* „prieten”.

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, și în primul rînd dr. *Dunăre*, pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lângă forma romînească, și lăsînd de o parte denumirea "Iotpe?, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuvius* (la Caesar) și *Danuwis* (Aotvouf5tt), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, și, pe de altă parte, forme cu vocalismul *o* sau *u* (treccrea la *u e* un fapt fonetic banal și general): Aouvagis, la

1. Asupra numelui Sarmaților (Saupo^atat și Zap^ct-rat, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks*, p. 112 urm. și Vasmer, *Die Iranier in Sudrussland*, p. 51.

2. Pârvan, *Getica*, p. 15, 119, 261, 271-272 și 284; Patsch, *loc. cit.*

Pseudo-Cesar din Nazianz, și **Ddnawi, Dunawi* (nominativ), **Dunaujai* (dativ), în gotică, *Dunavă* în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celților de Scito-Sarmați, care erau la ei acasă în părțile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin Urmare, dacă plecăm dela av. *danav-* „rîu, fluviu“! ; pentru cele cu vocalismul *o, u*, trebuie să pornim dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului, cf. oss. *don* „rîu“. Partea a doua a cuvîntului, în romînă, slavă și gotică e alcătuită dintr'un sufix al limbii împrumutătoare : *-ris* în thracă (dr. *Dunăre*), *-avo-*, *-ava-*, sau *-ajo-* în slavă, *-v-*, sau *-7-* în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicație, residă în faptul că sîntem obligați să admitem, în acest cas, că ir, *a* trecuse la *o* la o epocă veche; în adevăr, dacă n'am admite aceasta, atunci n'am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul *o*; se știe că trecerea lui *a, a + n, m* la *o* e atestată în ossetă **2**, și se admite că acest fenomen s'a produs înainte de contactul dintre ungară și ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi? Cuvinte ca **'AXavoi** sau **T-švat?**, de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuși, aceasta pare a fi, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, explicația cea mai mulțumitoare: căci explicația lui Skok (*a-u>u-a* prin metatesă vocalică [!]), deși ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923, p. 16 urm. (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen in Zeitschrift fur slavische Philologie*, III, 1926, p. 149 urm.; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Goteborg, 1927, p. 345 urm.; P. Skok, *Dunajet Dunav, in Slavia*, VII, 1929, p. 722 urm.

Ncipaxov («**Tojxa**») „canalul Sulinei“, cf. oss. tag. *narăg* „strîmt“. nove.>; „**A^sivo**; „Marea Neagră“; cf. av. *axsaena-* „de culoare întunecată“, cu *xs* redat prin gr. *ξ*, procedeu examinat mai sus. Cf. Π6VToϕ IVUXa? „Marea Neagră“, la Euripide, și Zx.6ikx6; Hovros, la Theocrit,

—Hipata (Ilupsxi?, Herodot) „numele scit al Prutului“; cf. gatha, av. *pdratav-* „trecere, vad, punte“; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius“.

1. Pentru flexiunea acestei forme, v. H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 194.

2. Oss. o corespunde ir. *a*, *a+nasală*; cf. MiHer, *Die Sprache d. Osseten*, p. 20.

Tcivat; „Donul“, cf. av. *danav-* „rîu, fluviu“, oss. *don* „rîu“; *f* inițial este o grafie improprie pentru a reda sonora corespunzătoare.

Pe lângă acest material, mai sînt nume proprii din aceiași regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartiția dialectelor iranice. Prezența onomastice persane e datorită influențelor culturale (influența regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate pană în ziua de astăzi în Dacia și în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *asav* „iute“; același etimon îl are toponimicul nostru *Iași* (capitala Moldovei și sat în jud. Gorj; cf. *Gura Iașului*, în Romanati, și *Valea Iașului*, în Argeș). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa lui /-; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasiskyjî targa* „tîrgul Ossetilor“. Forma *Iași* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari*, *Ruși*, *Sîrbi* dela nordul Dunărei, semnalate, pentru comparație, de Philippide ¹.

Zărând (din munții Apuseni) ar putea fi apropiat de **Za'pavSo**, n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zărond* „bătrîn“); Densusianu explică numele romînesc prin av. *zaranya-* „aur“ **2**, dar fonetismele nu corespund: ne-am aștepta, în adevăr, la forme de tipul oss. (*sugh-*) *zărînă* „aur“; cf. ung. *arany* „aur“, zyr.-votjak *zarni*, etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungenuber die ältesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Iranier in Sudrussland*, Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Sudrussland*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 367 urm.; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, 1928, p. 236 urm. (informații bogate, prezentate concis; referințe bibliografice); V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923 (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reușit să dea indicații prețioase; detaliul trebuie, însă, revizuit).

1. A. Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 728 urm.; cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 26. Philippide, *l. c.*, p. 730: „*laš*, singular analogic după pluralul *Iași*“.

2. O. Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în *Donum natalicum Schrijnen*, 1929, p. 426.

Pentru informația generală, există compendiul publicat de W. Geiger și E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, 4 volume, Strassburg, 1895—1904 (voi. I în 2 părți și un supliment, datorit lui Vs. Miller și consacrat ossetei; voi. II tratează despre literatură, istorie și cultură), care nu mai e la curent cu stadiul actual al cunoștințelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. expozurele lui H. Reichelt, *Iranisch*, în *Festschrift fur W. Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 273 urm., și în voi. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, publ. de A. Debrunner și F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Wörterbuch*, întocmit de C. Bartholomae, Strassburg, 1904, completat de același, *Zum altiranischen Wörterbuch*, Strassburg, 1906 (*Beiheft* la voi. XIX din *Indogerm. Forschungen*) I.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse*, Paris, 1915.

PERSANA. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strassburg, 1893 și H. Hiibschmann, *Persische Studien*, Strassburg, 1895.

OSSETĂ. H. Hiibschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache*, Strassburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten*, Strassburg, 1903 (supliment Ta voi. I al *Grundriss* vlm publ. de Geiger-Kuhn); H. Skold, *Hie ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925 (conclușiile autorului sint discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossetes et Iazyges*, în *Revue des etudes hongroises et finno-ougriennes*, III, 1925, p. 5 urm.

SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de E. Benveniste, este în curs de tipărire).

IRANICĂ ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur*, Strassburg, 1912 (ediție de texte și comentari); cf. P. Pelliot, în *Memoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XVIII, 1913, p. 89 urm.; H. Reichelt, *Das Nordarische*, în *Indogerm. Jahrbuch*, I, 1914, p. 20 urm.

IV

Așa dar, materialul onomastic și toponimic din Dacia și din Rusia de sud pe care l-am examinat până acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic*. Această constatare are o consecință imediată: de câte ori vom avea de explicat prin

1. Dictionarul lui Vs. Miller, *Ossetisch-russisch-deutsches Wörterbuch*, publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la București.

The page contains several columns of handwritten text and symbols. At the top right, there are some numbers and letters like '3 0 ^S;'. Below that, there's a large 'Z' with a tilde above it. In the center, there are various symbols and letters, some in a grid-like arrangement. At the bottom right, there's a large '11' with a tilde above it. The handwriting is dense and appears to be a form of shorthand or a specific linguistic notation system. There are also some larger characters like 'Z' and '11' which might be specific symbols or characters from a language being studied.

iranică un cuvînt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecințele acestui principiu: pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfățișează stadiul cunoștințelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

sană-medio-persană-neo-persană (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuintată de lingviștii germani; v. J. Darmesteter, *Etudes iraniennes*, I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numește *persană* limba vorbită de Perșii mahometani și notată cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca Dersane nu aparțin limbii scrise, care are ca basă un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis într-o redacție sassanidă. Compilerii au inserat la Jntîmplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gatha* „text vechiu și original”, scrise într-o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită și pe care compilerii tardivi o înțelegeau rău. Limba gathică e grea de localizat: în timpul din urmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conferences sur les gatha de l'Avesta*, Paris, 1925, p. 26-27— *Annales du Musée Guimet* > Bibi. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei*, redactate probabil de mai mulți

autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastfu(-Zara#MSifra), născut pe la 660 în d. C; comentariile în prosă, care întovărășeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe își exprimă dorința ca alți șefi, care ar iavorisa poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puțin de un veac, Dariu învingea șefii locali și conducea provinciile prin satrapi, reprezentanți ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit.*, unde se dau și indicațiile bibliografice necesare; cf. observațiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie*, 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donne de l'antiquite, il y a eu une langue scythique •qui etait assez peu differenciee pour que les Sogdiens, les Xorazmiens et les peuples de langue tres voisine de celle des Ossetes et des Alans fussent 6p0YAt0T0i tapsi |J.w?ov"(Qauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. 3). Cele mai vechi monumente de care dispunem pentru cunoașterea scitei sînt inscripțiile grecești din orașele Pontice: sec. II în. d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă și nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existența în Caucazul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranice diferit de ossetă; v. N. Troubetsky, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Memoires de la Soc. de linguistique* <e Paris, XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiene au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie”, ca medio-persana <pehlvi>.

8. Asupra dialectului *yagndbt*, vorbit în valea *Yagndb-uM*, vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Ober das Yaghnābi*, în Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la fața locului: *Acad&mie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des seances de l'annee 1913*, Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la același grad de evoluție ca medio-persana (pehlvi); inovațiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi și sariqoli (grupul din Patnir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviștii germani: „l'affirmation que l'iranien orientai serait du sace' est bien aventuree „(Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XIX, 1914, p. 55).

Singura diferență pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită și sarmată, este cronologică: cea dintăiu este mai veche și trebuie deci comparată, ca vechime, cu avestica (gathica), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie”V adică mai recentă, și se află în aceiași stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergentele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am' examinat sînt exprimate în spațiu și în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebuie ținut samă de amîndoi acești factori: din punctul de vedere al „gradului” de evoluție (deci, factorul „timp”), o formă medio-persană se află în același-stadiu de evoluție ca o formă sogdiana: dar, pentru sogdiana, în primul rînd al comparației ar veni scitica, și, în lipsa ei, formele moderne (ossetă și yagnobz), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întăiu cu vechea persană. A doua observație de care trebuie să ținem samă este profunda divergență dintre grupul de sud-vest și grupul de nord, care se traduce prin inovații lingvistice particulare în fiecare grup.

V

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea: ce condițiuni trebuie să realizeze un astfel de împrumut, atestat în romînă, de exemplu? Răspunsul este ușor de dat, în urma expozeului din paginile, precedente: un cuvînt din această categorie trebuie să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că știm că singur acest grup iranice a fost în contact neîntreput cu populațiile din Dacia și din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităților geografice și culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „vițel”, *berr-* „șap” (cuvîntul apare, cu variații de vocalism și de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză și romînă) au fost explicați de Ov, Densusianu prin pers. *bec(£)e*, *bac(c)a* „pui de animal, copil”, *ber(r)e*, *bar(r)a* „miel” 2. Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* inițial este un tratament exclusiv persan literar și, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C 3, în adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* inițiali în toate celelalte dialecte iranice 4 (grupul oriental are o spirantă,

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica*, în *Grai și suflet*, I, 1923—1924, p. 39—71 și 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, no, 77, p. 88,

3. Celelalte dialecte persane au *v-*: *vaCe*, *veCă*, *veCe*, *oare*, *ver(r)ă** etc., Horn, *op. cit.*, p. 43 și 49.

• 4. Leumann, *op. cit.*, p. 39—40.

deși e notată 6)26. Așa dar, obiectivitatea prezentată de Meiliet • e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ține samă de istoria dialectelor și de cronologie. Același criteriu a permis citorva lingviști (Meiliet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, și nu prin *iranică*, cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogu* „Dumnezeu”, pentru motivul că *baga* e un cuvânt persan iar Slavii n'au venit în contact • cu Perșii, ci cu Scito-Sarmații27.

O explicație care trebuie primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvântul e atestat numai în ghega de nord-vest) *sak(z)*, f. pl. *saka* „câtea; femee publică”28 • tratamentul inițialei (s) și faptul că cuvântul turc ot. *sek* (împrumutat din persană) e întrebuițat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru, a explica prezența cuvântului în albaneză. Dar nici pehlvi *sak*, nici pers. *sag* „cine” nu pot fi luați în considerație. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvântul cu s inițial (cf. wachi *sac*, deși această presupunere nu este justificată de *istoria* dialectelor iranice, astfel cum o cunoaștem astăzi.

Încercarea lui Brondal de a explica prin iranică câteva cuvinte din spaniolă, italiană și franceză, cuvinte care se regăsesc, pe de altă parte, în islandeză și în fino-ugriană 1, pornește de la cunoașterea civilizației scito-sarmate 2 această civilizație putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcției colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creșterea cailor și fermentarea laptelui. Și, într'adevăr, Scito-Sarmați ne apar ca o populație nomadă, care domina o populație de cultivatori; nimic din cele ce știm, cu privire la Scito-Sarmați, nu ne îndreptățește să vedem într'înșii păstori nomazi. Dintre apropierea propuse de Brondal, acele care iau în considerație cuvinte ossete sînt, firește, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI

Pe lângă criteriile examinate până acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvânt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

1. Schrader-Nehring, *op. cit.*, II, 1929, p. 416, Meiliet, în *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revue des études slaves*, IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsätze zur Kultur und Sprachgeschichte... E. Kuhn... gewidmet*, München, 1916, p. 177 urm. Cuvântul se explică prin sl. comun *baga-* „parte”; cf. în v. sl. *ubogi* „sărac”, *nebogî* „nenorocit”, *bogați* „bogați”, lit. *bagâtas* „id.”. Sensul lui • *bogî* „Dumnezeu” e, prin urmare, limpede: „acel care împarte, acel care dă în stăpînire”;

2. N. Jokl, *Albanisch-iranische Berührungen*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, XXXIV, p. 30 urm.,

29. Fr. *aUne*, „sulă”, v. fr. *cote* „colibă”, fr. *sur* „acru”, *rosse* „mîrtoagă”, sp. *răposa* „vulpoaică”, prov. *esturlenc* „înăr luptător”.

3. V. Brondal, *Mots „scythes” en nordique . primitif*, în *Acta philologica scandinavica*, Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebuie să ținem samă, pentru că e un bun mijloc de control, și anume comparația cu ungara. În adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărțire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvânt ca acel care denumește „aurul”: ung. *arany*, mordv. *s'irme*, zyr.-votjak *zarni*; ci. av. *zaranya-* „aur”. După despărțire, Ungurii au trăit sub stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în așa numita *Lebedia* (între Don și Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C, după unii cercetători 1, în al VIII-lea 2, după alții, ei împrumutură Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterul fonetic al osseteorientale. Prezența acestor cuvinte iranice septentrionale în ungără are, prin urmare, o mare importanță pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela același grup iranic, și, prin aceasta, putem controla deducțiile noastre 3.

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele la care am ajuns: limba scito-sarmată și, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei și în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceia, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerințele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populațiile din regiunile noastre n'au fost în raport.

Excurs: despre relațiile ungarei cu limbile turcești.
După cercetările din urmă, filiațiunea vechei bulgare este următoarea :

turcă comună (sau *hună*)

I

turcă occidentală

sau *ogufică* ('ovi-ț-^pot)

v. bulgară sau *protociuuasă*

I

ciuvasă

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela v. bulgară în sec. V—VI d. C, în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de șapte secole, strămoșii Ungurilor și Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Fino-Ugrier (Sprache und Anthropologie)*, în *Ebert's Reallex.*, III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Skldd, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund,

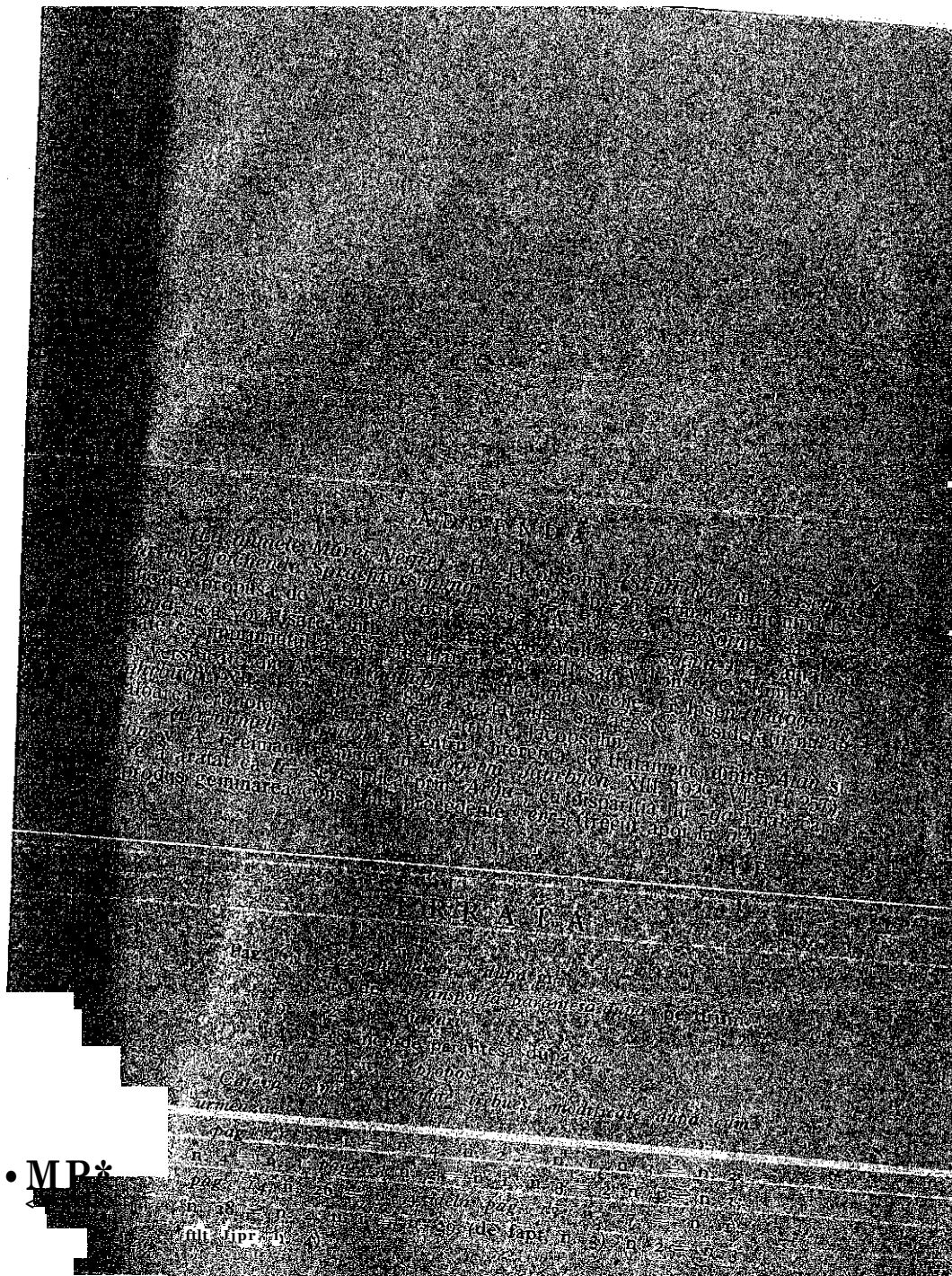
1925, p. 8H. Skldd, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, atestat³ în amîndouă grupuri.

Hunii au dat strămoșilor Ungurilor clasa lor dirigentă; limba hună este și ea o limbă turcă. În 1078, Pecenegii uniți cu Uzii sînt semnați la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Kc^avos); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. În sec. XIII o parte din Cumani, goniți de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizați, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiți *Cuni*, în cronicile latinești, nume care reproduce pe ung. (pi.) *Ktin'ok* „Cumanii”. Prin *Cumania* se înțelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipcak* sau *kipcak-cumană* se înțelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C> în Crimeea și în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în 1303), conține un vocabular și o serie de texte, în limba cumană 1, Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea imite Nipru și Șiret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelkoz*); aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii și Bulgarii de vest, în 896.

H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntes par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans*, în *Journal asiatique*, avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyei, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*, ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, 1921; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen*, Göttingen, 1922; Z. Gombocz, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, I, 1923, p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samo-jeden und Turken*, în *Journal de la Soc. f'mno-ougrienne*, 40, 1924; *Skoli*, op. cit; *Wiklnă*, op. cit

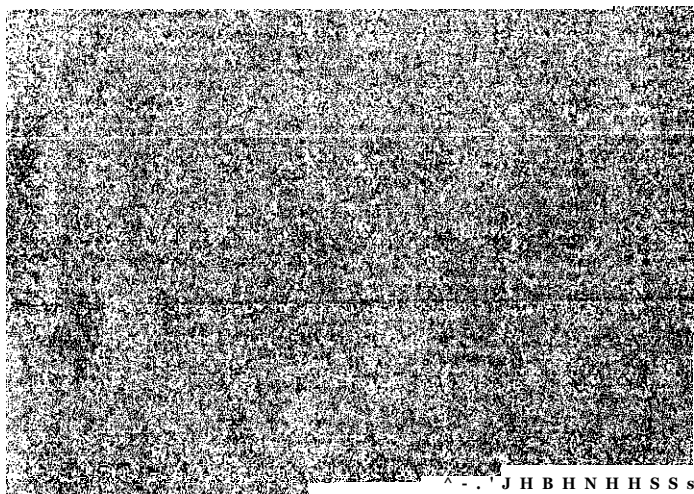
CODEX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chretienien dialecte turc, le „Codex Cumanicus”*, în *Echos d'Orient*, XIV, 1911, ^218—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum*, VII, 1914, p. 138—144 (cu bogate indicații bibliografice și trimiteri la *atticohh* lui W. Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianise au XHI-e siecle, les Comans*, în *Echos d'Orient*, XVII, 1914, p. 193—208; J. Deny, în *Journal asiatique*, juillet-septembre 1921, p. 134—135.

1. *Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se duseseră să evanghelizeze triburile așezate în împrejurimile Mării Negre și Mării Caspice, între sec. XIII—XIV.

• • H i i

J H B H N H H S S s

mm

și

tggmjm

sBdHpiapRpiiM

C O N S I D E R A Ț I I
 ASUPRA UNOR^t
 N U M E D E R Â U R I D A C O - S C I T I C E
 D E
 V A S I L E P Â R V A N
 MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 2 S Aprilie 1922

Originile poporului și culturii noastre nu se vor putea mai clar lămuri, până ce arheologia de săpături nu va luâ în deaproape cercetare și resturile așa numitului Ev Mediu, în strânsă legătură cu cele preistorice, iar filologia nu va cerceta istoric și geografic-comparativ — pe bază nu numai romanică și slavică, ci și general indogermanică —diferitele nume de persoane și de elemente și accidente geografice¹⁾.

"71

În prezent cercetătorii noștri, neocupându-se îndestulător cu antichitățile și filologia indoeuropeană, atacă zadarnic diferitele probleme thraco-scythe, care stau la baza istoriei noastre. A aplica cunoștințe și reguli de filologie romanică unor elemente toponomastice, care au o origine și o evoluție scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, de sigur, neștiințific.

Ocupându-mă de mai mulți ani cu antichitățile thrace, am crezut că-mi pot un moment luâ libertatea de a întreprinde obișnuitele mele comunicări arheologice și de a prezenta azi, sprijinite pe literatura necesară, câteva simple considerații — fără nici o iluzie de definitivat — asupra onomasticei fluviale din *Dacia Scythica*.

3 - J

#

¹⁾ Un început foarte interesant face d. N. Drăganu, în *Dacoromania*, I, 1921, p. 109 și urm., examinând cinci străvechi elemente toponimice, neexplicabile prin originile tradiționale, slavă ori latină.

În ținutul getic dintre Nistru, Carpați și Balcani, adică în Basarabia, Moldova, Muntenia, Dobrogea și o mare parte a Bulgariei nordice, au avut loc continuu, din timpuri antice cunoștințelor

noastre literar-istorice (care încep abia în sec. VII a. Chr.) și până în timpul imperiului roman târziu (la sfârșitul sec. IV d. Chr.) *) infiltrații persistente de elemente iraniene: scythice și apoi sarmatice. Totuș Geții, adică Dacii, s'au menținut, ba chiar s'au revărsat și dincolo de *Tyras*, în ținutul scit dela Nordul Mării Negre, după cum se vede, între altele, și din numărul însemnat de nume thrace, care se întâmpină în inscripțiile grecești din Sudul Rusiei, și în special din părțile sudvestice, către Olbia. (V. tot materialul la Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 122 sq., 38, 41, 86, etc). Invers, inscripțiile și monetele ne arată mici regate scythe în ținutul dintre Callatis și Odessus¹⁾).

Această reciprocă pătrundere a dus la un schimb și un amestec de forme culturale, care ne fac azi destul de grea separarea elementelor getice de cele scythice și sarmatice. (Cf. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, p. 179 sq. și 214—16).

Vom urmări în comunicarea de azi câteva nume de râuri, pe cari le întâlnim în ținutul daco-scythic, mai sus determinat, îndestulător documentate de izvoare, spre a încerca măcar aproximativ o explicare a formei și originii lor.

I.

În cartea de privilegii dată Histrianilor de împăratul Traian la 25 Octomvrie, anul 100, se întâlnesc, cu ocazia grănițurii teritoriului rural al cetății lor, cinci nume de râulețe: *f. Jsampaeus, Calabaeus, Gabranus, Picusculus* și *Turgiculus*. Ultimele două sunt romane. Celelalte, potrivit cu situația etnografică locală — avem în afară de Greci numai Daci și Bessi — ar trebui să fie thrace. Și totuș cercetându-le mai de aproape, în special pe cele două dintâi, pentru care avem oarecare

¹⁾ Vezi articolul *Sarmaticus*, de Stein, la Pauly-Kroll-Witte II A, p. 15 și urm.

*) Cf. d. p. și comunicarea colegului nostru d. Sutz, *Contribuția numismaticii la istoria antică a României transdunărene*, An. Ac. Rom., Mem. Sect. Ist. XXXVIII 1916, p. 523 și urm.

material comparativ, nu pare a fi de loc cazul să le socotim ca thrace.

Printre afluenții Bugului (*Hypanis*), Herodot citează la descrierea Scythiel râul *'Eῤῥα Jlttaîog* din ținutul cu acelaș nume (IV 52 și 81; cf. Minns, *o. c.*, p. 28, 31 n. 2, 80, 39 și 100). Este clar că râulețul de lângă Histria, al cărui nume, păstrat la începutul rândului 7 din inscripția 16 (*Histria IV*, p. 560), poate să fi avut la capătul rândului precedent și litera care-i lipsește față de numele de râu din Scythia, în transcriere grecească [*Joaῤῥi Jtaîog*, e rudă bună cu cel dela Herodot. Nimic nu împiedecă de a admite ca formă originală a lui, forma *Asampaîos*, din care se poate cu vremea — fie la Scythi, fie prin Thracii de aici — să se fi obținut, eventual, și simplu *Sampaîos*, ca *Samus* față de *Asamus*, în ținutul vestthracic, resp. dacic. Fapt e, că numele acesta, fie complet, fie prescurtat, fie ca simplă rădăcină, nu se întâlnește până acum între numele de râuri thrace. Terminația *-aîog, aîog, eog*, pentru care mai avem imediat și celalt râu *Calabaeus*, dela Histria, ne este și ea quasi-necunoscută în numirile thrace de râuri: doar două-trei exemple la Tomaschek (*Die alten Thraker II 2*, p. 94 sq. [*eog*]). Ea este grecească. Și Thracii își păstrează sufixele proprii. Dar etimologia lui *'Eῤῥα Jtaîog* [*Asampaîos*, ne este cunoscută: ea e iraniană (adică scythică), găsindu-și explicarea în rădăcinile zendice, *asha, as-havan*, «curat», și *pathi*, «cărare» (cf. Minns, *o. c.*, p. 39): astfel forma dela Histria e chiar mai credincioasă originii decât cea din Scythia¹⁾).

Să cercetăm acum și pe celalt tovarăș: *KaXafiaîog*, și pe urmă să încercăm a ne pronunța în privința rostului amândurora la Histria.

Lăsând la o parte terminația *aîog*, credem că în restul *KaAafi-* avem două rădăcini: *%aX(a)-* și *-a/3-* (resp. *-art-*). În adevăr, ambele rădăcini ne sunt cunoscute din alte numiri geografice din părțile noastre. În Bisaltia, lângă Chalcidice, găsim, nu departe de *Argilon*, localitatea *KăXaqvog* (Procopius) sau *KdXaova* (Ștefan Byzantinul), iar pe coasta bithynică

¹⁾ Traducerea numelui acestui râu, «drum curat», amintește vorba poeziei populare: «Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere».

avem râul *KăXfjg*, *-r\Xog*, sau *KăXr)£*, *-ijxog*. Tomaschek (o. c, II 2, 84 și 100) observă că, în *aaXa-*, avem rădăcina *gal*, «a fi negru», *kdla-*, care în sanscrit înseamnă «negru». De altă parte avem în Scythia Minor localitatea *ZăZdcma*, ortografiată și *ZăXdafia*, a cărei primă parte, *taXâ-*, înseamnă, ca în neopersană, zendică și sanscrită, «galben» (a doua explicare a lui Tomaschek pentru această rădăcină, cu ajutorul lituanei, ossetei și zendei, ca «rece», nu e nici ea imposibilă și duce de altfel la aceleași concluzii), iar rădăcina din urmă, *-cur-*, *-a/?-*, nu are decât o singură explicare, și anume, tot iraniană, ca în neopersană *zard-âb*, «apă galbenă» (v. toate citatele la Tomaschek II 2, 77). Deci *kal-ab-*, «apă neagră»¹⁾. E drept că rădăcina *ap-* se întâmpină și în Boeotia, în *Meaoămov oQog* (adică *fi00-jvotdfMov*), unde însă avem *ap-* pentru *vedu* (*ftedv*) phryg. «apă» (cf. și Kretschmer, p. 225), și în Banat la râul *'Aaog*, *Apo*, Carasul de azi (de sigur nu și în numele de localitate *Apulum*, cum crede Tomaschek, căci acest nume e propriu zis *Appulum* și stă în legătură cu numele de popor *Appuli*: conf. *Consolatio ad Liviam*, Băhrens, P. L. M. I p. 97 sq., v. 387 sqq., având probabil un alt radical): Tomaschek II 2, 91 sq. Dar cum cuvântul clasic thracic pentru apă e *zura* (*zora*) (Tomaschek II 2, 98, 78, 76), iar dacic *zara*, *zera*, *sara* (ibid, 77, 79), sunt înclinat a crede că rădăcina *ap-*, resp. *ab-* (ca în neopersană) e iraniană, iar nu thracă. Cum și rădăcina *kala-* își găsește lămurire nu într'o rădăcină phrygo-armeană (thracic), ci într'una sanscrită (arie), îmi pare firesc a socoti atât numele *Zaldapa*, *Zaldaba*, cât și rădăcinile unite *Cal-ab-aeus*, drept iraniene, adică scythe. Cu atât mai mult, cu cât, chiar ca așezare a lor în Scythia Minor, ele invită la o atare interpretare. (Vezi de altfel asupra relațiilor thrako-iraniene și asupra numelor iraniene la Thraci, și Kretschmer, o. c, p. 214—16).

La data însă, când apar în documente [*Ajsampaivos*, *Calabaios* și *Zaldapa*, în părțile acelea nu e nici un Scit. Și, din timpuri străvechi, ni se vorbește aici de Geți și de alți Thraci. Enclave scytho-sarmate (ambele iraniene) au fost însă destule

¹⁾ Deci o «Cerna-Voda» scythică, în ținut histrian.

în Scythia Minor. Cu cele trei nume putem localiza două vechi insule iraniene, una lângă Histria, alta la Sudest de *Durostorum*. Topirea Sciților între Thraci nu a desființat numele date locurilor de cei dintâiu, ci Thracii le-au adoptat și le-au păstrat până târziu, pentru a le trece apoi întocmai Romanilor lui Traian.

Am avea astfel câștigate pentru onomastica fluvială a Scythiei Mici încă două nume scite, [*Ajsampaivos* și *Kalabaios*, care să ne atragă continuu luarea aminte asupra complicației problemelor de acest fel la Dunărea de jos, în regiunile thrace, și apoi thraco-romane.

II.

Când au venit Grecii în Vestul și Nordul Mării Negre, prin secolul VII a. Chr., ei au numit coloniile lor, în general după numele indigene ale marilor râuri, la gura cărora le așezau, *Tyras*, după *Tyras*, *Istria*, după *Istros*. Dar aceste nume (poate chiar *Borysthenes* și *Hypanis*: cf. Minns, p. 38) nu sunt iraniene, adică nici scythice, nici sarmatice. Când Herodot a călătorit în secolul al V-lea prin aceste locuri, el a completat știrile așa de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape. Toate râurile mai mari din Dacia Scythică și-au căpătat denumiri în lumea greacă. Dela Nistru până la Argeș și Dunăre nici unul însă dintre numele dela Herodot nu s'a păstrat întocmai până azi; unele au dispărut cu totul, iar altele ni s'au păstrat într'o formă mult deosebită de a lui Herodot și care nu are nimic de-a face cu o eventuală evoluție pur daco-romană, deci romanică, a lor.

Cum se explică acest fenomen? Să analizăm pe rând numele acestor râuri, începând cu *Tyras* și sfârșind cu *Istros*.

Dar înainte de aceasta trei observații.

întâia. Transcrierile grecești ale numelor de râuri din Dacia scitică sunt neexacte. Ele elenizează o pronunțare pe care nu o puteau prinde și reda exact. Sunetul getic pe care Grecii îl redau cu *v* în *Tyras*, *Pyretos*, e, ca și în numele regelui dac Byrebistas (transcris și Boirebistas) la Strabo, iar în inscr. dela Dionysopolis încă și Byrabeistas: *Kalinka*, *Antike*

Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, r. 33 = Dittenberger, *Syll. inscr. Gr.* 342, din a. 48 a. Chr.; cf. p. forma *BvoefilGTaq* și inscr. din Mesambria, la Kalinka, nr. 227), un « de o nuanță specială, neexistentă în grecește, poate ceva ca *â* al nostru, pe care d. p. Germanii nu-l pot pronunța decât ca *y* sau ca *u*. (Asupra lui *v=oi=ov=u* în thracica v. și observațiile lui Kretschmer, *o. c.*, p. 226-8). Deasemenea numele 'OQdtjOOog dela Herodot este o falsă redare a originalului *'Agyeaog sau *'AQyioaog, precum vom cerca a demonstra mai jos. *Tiâoavvog* (accentuat și *Tiâoavvog*) e iarăși o transcriere aproximativă a sunetului inițial *c* și a grupei de sunete *hț* (Tomaschek, *o. c.* II 2 p. 98), mult diferite de *vt* grecesc. Toate aceste amănunte sunt însemnate pentru stabilirea continuității numelor dela Geții până azi.

În al doilea rând, este evident că unele nume, pe care le regăsim în românește aproape ca în vremea veche, nu le avem în totdeauna pe calea directă, dacoromână, ci cu modificări care provin din trecerea lor întâiu prin graiul altor popoare conlocuitoare: Slavi, Pecenegi, Cumani, etc. Și dimpotrivă, a'tele, pentru care în izvoarele vremii vechi avem denumiri altfel compuse ori transcrise, sunt totuși o moștenire directă dacică, prin Daco-Romani, pe calea celei mai stricte continuități.

În sfârșit, coexistența geto-scitică și geto-sarmatică, apoi daco-romano-slavă, apoi romano-slavo-turanică, pe același teritoriu, a pricinuit o denumire nu numai dublă, ei adesea chiar multiplă, pentru diferitele râuri, cari erau simultan chemate diferit de popoarele diverse care locuiau lângă ele. Cu timpul au biruit, potrivit cu deplasările etnografice respective, ici numele scit ori sarmat, dincolo numele thrac, iar alături numele nou, slav, — precum vom vedea în cele ce urmează.

A. *Nistrul*. Grecii au găsit în sec. al VH-lea înainte de Hr. la gura Nistrului, un popor care numiă acest fluviu *Tyras*. Ei au luat numele, și, după apă, au chemat și colonia așezată la vărsarea râului în Mare. Acest nume indigen a căpătat până azi cele mai neașteptate etimologii. Lubor Niederle, în

ale sale *Slovanske Starozitnosti* I 1, Praga 1902, p. 156, n. 2, citează o întreagă serie: din slavică (Safafik și alții), din feniciană (Eichwald), din finică (Lambin), din iraniana scythică (Mullenhof), din dacică (Tomaschek). De adăogat la acestea etimologia sarmatică (*tura*, nedemonstrată) a lui Sobolevskij, care socotește atât tema *tura* cât și tema *stru*, completată de el *istru* (în *Dana-istru*, și firește și în *"Iargog*), și nu mai puțin tema *ipr* (în *Dana-ipr*), drept «sarmatice» (*Archiv für Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 244, n. 1, p. 243 și p. 241). Din toate aceste etimologii aceea care se poate susține mai ușor e cea a lui Tomaschek: în adevăr la venirea Grecilor în Pont și mult timp după aceea, la gura Nistrului erau Geții. E firesc să ne gândim deci înainte de orice la o etimologie thracă. În sprijinul ei, ar veni, afară de thracicul *Turesis*, citat de Tomaschek (II 2, 98 și 38), încă numele de localități *Tyrida*, *Tvoo-dița* (probabile și *Ti)Qeipog-Tirepsutn*, localitate carpică în basinul Tyrasului, *TvQt-atata*, *Tvgiaoa*, toate thrace (v. la Tomaschek, *o. c.*, lista dela pag. 75), indicând rădăcina *tver*, *tur*- «a cuprinde, a ține strâns» (cf. și skr. *tura*, *turâna*, *tvarâna*, *turna*), iar *tura* dacică însemnând «năvalnic, furtunos» (p. 102). Procopius, *De aedif.* IV, 4, ed. Haury, p. 121, 35, enumera, în părțile Serdicei, localitatea *Tougog*, care, poate, conține aceeași rădăcină. Dar Nistrul trecea în cursul lui superior prin ținuturi sarmato-scythe. Acești Iranieni îl numeau cu un radical străvechiu, foarte răspândit la ei, *Dan-*, *Dana-stru* (cf. Minns, *o. c.*, p. 38 cu Tomaschek II 2, 98), sau, cum argumentează Sobolevskij (*l. c.*) *Dana-istru*) transcris pe grecește *AâvadtQig*, iar pe latinește *Danaster*. Prezența neamurilor germanice la gurile Dunării încă dinainte de Hristos și în special a Goților, de pe la 200 p. Chr., aduce un nume nou, germanic, Nistrului, *Agalingus* (poate gotic: cf. Tomaschek, II 2, 99), care e singurul cunoscut Tabulei Peutingeriene (sec. II prima formă, sec. IV ultima) (v. Miller, *Itineraria Romana*, p. 597). Totuși atât Ammianus Mircellinus (c. a. 365 p. Chr.), cât și Iordanes nu cunosc decât numele iranian *Danastris*. Slavii pri-

mese și ei acest nume sarmatic, schimbându-i pronunțarea după spiritul limbei lor: Dunâ-i-stru. La rândul lor Românii, luându-l dela Slavi, au trebuit să-l pronunțe, firește, așa fel că prima rădăcină pur iraniană, *dana*, este ca și desființată și rămâne clară numai cea de-a doua, *-(i)stru*, care e străvechea formă indoeuropeană, comună Thracilor și Phrygilor, ca și Slavilor, Germanilor, Leților, etc. Dar această de-a două rădăcină e numai un determinativ la prima: ea înseamnă, în thracica, slavă, germană, «curent», «curs», «râu». Ea este anexată la rădăcina iraniană *dana-* (însemnând iarăși «râu»), pe care o mai găsim tot autentică (nu cu schimbarea slavică, ori de alt fel, a primului a în o sau u), în *Danapris* (Sobolevskij l. c, p. 242, desface *Dana-ipr* și compară râul *Ibr* din Volhynia) și în *Tanais* (transcrierea greaca a iranianului *Danais*: nume identic cu al Dunărei, *Dana(v)is*, cum observă cu dreptate și Sobolevsky l. c, p. 243), dar cu alte determinative în a doua parte a lor: la *Dana-pris*, având rădăcina *pere-*, *pru*, pe care o regăsim în *Prut* (vezi mai jos) *), iar la *Dana-is* (în Tabula Peutingeriana și o formă *Tana-sis!*: Miller, *It. Rom.*, p. 598; cf. mai jos, la Dunăre, forma *Danusis*) un sufix destul de comun. — Stabilim deci că este vorba la alcătuirea numelui Nistrului de o primă fixare, ante-slavă, poate și sub influență thracica, — întru cât ei se află până la Nipru (*Dana-pru*),— și care creează pe *Dana-~~l~~-stru*, sau, cum propune Sobolevskij, *Dana-~~f~~-istru*, ceea ce e același lucru, ca etimologie antică, dar încă mai apropiat etimologiei slave. Numele fiind astfel răspândit și la Sarmați și Sciți și la Thracii nordici (*Tura* dacicul fiind probabil ceva local, ca și *Agalingus* goticul), el trece dela aceia la Slavi, iar dela aceștia, prin forma lor, la noi.

B. *Prutul*. Herodot spune singur (IV 48) că numele indigen al Prutului e *Ilogava* și că numele de *IlvQevdg* îi este dat de Greci, — că este un râu care, ca și celelalte patru ce se mai varsă în Dunărea de jos, *Tiagavxog*, *'Agagog*, *Ndnagig* și *'OgârjOGog*, curge prin ținut scythic și-și trage numele dela Sciți:

*) Sobolevskij zice *ipru*, dând exemplul râului *Ibr*. Ca și pentru *istru*, *i* dela început nu schimbă nimic în ce privește originea radicalului.

tot xs Hxv'&ai Ilogaxa xakeovat. Totuș, învățații, văzând deosebirea dintre *Porata* și *Prut* au socotit că trebuie să dea numelui actual alte etimologii. Niederle, o. c, I 1, p. 154, n. 2, le-a strâns pe toate cele de până la el: din thracicul (ipotetic!) *perua*, *pereu*, «râu» (Safarik), din iranianul *pâr-tia*, umplea», *paurva* «bogat» (Mullenhoff), din grecescul *nogog*, germ. *furth* «vad» (Rawlinson), din *pera*, *pru*, skr. *pru-th* («spruhen») (Tomaschek), în sfârșit chiar din slavică. Cred că origina iraniană a numelui Prutului nu se poate pune la îndoială după etimologia așa de suggestivă dată de Sobolevskij (l. c, pag. 241): *pâr-auta(h)*, în care am avea rădăcina ir. *par* (dată și de Mullenhoff) + răd. avestică *aodha*, «ape», vechiu indic *odatl*, «izvorând», «învăluindu-se», deci «râu bogat în ape, în valuri». De altă parte forma pecenegă a numelui acestui râu reproduce destul de credincios pe cea scythică: *Bougdx* dela Constantin Porphyrogenitul (*de adm. imp.*, 42, Bonn p. 179, 20) este tocmai *Ilogdxa*, accentuat probabil mai exact decât tradiționalul *Ilogaxa*. Cât privește transformarea lui *o* în *ii*, (fenomen comun la Thraci, ca și la Slavi), o regăsim în *Donavi*, Dunâv, Diinâj (vezi mai jos, la etimologia numelui *Dunărei*). Dar nici din forma scythică, nici din cea greacă*), nici din cea pecenegă, nu poate ieși forma *Prut* de azi. Trebuie deci să căutăm un corespondent thracic, ori de alt fel, al rădăcinei iraniene, perfect asigurate prin celelalte nume vechi ale râului, și coexistând cu ea încă din timpul geto-scit. Acest corespondent este *pru-*, rădăcină pe care o găsim în sanscrită chiar cu forma derivată *pru-th-*, «a sări», «a izbucni», «a scânteia», «a stropi», «a stropși» (cf. Tomaschek II 2, 95, care dă numai ipotetic această bază) și pe care o regăsim în compoziția *Dana-pris*, *Dana-ipru*, *Dun'k-pră*, mai înainte citate. Așa stând lucrurile, este clar că alătura de forma sau de pronunțarea scythică (r. sarmatică), luată și de

*) Dacă *Piretenses* din Moesia Inferior, pe care îi găsim acolo cu un *Emporium Pirensium* (CIL. III 12415 și 124*7) sunt a se interpreta ca *Pyretenses* așezați aici în urma vre-unei transplantări de *Transdanuviani* (în acest caz din regiunile Prutului, *Pyretos*), cum a fost aceea așa de importantă a lui Plautius Aelianus pe la 52 d. Hr. (v. CIL. XIV 3608: *plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum.....trans duxit* și cf. *Histria* IV p. 567), e o întrebare la care nu se poate răspunde cu hotărîre, da sau ba.

Pecenegi, poate prin Slavi, a trebuit să existe o altă formă sau pronunțare, care ne vine direct din antichitate și care nu poate fi decât thracica. Un atare paralelism nu este de fel paradoxal, dacă ne gândim la atingerile dintre iraniana și thracica, în vocalism, consonantism și chiar în lexic (v. Kretschmer, *o. c.*, p. 209, 229, 239, 238, 168 sq. etc). În adevăr rădăcina *pru-* nu ne este necunoscută în ținutul thracic. În afară de numele diferiților prinți bithynici *Ilgovoiag*, avem toponimicele *Ilgovoiăg* și *Ilgovoa* cu respectivele etnice *Ilgovoielg* și *Ilgovoașig*, a căror bază (vezi Tomaschek, II 2, 22) e, evident, *pru*, din *preu-*, în formele derivate *preu-th*, sanscrit *pruth*, și *preu-s*, sanscrit *prus*, astfel în cât eventual chiar *Prusias*, numele propriu, ar putea fi interpretat ca un primitiv *Pruthias* sau *Prusias* (Tomaschek, *l. c.*). Prutul fiind mult mai adânc în teritoriu dacic, decât Nistrul, această persistență a pronunției primitiv thracice (a unei forme probabil iraniene), nu e nenaturală. Dar ea nu e nici izolată. Vom avea imediat ocazia să mai constatăm și altele. Destul să fixăm acum că ea ne este chiar documentată de Constantin Porphyrogenitul, *de adm. imp.*, 38, Bonn p. 171, 12: *Boovvog*, alături de cealaltă, pecenegă, *Bovqât*. Grecii dela Bizanț o aveau pe a lor prin Unguri dela Thraci, Pecenegii pe a lor prin Slavi dela Sarmați.

C. *Șiretul*. Autorii antici ne păstrează trei forme pentru numele acestui râu: *Tiagavrog* (Herod. IV 48), *Isgaog* (Ptolemaeus III 8, 2) și *Gerasus* (Amm. Marc. XXXI 3, 7). Toate trei sunt transcrieri destul de corecte ale unuia și aceluiaș nume scitic: Carafiț (râul «repede») (cf. și Niederle, *o. c.* I i, p. 155, n. 1, după Mullenhoff, D. A., III 163, — fără însă a lua poziție pentru numele scitic, propus de Tomaschek, II 2, 98) — cu deosebirea că pe vremea lui Ptolemaeus fi dinaintea lui *ț* dispăruse, ca în atâtea alte cazuri de pronunțare provincială romană, chiar a vorbelor latine (cf. CIL. III pag. 2572, unde, special pentru terminația *ens* și pentru *n* înainte de *s* și *t* sunt un număr foarte mare de exemple). Dar din această pronunțare, a cărei ultimă formă dela Ammian, deci spre sfârșitul secolului al IV-lea, *Gerasus*, ne arată

continuitatea pronunțării scitice, nu puteau rezulta formele pe care le găsim la Constantin Porphyrogenitul (*2agâT* peceneg, *2sQszog* ungaro-byzantin: *de adm. imp.* c. 42, Bonn, p. 179, 20 și c. 38, Bonn, p. 171, 13). Cum se explică acest fenomen, că, în loc să avem din *Gerasus* o formă analoagă cu cea a Mureșului ori Argșului ori Crișului (*MoQrjOr*)*g*, *TifirjGrjg*, *Kqiaog* la Porphyrogenitul, *de adm. imp.* c. 40, Bonn 174, 6-7; *Argesis*, vezi mai jos) d. p. Geraș, sau Gereș, am avut o formă așa de arhaică, precum e forma *Seret* r. *Șiret*. Cred că nu e nevoie să accentuez mai mult analogia cu cealaltă formă arhaică păstrată, pentru *Prut*. Ori, dacă urmărim toponimicele thrace, găsim rădăcina care să fi menținut o pronunțare specific thracica, alături de cea scitică, a numelui *Șiretul*. Avem localitatea *2ioig* lângă lacul *Prasias*, cu variantele *Sirae*, *21QQ<X*, byzantin *2SQQCU*, azi *Seres*, precum avem tribul *2igeg* lângă *Ergene* (anticul *Erginias*) în legătură cu rădăcinile thraco-armene *ser*, *sirel* (iubire): v. materialul la Tomaschek (II 2, 82, cf. 42). În sfârșit avem — ceea ce e deosebit de important — chiar forma *Segstog* pentru o localitate din Dardania, la Procopius (*de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), care știm că ne-a păstrat o mulțime de forme autentice thraco-dacice. Sunt înclinat deci a crede că avem și aici o persistență thracica paralelă cu cea scythică, dar în acest caz biruitoare asupra acesteia chiar la popoarele străine, așa fel ca formele pecenege dela Porphyrogenitul să reprezinte o firească reproducere a pronunției străvechi thrace, moștenite și de noi și de Slavi, iar nu o prelucrare originală și ciudată a formai scythice păstrate încă la Aramianus¹⁾. *Șiretul* fiind și mai adânc decât *Prutul* în teritoriu dacic, lucrul pare firesc, iar dispariția formei iraniene la sfârșitul secolului al IV-lea, când dispar și Sarmații — Iranienii, cari o conservau — din izvoarele epigrafice și literare, se arată iarăși firească.

D. *Buzeul*. Nu avem decât un singur document asupra vechimei numelui acestui râu, povestirea din actele Sfinților

¹⁾ Asupra sufixului *-ta*, *-te*, *-tos*, nu mai insist, el fiind suficient de frequent în toponimia thracă.

privitoare la Saba «Goticul», care, în ziua de 12 April 372, a fost înecat în râul *Movasog*, de agenții executori ai persecuției lui Athanarich împotriva Creștinilor din regatul său. Din fericire știrile cu privire la Saba sunt contemporane, autentice și bogate, astfel că nici o îndoială nu poate fi asupra localizării pe hartă a râului de care vorbesc *Acta SS.* (Vezi tot materialul în cartea mea *Contr. la ist. creșt. daco-roman*, p. 156 și urm). Este vorba de *Bovasog*, transcris *Movcseog* în loc de *Mjtovcfeog*. Niederle (o. c, II 1, p. 30) acceptă și el această identitate *Movoeog* = Buzeul. Kretschmer, *Einleitung*, p.236, relevă fenomenul de consonantism, foarte important în thracică, al schimbului între m și b: *Museos* putea fi, deci, eventual, chiar pronunțare reală thracică alături de *Buseos*. Cu dreptate cuprinde dară Tomaschek acest nume în lista toponimicelor thrace, propunându-i chiar rădăcina, ipotetică, bhug- «a îndoii» (II 2, 95). Cred însă că Tomaschek greșește lăsând acest nume izolat în mijlocul toponimiei thrace și nefăcând apropierile imperioase care urmează. În adevăr rădăcina *buz-* sau *buza* este foarte bine reprezentată în onomastica thracă, de care toponimia firește nu se poate despărți. Avem numele de persoane *Buțag*, *Btițrjg* și *Buțog* din vremiile cele mai vechi: Pausanias V 10, 3, pomenește ca întemeetor al Byzanțului pe un *Btițag* 6 *Qoăyuyg fiaaiXevg*, (cf. Tomaschek II 2 16). De altă parte numele *BovQrjg* și *Bovoăg*, probabil ca numebessice, apar în mare număr până la sfârșitul secolului al VI-lea în ținutul thracic din dreapta Dunării. Nu mai puțin, avem, ca ethnonicon, cunoscuți *Bvtrjvoî* și *Bovțatoi* (cf. pentru material Tomaschek, p. 17). Este limpede că forma *Bovtieog*, sau mai exact *Bovțeoq*¹⁾, reprezintă forma autentică getică a numelui acestui râu, păstrat întocmai, și foarte probabil fără nici un intermediar străin, la poporul nostru până astăzi.

E. *Argeșid*. Herodot (IV 48) înșirând numele de râuri daco-scythice, care se varsă în Dunăre, pomenește și un

¹⁾ De o eventuală pronunțare a lui /S în vremea târzie romană și byzantină ca v, nu avem a ne împiedica aici: întâiu pentru că la Thraci nu se întâmplă aceeași schimbare, și al doilea pentru că chiar la Greci, diferitele nume thrace începând cu fi, ne sunt păstrate și în transcrierea latină, cu b, în inscripții ori la autori latini, așa că pronunția lor thracică ne este asigurată.

'OqdriGGog. Toată lumea a zis: *Ordessus* = Argeșul (cf. și Niederle, o. c, II 1, p. 30 și harta dela pag. 32). Tomaschek (II 2, 94) nu face aceeași identificare, ci notează că acest nume e propriu zis asemănător cu acela al unei așezări cariano-miiesiene pomenite la Marea Neagră, la E de Tyras (Ptolemaeus). Aspectul numelui e în adevăr «carian», dar așezarea la care face aluzie Tomaschek, fără a cită nici un izvor, cred că e mai mult o confuzie a lui Plinius, după care s'a luat și Arrian. Tomaschek de altfel nu trage nici un fel de concluzie și nu se pronunță asupra formei *'OgârjOGog*. Ori este evident că această formă trebuie considerată împreună cu *'OdrjGGog*, *2aX[Avd7]Go6g*, și toate celelalte toponimice cu sfârșitul în -crede, care se mai întâlnesc în teritoriu greco-thrac. Kretschmer, o. c, p. 405, e de părere, că eventual aceste forme ar putea fi și indogermanice, în vreme ce Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, p. 79 (cf. Kretschmer, o. c, p. 291 și 405 cu p. 193 n. 2) le consideră drept preindo-germanice. Părerea lui Pauli a prevalat: unitatea de viață thraco-phrygă din mileniul al lî-lea a. Chr., în tot ținutul dintre Dunăre și Halys, a fost la fel în timpurile anterioare¹⁾. — Care e însă atunci adevăratul nume antic al Argeșului, pe care Herodot îl va fi auzit fals — el care era din părțile Cariei — ca un nume «carian»?

La Mysii din Asia Mică, deci în ținut pur thrac, Hierocles ne-a păstrat în si său Synecdemus numele de localitate **ÂQytta*. În Tabula Peutingeriană numele localității e transcris *Argesis*. Am citat întâiu pe Hierocles, fiindcă Tabula deși mai veche, are multe greșeli de copisti. Cele două forme se susțin una pe alta și arată în aceeași vreme încotro avem a căută forma imediat anterioară celei românești. În adevăr, precum ne-a ajutat Constantin Porphyrogenitul la explicarea numelui Șiretului si tot el ne dă si formele asâ de evident protoromânești *MoQffGrjg* pentru Mureș (care, firește, nu vine direct nici din Maris, nici din vreun Marisia ori *MăgiGog*

¹⁾ Toponomastica preindogermanică servește acum la o clarificare a stratificării popoarelor în Sud-Estul Europei și în Asia Mică și a fost întâiu științific tratată și pusă în valoare de Pauli (o. c.) și Kretschmer (o. c, p. 188, 193, 290 sqq., 3" sqq-357 sqq. 377 și 4" S)-

oarecare, ci are cu totul altă evoluție, de care, poate ne vom ocupa altă dată), *TipJjaiqg* pentru Timiș, *Kglooq* (cf. aici și *Cresia*, *Crisia* dela Iordanes și Geogr. Rav.) pentru Criș — tot sșă el ne ajută, indirect, să căutăm în forma *Argesis* ori *Argisis* pe cea din care a derivat imediat cea de azi. In adevăr, afară de exemplul din Mysia, pentru rădăcina thracica adevărată a numelui Argeșului, mai avem și alte pilde. In Bisaltia avem localitatea *ÂQyikog*, care după glossa lui Hesychius *ăoyiXog-XEvnoyeiog*, ar fi «Alba», iar pentru râu, «râul alb» (Tomaschek II 2, 54 cu II 1, 4). In Thracia avem râul și castelul **Agțog*, eventual cu aceeași rădăcină *arg-* «a fi luminos, a străluci» (ibid. II 2, 92). Apoi, în Pelasgiotis, la NV de Larisa, în ținutul de pătrundere thracica, Strebo pomenește străvechea așezare myceniană *'Agytaaa*, lângă râul Peneu, și care pe vremea lui se chema *'Agyou^a* (C. 439 și 440). In sfârșit exemplul hotărîtor ne este dat epigrafic în vestita inscripție a lui Burebista, dela Dionysopolis (Kalinka nr. 95 = Dittenberger, *Syll.* nr. 342): localitatea *Arci-dava* din Banat, care la Ptolemaeus e ortografiată *'Aoyida'va*, apare în inscripție (a se ceti pe fotografia dela Kalinka, unde se vede perfect tot cuvântul) tot cu *y*, adică *'AQye-daflov*. Deci *AqyE-atg* ori *'Aqye-6ig*. In ce privește sufixele general thracice -*ġa* (Tomaschek II 2, 6i), -*C/tq* (II 2, 63 și 53), resp. -*100a* (II 2, 55), -*toog* (II 2, 53), cred iarșă că nu e nevoie să le mai avem aici special în vedere, când sufixul -*oig*, el însuși, ne este deasemenea documentat, prin *TiȘiOig* (dela Herodot IV 49), ori *Ildvvaig* (Tomaschek II 2, 94 sq.), ori *Alțioig* (ibid. 53), ori chiar *Aăvovaig* (vezi mai jos). Clarificată astfel și originea, de astă dată pur dacică, a numelui râului Argeș și legătura strânsă între forma originală și cea românească, sunt încă și mai mult dispus să cred, că n'a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece dela *Arge-sis*, la *Argeș*.

Dar această concluzie cu privire la transmisiunea directă și continuitatea formală invariabilă a numelui *Argeș* e confirmată indiscutabil cu ajutorul iui Ptolemaeus, Procopius și, iarși, Constantin Porphyrogenitul, deoparte, cu ajutorul toponimiei armene actuale de alta. Se știe azi că limbele thracă,

phrygă și armeană alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice. Ptolemaeus cunoaște în Armenia Maior lacul *Arsesa* (*f*)-*AQar\aaXifivrj* (V12,3) și regiunea *Arsesa* (*fi Agorjoa %6)Qa*) (V 12, 6). Porphyrogenitul, vorbind în cap. 44 din *de adm. imp.* de țara *Apachunes* și de orașele ei, citează de repetate ori orașul *"Agțeg*, ortografiat odată (ed. Bonn, p. 191, 22) și *ÂQOEg*. Lacul e lacul *Van* de azi în prelungirea lui băltoasă nord-vestică, — orașul și regiunea sunt la nordul lacului Van și numele vechiu s'a păstrat: *Argiș*. E, firește, străvechiul toponimic thraco-phrygo-armean, având rădăcina *arg-*, mai sus studiată, și care de fapt se pronunța încă de atunci, ca și azi, *arg*. Această rădăcină se întâmpină deopotrivă în Armenia vestică și în cea răsăriteană, spre lacul Van. In apropiere de *Caesarea*, oraș în Armenia apuseană, Fr. Spiegel notează în a sa *Erânische Alttertumskunde I*, Leipzig, 1871, p. 185, muntele *Argaeus*, care azi se cheamă *Argiș-dâgh*, adică exact numele *Argeș* păstrat din vechime până azi. De altă parte orașul *"Agțeg*, pomenit de Porphyrogenitul la lacul Van, la Apus de orașul Pergri, îi e cunoscut și geografului orientalist Saint-Martin, care în ale sale *Memoires historiques et geographiques sur VArmenie I*, Paris, 1818, îl și identifica cu *Arses*, *Ardzes* dela Porphyrogenitul, sub numele contemporan de *Ardjesch*, în țara K'hadjperuni, cantonul *Ardjișa govid*. Saint-Martin notează că localitatea are și o fortăreață și că Syrienii numesc orașul și cetatea *Argysch*, iar Arabii *Ardjysch*, ceea ce revine la acelaș *Argeș* bine cunoscut. Deasemenea Saint-Martin mai relevă că țara *Arsesa* pomenită de Ptolemaeus se vede a corespunde ca teritoriu tocmai ținutului orașului *Argeș* din *Khadjperuni*. De altfel Kiepert în al său *Atlas Antiquus*, harta IV și indicele numelor a înregistrat fără nici o rezervă aceste identificări: lacul și orașul *Arsesa = Ardjisch-xA* de azi¹⁾.

i) Ca simplu document notez aici că Weigand în studiul sau *f*

nische Sprache, Leipzig 1921, P- 7° și urm., dă Argeșului * ^ ^ . ^ J u i (p. ..), Buzăului (p. 80) una bulgarc-maghiară, Prutului una ruteana ca și Nistrului (p. 89 și 92), iar Șiretului ar dori să-i dea o origine maghiara, dar nu are decât un argument comic, și renunță. Nici una din etimologiile de mai sus nu este, justificare filologică, serios prezentată.

Dar numele se întâlnește și pentru persoane, la Thracii din Balcani în secolul al VI-lea d. Hr. Procopius în *beli. Gotth.* II 2, ed. Bonn, voi. II, p. 151, ¹⁴⁾ pomeneste printre Thracii (Bessii) din armata lui Belisarius pe un *Kovvāg* (vezi un altul la Histria: *Histria* IV, p. 595 sq.) și pe un *"Agtyg*, despre vitejia căroră înșiră adevărate minuni.

Argeșul românesc este deci străvechiu thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvântului a rămas aceeași.

F. *Dunărea*. In nici o limbă europeană, veche, sau nouă, numele râului nostru părinte, așa de strâns legat de întreaga noastră dezvoltare istorică și atât de cântat de poezia populară, nu apare la fel ca în românește. Grecii și Romanii au avut alt nume. Germanii, Maghiarii, Slavii, au azi alte nume. Iar cât privește pe strămoșii direct interesați și vecinii lor, adică Thracii și Scythii, respective Sarmații, din actuala pustă ungară, ei par a fi avut iarăși nume speciale, diferite de cel românesc. Să cercăm dară, pe un plan mai larg, în capitolul ce urmează, a lămurii, pe cât e posibil, origina numelui Dunării.

III.

Romanii au putut cunoaște Dunărea atât prin Rhaetia și Noricum, cât și prin Pannonia. Ei i-au dat numele pe care l-au găsit la locuitorii riverani din Austria și Ungaria actuală. Prima mențiune a acestui nume e destul de târzie: la Caesar, care cum știm voia să se coboare și spre Dunărea mijlocie, spre a supune pe Dacii lui Burebista, cari ajunseseră foarte primejdioși pentru întreaga stăpânire romană în peninsula balcanică. Caesar îi zice Dunării *Danuvius* (*beli. Gali.* VI 25). După el îi vor zice și Latinii și Grecii la fel, din ce în ce mai frecvent, înlocuind tot mai mult străvechiul nume dat de Greci — după Thracii sudici — *largog* (de unde, latinizat *Hister*), încă delă Hesiod (sec. VII a. Chr.). Geografii antici, cari știau că ambele nume se bazează pe o realitate, întru cât de fapt în cursul de sus fluviul era numit de riverani *Danuvius*, iar în cel de jos *Istros*, au cercat să

fixeze punctul precis unde râul își schimbă numele, natural fără a reuși în această întreprindere, întru cât de fapt râul avea în cursul mediu și alte nume, real întrebuințate, precum vom vedea mai jos. Brandis, în articolul său *Danuvius* la Pauly-Wissowa IV 2103 sqq., a strâns în privința acestor chestiuni antiquarico-geografice un oarecare material destul de însemnat. Mult mai complet e însă materialul cules de Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225 sqq. Totuș o interpretare a acestui material lipsește atât la Brandis cât și la Holder.

În adevăr, dela început se pun două chestiuni hotărâtoare: 1) originea, numelui *Danuvius* și 2) adevărata sa pronunțare barbară, cu evoluția ei până la numele modern.

În privința originii¹⁾ Brandis se mărginește să afirme (p. 2105) că azi e general acceptată părerea, că numele *Danuvius* e de origine celtică (din *Danuv-io-s*), Romanii luându-1 dela Celții din Alpii bavarezi și austriaci, respective dela Celții din Illyricum. E adevărat că se găsesc în limba celtică rădăcini care, ca *dānu*, *ddna*, «îndrăzneț», «neînfrânat», ar putea procura o derivație, — dar, după cum observă însuși Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I 1225, numele Dunărei în orice caz nu e originar celtic, ci împrumutat: zicem noi, dela Iranieni și Holder singur compară zd. *danu* «râu», osset. *don*, — ved. *dānu* «ploae», «umezeală». Chiar în thracica Holder relevă tema *danus* (*San-daMis*, *'Am-davog*), pe care o alătură de vechiul indic *dānu* «curgător», «lichid». Brandis uită — probabil — că Celții, ei înșii, nu sunt la Dunăre acasă la ei, ci sunt veniți din Vest și Nord-Vest. De ce adică ar fi dat ei nume nou Dunării la venirea lor, în loc să primească pe cel existent dinainte? Căci după cum am notat mai înainte, rădăcina *dan-*, *dana-*, în semnificarea clasică de fluviu, e iraniană, adică sarmatică, respective scythică. Ori Sarmații pe vremea lui Caesar sunt și ei la Dunărea mijlocie, în marea câmpie ungară și în munții Slovaciei actuale. Nimic nu împiedecă să admitem,

Cf. și Niederle, *o. c.* I i, p. 19, n. 3, iar asupra numelui Dunării la Slavi, ajuns indirect, prin neamurile germanice ori celtice, vezi întreaga discuție din punct de vedere slav, p. 17 și urm. Cf. și II 1, p. 169, unde Niederle susține că încă din sec. II Slavii începând a se coborî spre Dunăre i-au cunoscut numele dela diferiții Germani de aici.

că, chiar transmis prin Celți, numele roman al Dunării ar fi, totuș, de origine sarmatică. El ar intra atunci în marea familie iraniană, împreună cu Donul, Niprul, Nistrul, Prutul și Șiretul.

În ce privește pronunțarea avem o mulțime de citate antice, culese atât de Holder (*o. c.* I 1225 *qq-) și de Brandis (p. 2103), cari ne arată că *Danuvius*, transcris grecește *Aavoij* (Σιοξ, este o formă latină vestică, pe când de fapt în Orient se pronunța real de localnici *Ddnuvis*, transcris grecește *Advovfiig*. Cum însă *Ddnuvis* putea suna și simplu *Ddnuis* (cf. la Strabo, C. 304 și 314 forma *Aavomoq*), se pare că unii indigeni, prin asimilare cu numele de râuri terminate în *-sis* (vezi mai sus, sub *Argeșul*), Timisis, Morisis, Argesis, îl numeau și *Ddnuis*. În orice caz Brandis nu are dreptate să emendeze fără nici un comentariu glossa dela Ștefan Bizantinul: *Advovfiig* în *Advovciig* în *Aavoi* (Σιοξ) în *Aāvovfliig*. Sigur e, că în părțile nordvestice ale Peninsulei Balcanice se pronunță numele Dunării ca *Ddnuvis*, că adică, rădăcina numelui suna *danu-*, iar nu *duna-*, precum e rădăcina numelor actuale ale fluviului. O dovadă în plus despre aceasta îmi pare a fi și prezența rădăcinii *dan-* în numele de localitate *Aave-de* (Σαι din ținutul Kavetzos, Dacia Mediterranea, la Procopius, *de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 121, 28. Dimpotrivă, în Nordul Dunării era o pronunțare, care anunța pe toate cele actuale, cu vocala *u*, în prima, și vocala «în a doua silabă, accentul rămânând acelaș, pe prima silabă. În adevăr din anii 390—420) avem o mărturie foarte caracteristică la Pseudo-Caesarius din Nazianz, care ne spune că Goții, cari tocmai se aflau încă la Dunăre, îi ziceau *Aovvafttg* și *Aovvavig* (cf. exact formele slave de mai târziu, *Dunâv* și *Dunâj*, precum și cea germană de mai târziu, *Donau*). Pasagiile din Pseudo-Caesarius sună așa (*Dial.* I, 68): *xbv... trag' "EXXrjGi de -IGTQOV, nagă de 'Pcoțialoig Aavotifiiov, aagă de râv&oig*

) Seeck, la Pauly-Wissowa, III, 1300. — Mullenhoff, *Archiv f. Slav. Phil.* I 75, p. 295, o datase tocmai de pe la 525 d. Chr., ba chiar după, firește greșit, căci la această dată Goții nu mai jucau nici un rol în părțile noastre, sediul Visigoților era departe în Vest, iar luptele lor cu Bizantinii nu se mai dădeau la Dunărea moesică.

*Acbvafiw rtgoGayogevotievov; (III 144) nagă de 'LXXvgioZg (în Illyricum!) %ai 'PiJtiavolg (în Dacia ripensis!) roig itagolnoig tot) Idtgov, Aavovfirjg, tragă de Povd'oig Aovvavig (emendat, cu dreptate, din Aovvavtig, de Mullenhoff în *Archiv f. Slav. Phil.*, I, p. 293: articolul său despre Dunăre în germană și slavă) (Migne, *P. Gr.* 38, p. 936 și 1093). Menționând aceste forme, Pseudo-Caesarius nota deci în *Dial.* III 144 forma balcanică obișnuită, *Aavorifirjg*, adică *Aāvovfiig* (cf. Holder, *o. c.* I 1235), adică *Ddnuvis* (Migne, *o. c.* 38 p. 1093), care continuă a fi citată și de Procopius (*de aedif.* IV, 5) în sec. VI, ba chiar și mai târziu.*

Se pune acum întrebarea: era forma cealaltă, pe care am atribuit-o Nordului Dunării¹⁾, o invenție gotică? Ziseseră, ei Dunării pentru întâia dată *Dunavis*, sau *Dunăvis*, sau cumva, ei nu făceau decât să ia dela localnici această formă, care tocmai ni e documentată alături de altele străvechi, ca *Gerasus*, pentru Șiret, *Buseos*, pentru Buzeu, în izvoare quasi-contemporane (căci ne aflăm cu acestea din urmă pe vremea împăratului Iulian, el însuși un scriitor care pomenește Dunărea cu numele tradițional în Sud, de *Ddnuvis*)? — Răspunsul a fost dat cred definitiv de Mullenhoff (D. A.) și Holder (*o. c.*). Goții, la venirea lor în Dacia Scitică posedau un nume pentru Dunăre, și care eră o formație specific germană: din iranianul *Danava* sau *Danavya* (sarmatic *Dănăvi*: după A. Sobolevskij în *Archiv f. Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 243) Celții creaseră al lor *Dăntiv-io-s*, iar Germanii — prin intermediul celtic — *Donavia*, în care din iranian rămăsese numai rădăcina *Dan-Don*, iar pentru rest Germanii adăogaseră o nouă rădăcină, proprie, *awa* (gotic *ahva*), «râu» (cf. Holder, *l. c.* și Mullenhoff, *Arch. f. Sl. Phil.*, I. c.). Goții aveau deci un nume al lor, *Donavi* — pe care însă aici la noi îl pronunțau *Dunavi* — și pe care Slavii l-au moștenit întocmai dela dânșii, cu toaie că au schimbat genul cuvântului, făcându-l masculin: *Dunav*, *Duna*). — Dimpotrivă însă Thracio-Romanii din Illyricum și Dacia Ripensis ziceau

¹⁾ Căci informația din Pseudo-Caesarius e, natural, o parafrază după scrisorile și spusurile lui Caesarius însuși, care pe la 350 eră activ și cunoștea perfect lucrurile dela Dunărea-de-jos (cf. Seeck, la P.-W., III 1300).

contemporan *Aävovfiig* (Pseudo-Caesar. III 144) și Mullenhoff recunoaște că, independent de Goți și anterior lor, există aici o evoluție a numelui, caracteristică regiunii dela Dunărea de jos (*Archiv*, I, p. 294).

Pronunțarea *Dunavi(s)* se arată însă a fi fost ea însăși independentă de Goți și în orice caz anterioară lor. La sosirea lor în Dacia și la gurile Dunării, în sec. III, și apoi la marea lor migrație prin Dada Scitică în sec. IV, ei ar fi trebuit să zică Dunării *Donavi*, așa cum i-au zis neamurile germanice și înainte și după trecerea prin Dacia. Doar Bastarnii fuseseră aici dinainte de Hristos, iar Germanii din Vest erau în contact direct cu Dacii noștri iarăși de sute de ani. În ce privește forma germanică *Donavi*, ea se cristalizase, probabil, cum crede și Holder (*l. c.*, p. 1225) încă dela începutul secolului I a. Chr. în Vest și se răspândise apoi treptat spre Răsărit. — Și totuși Pseudo-Caesarus ne spune repetat că Goții ziceau *Dunavi*, iar nu *Donavi*, cu o pronunțare care anunța pe cea slavă, deși Slavii nu erau încă aici.

Cred că forma cu *u* e nordthracică, sau, mai precis, dacică. Transformarea directă a lui *a* (iranian) în *u* (thracic) nu ne este suficient documentată pe teritoriu pur thracic — ca fenomen de vocalism thraco-dacic¹⁾ — pentru a ne dispensa de ajutorul altor limbi indogermanice în fixarea evoluției rădăcinii iraniene *dana-* la Daci. În adevăr, cum a arătat Kretschmer în a sa *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 226, Thracii nu aveau trecerea dela *5* la *o*, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava*, necesar formării unui *Dunava* thracic. Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui *o* în *u* (Kretschmer, *o. c.*, p. 221, 223, 225, 226) și anume atât a lui *o* cât și a lui *o*. Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării putea să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goților. Dar *Donavi* germanic se schimbă mecanic la Daci în *Dunavi*. Pronunțarea gotică de care ne vorbește Pseudo-Caesarus, ca fiind uzată de Goți în secolul al IV-lea,

trebuia deci să fie de fapt pronunțarea dacică adoptată și de ei, — dar netrecută mai departe celorlalți Germani și părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ținutul Dunării-de-jos, și după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalți Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-*.

Dar mai mult decât atât: Dacii puteau chiar pe calea scito-sarmatică să ajungă la pronunțarea lor. Și poate această cale a fost cea adevărată, întrucât combinarea rădăcinii *dona-* eu sufixul *ris* de care vom vorbi îndată, a trebuit să aibă loc într-o vreme foarte veche, când încă se creau termeni noi pe cale de generație spontană internă. Rădăcina iraniană *dana-* avea și varianta scito-sarmatică *dona* (cf. osset. *don*). Și Germanii și Scito-Sarmații dădeau deci — deopotrivă — Dacilor forma necesară pentru a ajunge la *duna-* dacic.

Fixat acum acest lucru, să vedem ce explicație se poate găsi pentru sufixul-re, care caracterizează astăzi în chip unic numele românesc al *Dunării*, față de toate celelalte limbi europene.

Nu voi face aici istoricul etimologiilor care s'au propus pe rând pentru numele *Dunării*, până la ultimele care căutau în Gallia sau la Volga elemente de lămurire pentru a doua parte a cuvântului acestuia enigmatic. Voi accentua numai un singur lucru: cuvântul e preromânesc și preslavic, deci dacic. În lăuntrul limitei de timp — cel mai târziu — de c. 100 a. Chr. și 100 p. Chr., deci oarecum contemporan cu numele germanic al *Dunării*—care se alcătuia exact la fel: rădăcina străină *don* + sufixul germanic *awa* — a trebuit să se formeze și numele ei dacic: din aceeași rădăcină străină -f- sufixul dacic *ri-s*. Aș atribui chiar — firește, cu totul ipotetic — epocii de expansiune de pe vremea lui Burebista, când Dacii se întind în Vest până la Viena — deci adânc în teritoriu sarmato-celto-germanic — iar în Est până dincolo de Odessa — deci adânc în ținutul scytho-sarmato-germanic — crearea noului cuvânt. Dacă fenomenul s'a petrecut în Dacia transilvană sau în Dacia scitică, e greu de hotărât și de altfel și indiferent. Fapt e, că analogiile pentru noua alcătuire existau și în Răsărit și în Apus, în numele de râuri sau de locuri terminate în *-ri-s*.

¹⁾ N'am avea decât *zara=zura* «apă» (cf. Tomaschek II 2, 102).

Karl Brugmann a arătat în voi. II p. I, din *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (ed. II Strassburg 1906) p. 323 sqq., rolul sufixelor în *r-* și *l-*. Dintre acestea sufixele *-ri-* și *-li-*, care «arată cea mai mare productivitate în vechile limbi italice și slavice» (p. 381 sqq.) sunt atât în vechea indică, în avestică, în lituană, cât și în greacă, în celtică și așa mai departe, active tocmai în formele care ne interesează aici (*ri-s*, *ri-s**). Sensul pe care-l adaugă sufixul, e în general un determinant intensificativ al rădăcinii de bază,— în cazul nostru: *Diina-ri-s*, «râu» prin excelență, râul mai mare decât celelalte (cf. la Brugmann și sensul comparativ, în care conceptul de contrast era pus în asemănare și deosebire de aceste sufixe în *r-* și *l-*, provenite din adverbe cu înțeles local: *l. c.*, p. 323 și 165). În ce privește cantitatea lui *i* din *ri-s*, el nu putea fi decât scurt, ca și în celtică (v. numele de râuri ca *Ligeris*, etc.) în latină (*acris*, *febris*, etc), în slavică, etc, așa în cât trecerea lui *ri-s* în *re* a fost ceva firesc.

Dar aceasta e teorie. Găsim noi de fapt nume de râuri ori de localități în ținutul thraco-scitic, formate cu *ris*, astfel în cât numele Dunării să se prezinte ca ceva obișnuit, iar nu absolut excepțional și enigmatic?

Răspunsul l-am dat în scurt și cu alt prilej. Reviu azi documentând filologice cele numai afirmate atunci.

Numele vechiu al Ialomiței arată să fi fost *Naparis*. Avem în acest nume, cum a observat și Tomaschek II 2, 96 și 98 baza *nap-a*, pe care o regăsim atât în numele de popor scitic *Nānai*, *Nanaioi*, cât și în dacicul *Napoca*, în care sufixul *ac-a*, *oc-a*, *uc-a* e un fel de diminutiv (cf. p. 68—la Tomaschek, o. c.) și se regăsește tot în Dacia încă și în toponimicele *Alboca* (etnic *Albocenses*), *Ratata* (etn. *Ratacenses*, *Ratacensii*). Baza *nap-*, pentru care Tomaschek compară gr. *vājtoq*, *vani*), «râpă păduroasă», precum și alte

) Ba chiar în limbele Asiei Mici (preindogermanice) sufixul *r-* este foarte productiv, în special în numele de localități (Kretschmer, o. c., p. 328). Numele de localități în *-ra* vin de obicei dela nume de persoane. În ce privește numele de persoane în *-ris*, *-ras*, *-ros*, e interesantă constatarea că formele în *-ris* sunt nume de femei. Pentru genul feminin al Dunării aceasta e de reținut.

rădăcini indogermanice, în special iraniene, cu sensul fie de «îndoit», fie de «umed», ori «izbucnitor», «isvoritor» (p. 0,6), nu are, firește, nimic de-a face cu numele Niprului din sarmaticul *Danapris*, unde baza e *dana-*, iar *pris* e de pus în legătură cu rădăcina *pru-* (*ipru-*,— vezi mai sus, la *Prut*). În ce privește lituanul *Nepras*, care corespunde lui *Danapris*, e posibil să avem, ca și în *Naparis*, rădăcina *Nep-*, cu sufixul *ra-s* (adică = *Nap-a-ri-s*), dar nu am posibilitatea de control suficient al acestei etimologii. Dimpotrivă e foarte probabilă rădăcina *nebh-* «a isvorî» în numele thrac de râu, *Ntip* (*Nifioq*, ace *Nifia*) pe lângă Salonic, sau numele de localități *Nlipa* și *Nifta*, și cu etnicul *Niipaioi*, tot acolo, precum și la localitatea *Toa-vîipai* în ținutul muntos dintre râul Erginias și Pontul Euxin (Tomaschek II 2, p. 96 cu 68).

Între râurile scitice Ovidius pomenește în poemele sale *Ex Ponto* IV 10, 47 un *Sagaris*, pe care K. Kretschmer în Pauly-Kroll-Witte II A p. 5 îl identifică ipotetic cu Berezanul, ceea ce pare destul de probabil având în vedere și ceea ce urmează. În adevăr, la Răsărit de *Durostorum*, deci în Scythia Minor, avem o localitate *Saga-dava*, pomenită de Tabula Peutingeriana (v. Miller, *Itin. Rom.*, p. 506) și care ne dă deci legătura între thraco-scythicul *Saga-ri-s* de lângă Olbia și daco-scythica *Saga-dava* de lângă *Durostorum*. Numele *Sagae* ne este cunoscut și pentru Sciții dinspre Serica, în Turkestanul de azi (cf. Miller, o. c., p. 623 și 625), *naaisunt* numiți și *Sacae* (totuși *siocohors Sacorum* în Moesia sup.: CIL. III 14217), probabil thraci iar nu scythi, de unde sigur și *Saci-dava*, cum mai e numită sus pomenita *Saga-dava* (cf. și Tomaschek II 2, p. 79), dela rădăcina skr. *cak-* «a fi tare, puternic»,— ceea ce ar da eventual și pentru *Sagaris* al lui Ovidius, lectura *Sakaris*).

Dar avem și un *Sagaris*, sau, mai exact, *Sangaris*, pur thraco-phrygic: e râul bine cunoscut din Phrygia și Bithynia (cf. Miller, *Itin. Rom.*, p. 839 cu 670 și 639), în al cărui nume avem baza *Sang-*, cunoscută atât din Phrygia, în numele *2dyyag* și *2ayyia* (satul dela isvorul Sangariului), cât și din Dacia noastră, în *2avyt-6ava*, localitate pe Oltul-de-sus, pomenită de Ptolemaeus (cf. și Tomaschek, II 2, p. 78 cu 98). — De altă parte, ca nume de persoană, *Sagaris*, e

încheind aceste scurte considerații, nu pot să nu accentuez încă odată paralelismul thraco-slav al atâtor onomastice și toponimice românești: lângă locul sau accidentul geografic de veche numire aborigenă, o numire nouă slavă: *Ialomița* slavă între *Buzeul* și *Argeșul* dacic, vărsându-se în *Dunărea* dacică. *Șiretul* și *Prutul* scytho-dacice având mai toți afluenții de nume slave. Și la fel cu munții noștri.

Este deci nevoie să nu se mai trateze aceste teme cu idei etimologice preconceptuate: exclusiv romanice ori exclusiv slavice. Să se ia în parte fiecare numire și să se analizeze pentru sine, cu mijloacele filologiei comparate, indogermanice și special carpato-balcanice, să se considere și împrejurările geografice, istorice și etnografice locale, și se va găsi atunci o persistență onomastică foarte caracteristică, după regiuni¹⁾. Adesea chiar insule foarte mici de străveche moștenire thraco-dacică vor apare aproape neașteptat în cutare ori cutare regiune de caracter general romanic, slavic, ori amestecat.

A trece fiecare onomastic ori toponimic neromanic fie deadreptul la elementele slave, fie în grupa preslavicelor ajunse în limba noastră, totuș, prin Slavi, cred că e o greșală.

Avem direct dela Thraci și Daci, pe calea thraco- și daco-romană, oarecare elemente, pentru a adăugă cunoștințe nouă la istoria originilor națiunii și culturii noastre. Desigur, nenumărate greutăți și deziluzii așteaptă pe cercetătorul acestor chestiuni așa de complicate și slab documentate, rătăcirii și înșelări de sine ca în rare alte domenii filologico-etnografice, — dar fiecare pas mai departe pe acest teren nesigur e un câștig prețios pentru știința despre originile noastre.

¹⁾ Am afirmat d. p. și cu alt prilej că nil noi am mers la Albanezi, ci, eventual, Albanezii au fost cu noi, ori lângă noi, așa ca azi să avem anume elemente de-ale lor în limba noastră. Atrag azi atenția filologilor asupra multelor nume terminate în *-leg*, pe care Procopius în *de aedif.*, IV 4, le înșiră în părțile Timocului și Nișavei de azi: *SaXsfigieg*, *Aovteg*, *BovTegleg*, *Bagpagleg*, *Ezaigieg*, *Tra^egtsg*, *2xivšgleg*, *ZeaTiovgleg*, *2aŠtvišffgleg*, *IlgerCovgteg*, — și cari s'ar putea compara cu forma messapico-albaneză de nume în *-ies* (*r-ies*), de care vorbește Kretschmer, *Einl.*, p. 263 și 274 cu 278. — *In general toată toponimia balcanică a lui Procopius ar merită un studiu cât mai aprofundat, având a da surprinderi mari.*

R E* S U M E

Considerations sur quelques noms de rivières daco-scythes

Le territoire compris entre les Carpathes, le Balcan oriental, la Mer Noire et le Dniestr (Nistru), a été habité en grande majorité par les Getes, déjà à une époque antérieure à nos connaissances historiques classiques, qui commencent à peine au Ve-e siècle av. J.-Chr. Mais dans ce territoire gete (c'est-à-dire dace) il y a toujours eu des infiltrations plus ou moins importantes d'éléments iraniens: scythiques et ensuite sarmatiques. Les inscriptions et les monnaies nous conservent le souvenir de petits royaumes scythes entre Odessus et Callatis. Les Getes aussi ont eu de grands mouvements d'expansion vers l'Est, en territoire iranien: les inscriptions grecques du Sud de la Russie nous conservent un grand nombre de noms thraces, de préférence au SO, dans les alentours d'Olbia.

Cette pénétration réciproque a créé dans cette région une synthèse très compliquée de formes de civilisation, ou les éléments getes sont profondément pénétrés par des éléments scythiques ou sarmatiques. Dans notre présent mémoire nous poursuivrons ce phénomène à travers quelques exemples typiques d'onomastique fluviale daco-sythe.

I. Nous trouvons dans la carte des privilèges, que l'empereur Trajan octroya le 25 octobre de l'an 100 aux Histriens (mon *Histria*, IV, p. 560), les suivants cinq noms de petites rivières: [*J*]*sampaesus*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* et *Turgiculus*. Les deux derniers sont romains. Les trois autres devraient être thraces, car nous ne trouvons dans la Scythie Mineure, à cette époque, que des Thraces: les Daces et les Besses. Or, il se trouve, que les deux premiers noms sont, au contraire, très certainement, des noms iraniens, c'est-à-dire scythes.

Nous connaissons, par Hérodote, comme affluent du *Hypanis*, dans la Scythie, un *Ἐτα/ἵταϊος*. Or ce nom et le [*J*]*(Ja)*, *Jtaïog* d'*Histria* (probablement *Asampaïos*) sont identiques. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 39, en donne l'étymologie: ce sont les racines zendes *asha*, *ashavan* «pur» et *paihi* «sentier», qui composent ce nom, dont le sens se retrouve jusqu'à nos jours dans la ballade populaire roumaine qui célèbre le Danube comme le grand «chemin sans poussière».

Quant au *Calabaeus* d'*Histria*, nous y retrouvons les deux racines *xaX* (*a-*) et *-of-* (resp. *-an-*), dont la première veut dire en sanscrit «noir» et la seconde en neoperse «eau». Mais le *Calabaeus* n'est pas isolé en

bine cunoscut atât în Phrygia (CIG. III 3973) cât și în Galatia (CIG. III 4066): stând firește în legătură tot cu numele râului phrygian *2dyagtg* (cf. Pape, *Wo'rterb. der griech. Eigennamen*, s. v. *2dyagig*, *2ayagiug*, *2ayydgioig* și *2dyag*; cf. Renan, *Marc-Aurele*, p. 193 și 194, pentru numele episcopului Sagaris din Laodicea), resp. *2ayyăgiog* (cf. Perdrizet, *Etudes Amphipolitaines*, în *Bull. de corr. Hell*, 46, 1922, p. 49 și 56 sq., numele *2ayydgioig* la Amphipolis, adică în ținut thracic).

Tot așa avem în regiunea Serdicei pomenit epigrafic un *vicus*, numit probabil după râul din apropiere, *Magaris* (CIL.X 1754: cei pomeniți în inscripție ca originari din acest *vicus* sunt dați ca *natione Bessi*), iar în ținutul *Scasseta*, deci prin aceleași părți, o localitate *Mayofxiai* (Tomaschek II 2, 66, după Procopius *de aedif.* IV 4, ed. Bonn, care dă *Mayofiiäg*), sau *Mayifiiai* (acelaș autor, ed. Haury, p. 122, 23, fără emendația necesară!), pentru care Tomaschek citează rădăcina zendică *magha-*, însemnând «gaură», «adâncime», ceea ce pentru *Magaris* ar dă explicarea de «vale mare și adâncă», deci de «râul Văii», foarte naturală și existând de fapt în actuala noastră onomastică fluvială.

Cum poporul nu prea face totdeauna «filologie», ci adesea compune o sumă de cuvinte după analogii foarte aproximative cu forme anterior existente în limbă (compară felul cum tratează poporul nostru diferitele neologisme, stâlcindu-le), aș putea cită acum o întreagă serie de nume de râuri sau localități, terminate în -m(aici "*Ov-ag-ig*" Tomaschek II 2, 10,— '*AkjJb-v-glg*" II 2, 78—79,— '*ildamgig* (*HaGTTlgiog*) II 2, 95, râu chiar prin părțile lalomiței, neexplicabil din slavă,— etc), -ra (iată câteva care sunt în aceeaș vreme și perfect corecte filologic: *2txega*, răd. *cikh* Tomaschek II 2, 80,— *Scapora*, răd. *skap-* II 2, 82,— *Capora*, răd. *kap-*, *qep-* II 2, 84, etc), -ros), care să dovedească frecvența respectivului sufix în părțile thraco-dacice.

Dar mai mult decât atât: sufixul -r- este foarte productiv și în ținutul illyric al peninsulei balcanice, precum arată între alții și Dr. Petar Skok*) în ale sale *Studje iz Ilirske Toponomastike*, Sarajevo 1920 (extras din *Glasnik Zemeljskog Muzeja*

u Bosni i Hercegovini XXXII 1920, p. 29—46), p. 30 — 33. Căci acest sufix, cum am accentuat și mai sus, e general indo-european: din răd. *ong-* avem de pildă în ținutul illyro-thracic "*AyyQoq*, în Italia *Umbro*, *Umbro*, în Gallia *Ambris* (Tomaschek, II 2) » *) i în general Brugmann, l. c).

Dar, se va zice, cum de n'a rămas, afară de Dunăre alt nume asemănător? Răspunsul e simplu. Am văzut că și în vechime avem formații foarte variate pentru numele de râuri. Cele în *ri-s* nu sunt cele mai numeroase. Dar *Dunărea* avea dreptul la o situație specială. Ori dacă examinăm numele antice păstrate pentru acest fluviu în scriitori și monumente, adică *Danuvius* (în diferitele forme derivate), *Ister* și enigmaticul *Matoag* (despre care Ștefan Byzantinul s. v. *Aävovfiig ne* spune că în vechime eră numele «scythie» — în sec. VII d. Chr. asta poate fi însă egal și cu «turanic» — pentru "*Totgog*), observăm că nici unul nu e dacic. *Danuvius* e iraniano-celto-latin, *Istros* este bessic (v. Jord. *Get.* 12, 75), adică, zicem noi, sud-thracic, iar *Mavoag* va fi fost — cine știe? — poate hunic (dacă de cp. ung. *mdt-oh-a* «năluca», «spaimă»?). Dar Geto-Dacii, cari în timpurile lor de maximă expansiune se întinseseră până pe Warthe și Vistula, la Răsărit de Posen, în Silesia și în Galiția și totdeauna locuiseră ambele maluri ale Dunării, ajungând ca insule izolate până în Rhodope (vezi diferitele *-dave*, specific dacice, în toate aceste puncte, adunate, dar neinterpretate istoric, la Tomaschek, o. c. și, tot așa, confundate, ca general thrace, la Kretschmer, o. c), nu puteau să nu aibă și ei un nume al lor, sau să nu-și creeze unul, pentru râul cel mai mare al țării lor. Natural că Romanii și Grecii avându-și-le pe ale lor, atunci când au cunoscut pe Daci, nu le-au schimbat cu numele dacic. Mai mult: acest nume fiind indigen, adică barbar, nici nu s'a păstrat altfel decât ca element subteran, ca atâtea alte elemente specific daco-române, chiar de origine latină. De ce, de pildă, s'a păstrat *pavimentum* pentru «pământ» numai la noi și nu și la ceilalți Romani? Și atâtea alți termeni, pe cari i-am amintit cu alt prilej, într'o lucrare asupra începuturilor creștinismului nostru ?

*) Pentru -ros nu mai citez exemple, fiind prea numeroase.

•) Asupra căruia mi-a atras atenția colegul Petre Cancel.